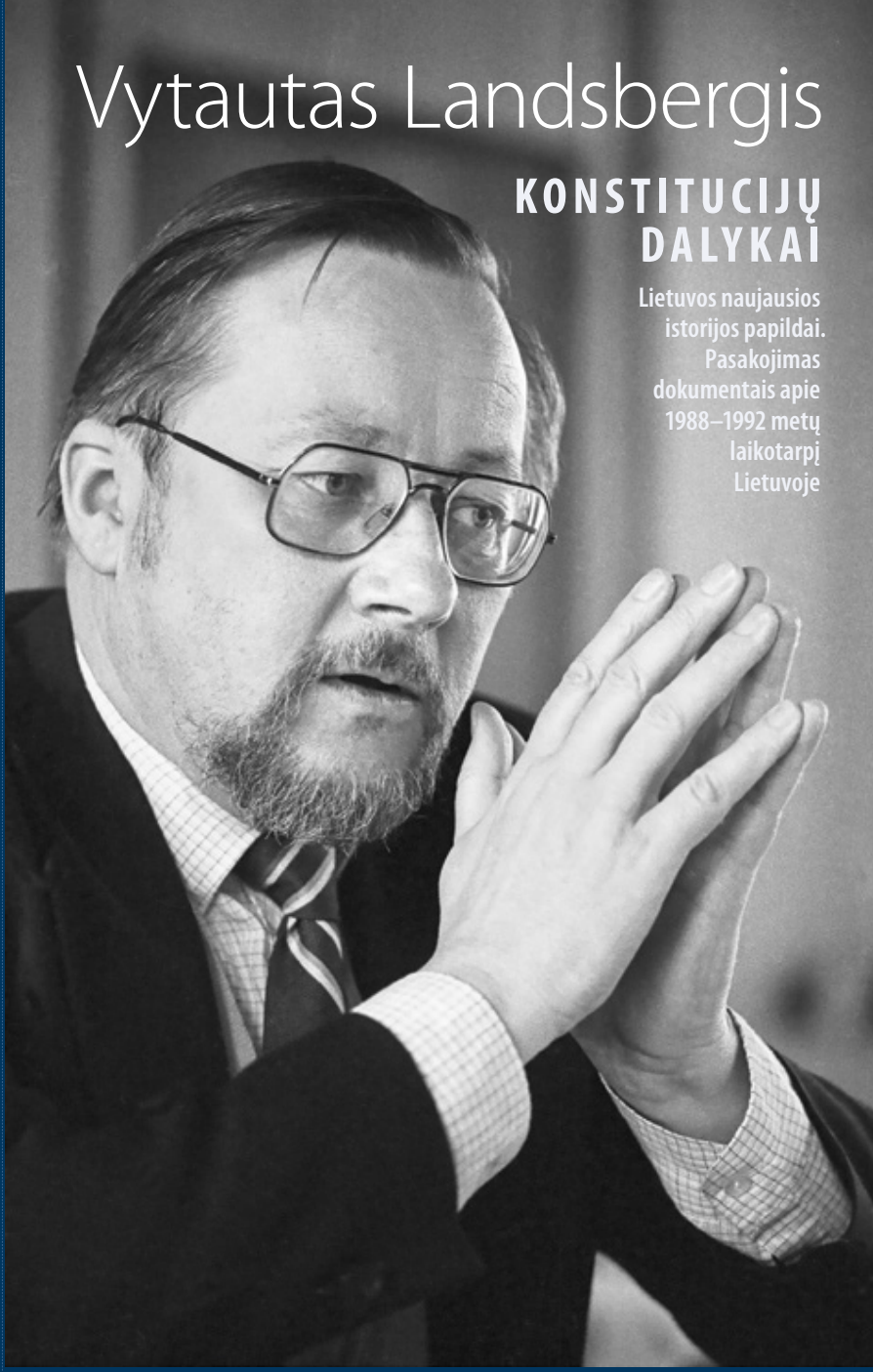
Vytautas Landsbergis

KONSTITUCIJŲ DALYKAI

Lietuvos naujausios istorijos papildai. Pasakojimas dokumentais apie 1988–1992 metų laikotarpį Lietuvoje

Mykolo Romerio universitetas

Vytautas Landsbergis

KONSTITUCIJŲ DALYKAI

Vytautas Landsbergis

KONSTITUCIJŲ DALYKAI

Lietuvos naujausios istorijos papildai.
Pasakojimas dokumentais apie 1988–1992 metų laikotarpį Lietuvoje

Mykolo Romerio universitetas
VILNIUS
2024

Redaktoriai: Julius Dautartas, Jurga Norkienė

Visos knygos leidybos teisės saugomos. Ši knyga arba kuri nors jos dalis negali būti dauginama, taisoma arba kitu būdu platinama be leidėjo sutikimo.

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale „ibiblioteka.lt“

ISBN 978-609-488-075-9 Elektroninis – PDF
ISBN 978-609-488-076-6 Spausdintinis

© Vytautas Landsbergis, 2024
© Mykolo Romerio Universitetas, 2024

Turinys

Įvedąs žodis / 7
Konstitucijos netaikymas / 8
Lietuvos Konstitucija atkuriant Nepriklausomybę / 16
Iš senos pratarmės / 21
Liudininko pastabos / 24
Pokalbis apie sutarimo Konstituciją / 28
Naujas opusas / 46
Pirmieji trisdešimt metų / 47
Palydimasis žodis leidiniui „Kovo 11-oji: Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas“. Apie Lietuvos 1990 m. Laikinąją Konstituciją ir prasiskleidžiančią dabartinės 1992 m. Konstitucijos istoriją / 50
Ne visai humoristika / 55

Priedai / 57
Apie laiką ir dramą / 59
Promulgacijos žodis / 60
Konstitucija ir valstybės tęstinumas / 62
Provizorinė / 69
Sąjūdžio istorija – Lietuvos istorija. Lapkričio 18-osios drama (žvilgsnis į LTSR AT posėdžio stenogramą) / 71

Pagerbti nelaisvę (faksimilės) / 86
Faksimilės iš Vytauto Landsbergio asmeninio archyvo / 87
Dokumentai iš Lietuvos Respublikos Seimo archyvo / 112
Atgimstanti Lietuva fotografijose / 129
Užsienio spauda / 153
Konstitucija ir rezistencija / 161
„Valstiečių“ referendumas ir Lietuvos Respublikos Konstitucija / 170
Kalėjimo tvarka, demagogijos perlai. *Po okupacinę 1940 m. rugpjūčio 25 d. LTSR konstituciją pasidairius* / 172
Pasidairius ir toliau / 176
Apie baltą popieriaus lapą / 178
Iš laiško teisininkui Linui Baubliui / 181
Jeigu pagal Laikinąją / 182
Kalba Abiejų Tautų Konstitucijos 230-ųjų metinių minėjime / 184
Ilgoji šaknis / 187

Įvedąs žodis

Žinoma, tai ne akademinė istorija, o pasakojimas. *Story*. Bet būdavo juk sekamos ir tikroviškos istorijos. Apie ką nors. Šiuo atveju – kaip mezgėsi ir gimė mūsų dabartinė Lietuvos Respublikos Konstitucija. Buvau dirbantis liudininkas.

1990 m. kovas, V. Landsbergis. Aukščiausioji Taryba
Fotografas Romualdas Požerskis

Konstitucijos netaikymas

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje sakoma, kad ji – ir tiesiogiai taikomas įstatymas. „Kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija“ – 6 straipsnis. Galvota, be abejo, apie teismus. Tačiau tiesioginio taikymo galios nuoroda iš karto kelia klausimą **Nr. 1**: ar šis principas popierinis, ar vis dėlto realiai, net imperatyviai veiksmingas teismų praktikoje? Ar trikampyje „Konstitucija – įstatymas – teismas“ būtent **Konstitucijos pažeidimas** figūruoja kaip pagrindinis argumentas kaltinimui arba ieškiniui, – o gal nebūtinai, nebent kaip papildymas, paminėjimas, papuošalas bylos atlape?

Ką reikštų teisėjo verdiktas: nusikalto Konstitucijai, bet kodekse atitikmens nėra, todėl nekaltas?

Norisi spėti bemaž *a priori*, be statistikų – Konstitucijos netaikymas tikriausiai dažnesnis negu taikymas. Kai kada tą juntame jau nuo įstatymų leidybos.

Kadaise, laikų pradžioje, kai pats Konstitucinis Teismas dar tik radosi, nauja valdančioji Seimo dauguma nutarė atimti tris mandatus iš opozicijos. Pretekstų turėjo, tačiau truputį kliudė įstatymas. Tada pakeitė Rinkimų įstatymą, pritaikė buvusiems rinkimams ir seniai padarytiems Vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimams – panaikino juos su visomis tautos atstovų priesaikomis, ir darbas atliktas. Trūko įstatymo? – bus įstatymas. Taip ir liko nepamirštama, juk statėm teisinę valstybę.

O dabar štai Konstitucijos nuostata: apie nemokamą mokslą valstybinėse aukštosiose mokyklose **gerai** besimokantiems studentams.

Siūlymas pastarąsias Aukštojo mokslo įstatymo pataisas susieti su būsima, nors poros žodelių, Konstitucijos pataisa liko Seime, jo komitete, atmestas be jokių vidinių problemų. Nueita Konstitucijos apgavimo keliu. Žaista sąvokomis „**įmoka**“ („studijų įmokos“) – **mokėjimas** – **mokestis**, tartum čia skirtybės. (Nors ką gali žinoti su tais filologais filosofais, gal tikrai nemokamas **mokslas** nereiškia nemokamų **studijų**?) Galų gale pasirodė, kad konstituciškai visiems nemokamas mokslas – tik pirmąjį semestrą.

Savo ruožtu, aplošinėjant Konstituciją, tais gerai besimokančiaisiais „laikomi atrinkti“ pagal „geriausius rezultatus“. Neatrinktieji bus laikomi negerai besimokančiais – kitaip čia neišaiškinsi, nors pupų rėtį suvalgytum. Kriterijus geriečiams ir blogiečiams nustatys pati aukštoji mokykla, o konkrečiai – pažymio rašytojas. (Taip apsisaugosim nuo korupcijos.) Be to, įvesta finansinė (!) išankstinė (!) nuostata, tolygi dar vienam kriterijui, kad **tik** 50 procentų studentų mokosi (-ysis) gerai. Greta dar nurodyta 30 procentų, tad buhalterija galės pasirinkti. Tai nuostabus pavyzdys jaunimui, kad „gerai–blogai“ yra reliatyvūs dalykai, priklausą nuo **pinigų**.

Beje, Konstitucija draudžia bet kokią, tad juolab išankstinę procentinę piliečių diskriminaciją; tačiau kas ta Konstitucija prieš politinę valią.

Dar viena šarada universitetinės logikos specialistams: ar išimtį sudaro „gerai“ besimokantys, ar „negerai“ (blogai) besimokantys? Dabar bus **norma** – mokestis už mokslą, o daliai studentų daroma išimtis, nes „laikoma“, kad jie mokosi gerai. *Ergo*: gerai besimokantis studentas Lietuvoje – išimtis!

Atrodo, šiame Seime įsigalėjo požiūris, kad Konstitucija – tai popieriaus krūva. Ji tyli, tartum [sutarimu] patvirtina. O kas ir kur turėtų ginti Konstituciją? Net Prezidentas negali apskųsti įstatymo Konstituciniam Teismui. Tegul opozicija renka parašus, jeigu surinks tie kenkėjai.

Ne, Lietuvos Konstituciją dar gali ginti pilietis Studentas, jeigu jis / ji dėl mokesčio už mokslą kreipsis į teismą pagal **Konstitucijos tiesioginio taikymo** principą!

Jo aukštoji mokykla, jei kokiōs, gali ir jam pačiam ką nors tiesiogiai arba netiesiogiai pritaikyti, tai čia reiktų charakterio. Bet studentas, išėjęs ginti savo valstybės Konstitucijos, vertas tapti Prezidentu. Kai suaugs amžiumi, be abejo, nes pati Konstitucija šio to reikalauja. Tačiau aš leisčiau ir anksčiau, tai yra siūlyčiau pakeisti Konstituciją ypatingam piliečio ir gynėjo atvejui.

Ką dar garantuoja ir gina mūsų Konstitucija?

Masinės informacijos cenzūra draudžiama… (O bosų – savininkų cenzūra?)

Nuosavybė neliečiama (tik visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginant – hm, hm…).

Įstatymai ir teismas saugo nuo įvairių dalykų, pavyzdžiui, nuo „kėsinimosi į garbę ir orumą“ (lyg sargyba ieškotų galimų pasikėsintojų). Yra ir griežčiau:

„**Draudžiama žeminti** žmogaus orumą“ (neturint nė matuoklio)… Rūkyti draudžiama? – ten yra bent administracinė norma. Gal reiktų iškabėlių „Plūstis draudžiama“? „Čia nesiplūstama“? (Pirmiausia mokyklose.) Iškaba „Plūstamasi tik valstybine kalba“ irgi atkreiptų dėmesį.

Teisingumą vykdo **tik** teismas (bus daugiau, jeigu publikacijai nepristigs vietos)[1].

Visi lygūs… („Vyrai, nesijuokit“ – buvo prieš karą tokia feljetonisto Pivošos knygelė.)

Valstybės kontrolė prižiūri, „ar **teisėtai** valdomas valstybės turtas“ (o jeigu kontrolieriai imasi ūkininkauti, ar pelningai valdomas, ar pakankamai pelningai?)

---

[1] Šio tęsinio nebuvo. O nūdienos pavyzdžių, kai teisingumą mirusiam vykdo žurnalistai ir politikai, nė kiek nestokojama.

Tiek to, stabtelėkime. Atsigręžkime dar sykį į nuosavybę. Ji svarbi ir pagrindinės bei konstitucinės teisės požiūriu, ir galų gale ūkiškai. Jeigu toje šalyje gali tavo nuosavybę viens du atimti, tai geriau tenlink nė nesiartinti su investicijomis arba ketinimais ką įsigyti.

Neseniai Seimo dauguma pasistengė, džiaugsmingai priėmė net Prezidento vetuotą įstatymą, pagal kurį piliečių teisėtai turimą ir tinkamai įregistruotą nuosavybę galima atimti ir perduoti kitiems – tik šiukštu ne tam pačiam savininkui. Matyt, buržujus ir buožė vis dar nusikaltęs (kadangi anksčiau nepatiko „tarybų“ valdžiai, todėl ji jau buvo sykį jį nuskriaudus). Juk iš kitų savininkų dar neatiminėja, nesako, gal tu du namus turi. O čia kaip tik iškilo visuomenės, Jono ir Marytės, poreikiai.

Beje, tokių įstatymų leidėjas mano, kad konstitucinis principas „teisingai atlyginant“ galės būti įgyvendintas nors ir po 20 metų. Nesvarbu, po kiek metų, galų gale (Konstitucija pamiršo nustatyti, ji rašyta sveikapročiams); svarbu, kad horizonte **bus** teisingai.

Iš to visko ir klausimas **Nr. 2**: ar piliečių, kurių teisės pažeistos, galimybė naudotis Konstitucija teismuose yra reali, ar veikiau teorinė?

Manau, tai priklauso arba priklausys nuo **teisėjų** drąsos ir kūrybingumo. Štai vienas teisėjo kelias toje kryžkelėje: spręsti esminį dalyką (pagal Konstituciją ir sveiką protą), o paskui – normuoti pagal kodeksus, mažų mažiausiai kreipiantis į Konstitucinį Teismą atsakymo, ar galima **taip** taikyti ne viską numačiusį kodeksą? Tada žengtume pirmyn.

Blogesnis kelias toje kryžkelėje (arklį prarasi): nesiremti Konstitucija ir sveiku protu, o iš karto ieškoti kodeksų bei įstatymų normos apie net akivaizdų Konstitucijos pažeidimą. Jeigu normos nėra, nutilk, sveikas prote, Konstitucijos pažeidimo nėra. Tai vis tie atvejai, kai Konstitucija **numato**, bet įstatymas **nenumato**.

Teismas eina lengvesniu keliu, jam gal būtų lengviau išvis be Konstitucijos.

Kaip ir be Europos žmogaus teisių konvencijos. Prisimenu vieną projektą, tos Konvencijos tiesioginio taikymo įstatymą, kuris reguliuotų Konvencijos ir Lietuvos įstatymų kolizijas, neadekvatybes. **Teisininkai priešinosi**! Dabar tas projektas, tobulintas po atidėto pristatymo, ramiai dūla komitetų stalčiuose. Kartais teisininkų korpusas labai vieningas, ne tik dėl algų.

Tačiau vieningi vengimai spręsti reikalą kitąsyk pernelyg brangiai kainuoja. Ne teisėjams, o šaliai. Štai keli įkalintųjų skundai dėl aiškių konstitucinių dalykų: pažeidė susirašinėjimo slaptumą, perlaikė belangėj keletą dienų teisiškai nesutvarkę pratęsimo, ir panašiai. (Kai metų metais be teismo laikė, tai dar atskira kalba.) Ką čia būtų reiškę pačios Lietuvos teisme konstatuoti teisių pažeidimus, priteisti kompensacijas, o nesitampyti visai valstybei dėl baudos po Strasbūrus.

Klausimas **Nr. 3**: kaip vertinti situaciją ir praktiką, kai Konstitucija garantuoja ir gina ką nors pagal bendriausią, absoliučią teisės normą, o lydintys įstatymai, kodeksai ir teismai **susiaurina** Konstitucijos galią bei deklaruotą normą? Ji, Konstitucija, tuomet praktiškai taikoma ne visais, o tik tam tikrais (įstatymų ar precedentų jau aprašytais) atvejais. *Ergo*: neaprašytais atvejais Konstitucija tiesiogiai netaikoma, tai yra jos didžioji norma teisme arbitraliai koreguojama, daroma siauresnė, mažesnė. Taip teismas išties apriboja Konstitucijos galias, vos nepasakiau: nusikalsta. Arba taip, kaip tūlas aiškino viename [LDDP laikotarpio] Seime iš tribūnos apie prichvatizaciją: mes nepažeidžiam Pirminio privatizavimo įstatymo, mes jo nenaudojam.

Pavardės nesakysiu, gal Kindziulis.

Pasikartojančių pamatinių kolizijų pavyzdžiai: Konstitucija **gina** žmogaus teises, o teismas **negina**, mat jam nepakanka (vien) Konstitucijos.

Konstitucija žodžiais gina žmogaus garbę ir orumą, teisę į privatų gyvenimą ir t. t., o pažeidėjai paprastai nebaudžiami, nes įstatymai netobuli, **vis dar** su spragom. Vakarų valstybėse kai kur diferencijuoja ir įvardija: šmeižimas, melas, garbės nuplėšimas (difamacija), apkalbų paskleidimas, įžeidimas… Detaliau normuota baudžiamoji arba civilinė atsakomybė, ir lengviau iš karto spręsti. Lietuvoje dar turi įrodyti, kad pamazgomis aikštėje apipylė **tyčia**. Neįrodęs nė atsiprašymo nesulauksi. Visa tai patvirtina, kad mūsų Konstitucija pernelyg priklauso nuo įstatymų, o besąlygiškai ir tiesiogiai ji netaikoma, neveikia.

Įstatymai turėtų priklausyti nuo Konstitucijos, o yra, deja, atvirkščiai.

Konstitucija antai draudžia kurstymus imtis smurto, tai turbūt ir instrukcijas, **kaip** vykdyti smurtą? Taip, kaip eserė F. Kaplan (siūlė Viktoras[2]), ar pašaudyti parlamentą (Vytautas[3]), ką nors pakarti, sudeginti, apmėtyti… Tikrovė tokia: ir „draudžiama“ kurstyti, ir nedraudžiama.

Kai jus, broliai, apmėtys ir užmušinės akmenimis, prisidenkit Konstitucija. Didesnis formatas naudingesnis.

Konstitucija taipgi draudžia Seimo nariams pažeisti priesaiką, o tai ramiausiai daroma, niekam nė motais. Kas šioje sergančios širdies įstaigoje[4] turi ginti Konstituciją? Ir kaip, jeigu reiktų ginti nuo pačio Seimo daugumos, kai pažeidžia **sąmoningai**, žinodami

---

2 Uspaskich.

3 Šustauskas.

4 Lietuvos širdis – toks užrašas nuo Sausio 13-osios tebebuvo ant Aukščiausiosios Tarybos barikadų.

(šnekėdami), kad įstatymas bus panaikintas, tikriausiai, bet ligi tol draugai pasinaudos?

Pati įstaiga negins, nors ji visagalė, atrodo, jau galėtų balsavimu keisti tikrovę. (Nubalsuotų, kad aš smuikininkas, ir būčiau smuikininkas. Arba kad okupacijos nebuvo, ir ji žalos nepadarė, nors buvo, padarė.)

Konstitucija tvirtai gina informacijos **laisvę**, bet neapibrėžia, kas yra **informacija** (turbūt ne pramogų verslas), o kas – dezinformacija. Kaip šioje vietoje apginti žinių vartotojų teises nuo tendencingos selekcijos ir apgaudinėjimo? **Laisvė nesiderina su dezinformacija**, tą sako mūsų Konstitucijos 25 straipsnis, o gyvenimas įrodinėja priešingai. Tai ar Konstitucija kalta? Ne – kalti žmonės. Ir tarp jų tie įstatymų leidėjai bei teisininkai, kurie nėra teisės patriotai, tiesos ir teisingumo kovotojai.

Pamatinėje Konstitucijos tezėje, kad teisingumą vykdo tik teismas, vėlgi glūdi įvairių dalykų.

Pajutęs kišenėje svetimą ranką, nutvėręs ir sušukęs: „Kišenvagis!“ būsi pažeidęs nekaltumo prezumpciją. Verčiau duoti į dantis ir nutylėti, už ką. Iš tikrųjų sakau, tas kišenių tikrinimo verslininkas tik įtariamas, kad ieškojo piniginės, o tikrovę nustatys teismas. Gal žmogus manė, kad į savo kišenę lenda.

Juolab svarbiau aną tezę suprasti taip, kad ne veiksmo pavadinimą, o **nusikaltimą ir kaltę** nustato tik teismas. Ne kokie nors trotilo fejerverkų specialistai, parinkę žmonių parašų.

Ar Konstitucija gina pilietį, kurio „kaltę“ nustato ir skelbia savivaldžiaujanti grupė piliečių, rinkdama dar kitų piliečių parašus? Ar nenusikalto pirmiausia Konstitucijai tokio difamacinio bei ochlokratinio linčo teismo organizatoriai, ir ar turėtų perspektyvų baudžiamoji byla prieš juos?

Dėl to iš naujo žr. numeruotus 2 ir 3 klausimus. Tiesą sakant, visi trys apie tą patį Konstitucijos taikymą-netaikymą.

Aptartoje dilemoje „Konstitucija – kiti įstatymai – teismai“ siūbuoja didžiosios Temidės svarstyklės. Didesnių nebėra. Vienoje lėkštelėje Konstitucija ir sveikas protas. Kitoje lėkštelėje – Įstatymo aiškintojų kazuistika ir įtakingesniosios ginčo pusės interesas. Kol kas Konstitucija gali pasislėpti. Ją tikriausiai ir laiko ne ant teisėjo stalo, o už nugaros, aukščiau, lentynoje. Ten ir pagarba, ir netrukdo. Pati savaime ji niekas. Įstatymų stoka arba spragos, juolab teismų rutinos jėga ir galimybė pasislėpti spragose daro mūsų Konstituciją teismuose vis dar neveiksmingą. (Primenu, kad statistikos neturiu, tai veikiau prielaidos *a priori*; graudžiai nenoriu, kad visi Lietuvos teismai supykę iškeltų man bylas.) Tokia padėtis (jeigu taip) – tai Konstitucijos pažeminimas, nuvertinimas. Tada ir gyvenime velniava (jeigu taip).

Padėtį gali pakeisti teisėjų, visų teisininkų proto ir sąžinės revoliucija. „Neleiskim, kad tęstųsi! Permainų!“ Toks būtų Sąjūdis už Konstituciją, teisybę ir teisinę valstybę, žmonės jo vis dar laukia.

Parengta spaudai pagal pranešimą konferencijoje „Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas“, kai ką praleidžiant, kai kuo papildant, 2002-03-15

Lietuvos Konstitucija atkuriant Nepriklausomybę

<…>

Šiandien, prisimenant prieš dešimtį metų įvykusį tautos balsavimą, verta paryškinti Konstitucijos vaidmenį mūsų teisinėse ir politinėse valstybės atkūrimo bei raidos peripetijose. Jau Atgimimo laikotarpiu rodyta pastangų parengti tartum geresnę, daugiau teisių žadančią Lietuvos TSR Konstituciją. Vieną projektą rengė LTSR Mokslų Akademija, kitą – Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio bendra darbo grupė ar komisija. Jai vadovavo Pranas Kūris, o Konstitucijos preambulę parašė Justinas Marcinkevičius. Valdžia išleido tą projektą nedideliu tiražu, lyg būtų „vidaus vartojimui“, o Sąjūdis, neklausdamas jokio leidimo, – dideliu tiražu ir plačiai skleidė visuomenei. Ten Lietuva vis dar buvo įvardijama kaip SSRS dalis, o naujovės glūdėjo svarbiose detalėse: suverenitetas savo žemei ir jos gelmėms, įstatymų viršenybė prieš SSRS įstatymus, kurie galiotų tik LTSR Aukščiausiajai Tarybai juos papildomai tvirtinant. Tokią Konstituciją ar bent jos svarbiausius straipsnius siūlėme priimti jau garsiojoje LTSR Aukščiausiosios Tarybos 1988 m. lapkričio sesijoje. LKP ir Aukščiausiosios Tarybos vadovai neleido net pateikti ir diskutuoti šios Konstitucijos straipsnių; Sąjūdis trenkė durimis ir ilgai pyko, bet viskas išėjo dar geriau. Dalykas tas, kad Sąjūdis ją vertino nevienareikšmiškai ir po konflikto su stagnuojančia LKP ėmėsi tuoj rengti projektą iš naujo, jau be jokios CK globos ar pagalbos.

Turiu perspėti, kad primenu šiuos dalykus taip, kaip prisimenu, o pagal dokumentus apie tai turėtų būti parašyta istorikų diplominių darbų bei daktaratų. <…>

Svarstant ir norint įgyvendinti svarbiausiąjį atkuriamos valstybės **tęstinumo** principą – Lietuva ne nauja valstybė, o ta pati, kurią sovietai okupavo ir išardė 1940 m., – buvo aišku, kad šią tezę ypač sustiprins paskutinės prieškario Konstitucijos pasikvietimas atgal, nors ir būtų tik simbolinis. Tokiam teisiniam veiksmui pritarė ir Stasys Lozoraitis. Tada į vieną svarbiųjų Kovo 11-osios aktų sudėjome du principinius dalykus: 1) sovietinės konstitucijos atmetamos; 2) Nepriklausomos Lietuvos 1938 m. Konstitucija patvirtinama kaip vėl galiojanti. Tuoj pat priimtu baigiamuoju įstatymu ji vėl įšaldoma, sustabdoma, Aukščiausiajai Tarybai sykiu priimant naują 1990 m. Laikinąją Konstituciją. Redaktoriai pasiūlė ją pavadinti Lietuvos Laikinuoju Pagrindiniu Įstatymu, ir tokia ji buvo priimta tos pačios Kovo 11-osios labai vėlyvą vakarą, vengiant ilgų debatų pastraipsniui, užtat geranoriškai sutarus, kad netrukus tikslinsim, kas neaišku ar ko dar naujai prireiks. Svarbu iš karto turėti valstybės atkūrimo aktų **visumą**, priimti juos iki galo, – tik po to eisim šiek tiek pamiegoti! <…>

Aukščiausioji Taryba sudarė Konstitucijos metmenų rengimo komisiją. Turėjom joje teisininkų iš Lietuvos ir Jungtinių Valstijų, taip pat mūsų parlamentarų. Aš jai vadovavau, o parengtus Metmenis pateikėm Aukščiausiajai Tarybai, Prezidiumui. Vykstant šiam darbui, galėjom tartum visai natūraliai, ne dėl kokio Kremliaus spaudimo, pasiūlyti tautai balsuoti dėl absoliučiai skaidraus 1 būsimos Konstitucijos straipsnio:

„Lietuva yra nepriklausoma demokratinė respublika.“

Išvadą, kad to reikia, išsinešiau iš G. Busho kabineto[5]. Suvokiau, kad mano konstituciniai išvedžiojimai nepasiekia JAV prezidento,

[5] 1990 m. gruodžio 10 d.

kai jis paprastai paklausė: „Kokia jūsų gyventojų sudėtis? Tai kodėl jūs bijot referendumo?“

Matyt, šią sąvoką Gorbačiovas, Ševardnadzė, Dobryninas buvo jau įkalę. Reikėjo sugalvoti balsavimo formą, kad neatrodytų kaip Gorbačiovo referendumas. Pakvietėm Lietuvos žmones į 1991 m. vasario 9 d. plebiscitą dėl 1 Konstitucijos straipsnio ir 90 procentų sąmoningų piliečių puikiai suprato, kad balsuoja už Nepriklausomybę.

Suprato ir kiti. Štai nepriklausomos Lietuvos priešų proklamacijos ištrauka:

„Prieš išsakant savo nuomonę, dar ir dar kartą apgalvokite savo žingsnį; Jūsų „taip“ – tai respublikos atsiskyrimas nuo TSRS. Tai kategoriškas Lietuvos ir TSRS santykių pablogėjimas. Tai ekonominė krizė. Jau dabar materialinių išteklių atsargos baigiasi, apie tai tyli parlamentas ir vyriausybė. Tai didesnis, negu Prunskienės vyriausybės kainų kėlimas ir žymus gyvenimo lygio smukimas.

Tai – Lietuvos žuvimas, ir jeigu Jūs šiandien pasakysite „taip“, tai rytoj sakyti „ne“ bus per vėlu.“

Plebiscitu padarėm stiprų politinį veiksmą. Savo ruožtu juo, kaip matome, prasidėjo naujosios Konstitucijos priėmimas. Jis užbaigtas paskutiniu tos kadencijos referendumu, piliečiams balsavus 1992 m. spalio 25 d., ir pasirašymu bei paskelbimu 1992 m. lapkričio 6 d. Tarp vieno ir kito buvo skaičiuojami balsai, rašomi protokolai. Atrodytų, kad po 12 dienų turėsim dar vieną, tikrojo Konstitucijos dešimtmečio minėjimą. Kiek prisimenu, net paprasti įstatymai įsigalioja juos paskelbus. Dėl Konstitucijos, atrodo, nutarta kitaip, svarbiuoju veiksmu tapo balsavimo pabaiga, tarsi balsavimo apylinkių uždarymas spalio 25 d. vakarą. <…>

Sąjūdžio teikta referendumui Laikinosios Konstitucijos pataisa dėl Prezidento įstaigos valstybėje atkūrimo negavo reikiamų 50 procentų visų rinkėjų balsų. Oponentai argumentavo, kad Lietuva

„dar neturi“ konstitucijos, todėl nereikia nė konstitucijos papildymo. Aukščiausioji Taryba kriko, virto politinės kovos lauku, kuriame jau buvo sunku apskritai dėl ko nors susitarti. Užsienio reikaluose dar neblogai ėjom pirmyn – pasirašėm memorandumą su Tarptautiniu valiutos fondu, stojom į Pasaulio banką, su Rusija pasiekėm sutarties dėl kariuomenės išvedimo per vienus metus. Užmegztas tarpusavio supratimas su NATO. Bet šalies viduje jau sutarėm tik dėl pirmalaikių parlamento rinkimų. Kokio parlamento – ar vėl Aukščiausiosios Tarybos? O naujos Konstitucijos su skyriumi apie Seimą likimas atrodė prastai; komisijai nebesutariant, ji galėjo būti palaidota. Čia noriu visiems priminti paprastą, bet labai svarbų deputato akademiko Eduardo Vilko nuopelną.

Atrodo, šioje salėje ir štai šioje vietoje per posėdžio pertrauką jis priėjo prie manęs ir pasakė: „Pirmininke, nejau taip ir liksime be Konstitucijos? Imkitės iniciatyvos, sukvieskit komisiją.“

Sukviečiau ir dirbom. Pirmininkavau posėdžiams savo kabinete, ir niekas neginčijo, kad nesu šios komisijos narys. Atgijo gera valia, rasdavom kompromisus; atrodo, visi pajuto naują didelę atsakomybę susitarti. Ėjom į gerb. K. Lapinsko ką tik paminėtą konsoliduotą bendrą projektą. Dienos parlamente jau buvo suskaičiuotos, taigi dirbome naktimis. Rusija mums prieš rinkimus buvo nutraukusi naftos tiekimą; premjeras A. Abišala taupė žiemai ir nešildė, o kaip tyčia atėjo nepaprastai ankstyva spalio žiema su ledais ir šalčiais. Nekūrenamose patalpose dirbom apsivilkę kailinius arba labai storus megztinius; gūdžią naktį priimdavom ir kalorijų koncentrato vidiniam vartojimui. Tačiau lydėjo jausmas, kad turim padaryti, – ir padarėm!

Čia būtų tikęs filmo pavadinimas „Dar kartą Lietuva“.

Paskui ėjo vėl metai, pažymėti laikino „pragmatizmo“ ženklais ligi pat pastarųjų dienų, kai Konstitucija praktiškai ir nebūdavo svarbiausias įstatymas, ir jos kitąsyk negynė institucijos,

net prisiekusios ją ginti. Konstitucinio Teismo šiemet surengtoje konferencijoje, – o jos medžiaga jau paskelbta knygoje, – turėjau pastebėti: „mūsų Konstitucija pernelyg priklauso nuo įstatymų, o besąlygiškai ir tiesiogiai ji netaikoma, neveikia. Įstatymai turėtų priklausyti nuo Konstitucijos, o yra, deja, atvirkščiai“[6]. Taigi dar turėsime augti ir bręsti. Ne taip svarbu kaitalioti straipsnius, kaip gerbti, ginti principus ir taikyti Konstituciją kuo plačiau, taip pat teismuose. Tačiau noriu baigti anuo laikotarpiu.

Aukščiausioji Taryba patvirtino Konstitucijos projektą ir nukreipė referendumui – kartu su rinkimais į Seimą. Dar pasirodė gatvėse didelių geltonų afišų, raginančių balsuoti prieš Konstituciją, bet žmonių nesuklaidino. Šiuo atveju jie suprato, kad vėl balsuoja už valstybę. Ačiū jiems – turime Konstituciją.

Ačiū ir Jums.

Kalbōs iškilmingame minėjime Seime fragmentai, 2002-10-25

---

[6] Žr. Landsbergis, V. Konstitucijos netaikymas. Iš *Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002, p. 90–96.

Iš senos pratarmės

<…>

Naujųjų laikų Lietuvos valstybės pirmieji kūrėjai arba „tėvai“ suvokė konstitucinių pamatų būtinybę. Todėl 1918 m. Lietuvos Taryba, nuo pat Nepriklausomybės deklaracijos, kurią kukliai vadino Pareiškimu (esmė ta pati), o dabar ją vadiname Aktu, nustatinėjo taisykles bei ribas ir pati sau. Įsipareigotas ir lauktas, visų žmonių rinktas Steigiamasis Seimas vietoj laikinųjų konstitucijų priėmė Tautos mandatą turinčius pamatinius aktus, tarp jų – ir 1922 m. Lietuvos Respublikos Konstituciją. Tuo valstybė deklaravo ir nustatė, kuo esanti.

<…>

Nustatinėta ir kaitaliota valdžios sandara (plg. 1791 m. gegužės 3-iosios Konstituciją – „Valdžios įstatymą“), kurioje iš pradžių norėta kuo daugiau demokratijos; tačiau jos ir valstybės priešininkams kalkuliuojant, kaip pasinaudoti nebrandžios, pažeidžiamai nerealios demokratijos silpnybėmis, imta akcentuoti „tvarką“, nebe parlamentinę, o autoritarinę valdžią. Svarstant Lietuvos 1926–1940 m. laikotarpį su tradicine retrospektyvia autoritarizmo kritika, verta matyti ir ano meto tarptautinę nedraugiškų diktatūrų aplinką, nacionalinės gynybos reikmę, nepamiršti nė to savito laikotarpio valstybės pasiekimų. Ekonominių bei agrarinių, švietimo ir sveikatos sistemų kūryboje, tarptautinėje politikoje. Kažin, ar neautoritarinė Lietuva būtų drįsusi ryžtingai pasipriešinti – ir teismais! – nacionalsocialistų Vokietijos agresyviems veiksmams

prieš kaimynus. Lietuvos Respublika – prezidentinė, „smetoninė“ – buvo gal vienintelė Europoje dar laiku žengusi tokį atkirčio žingsnį. Deja, nepalaikytą prancūzų ir britų demokratijų. Prezidentinė Lietuva ilgai išlaikė gyvą Vilniaus klausimą, diskusinį ir laimintį net Hagos teismuose, – ligi pat naujojo pasaulio virsmo.

<…>

Vertos dėmesio ir 1941 m. Birželio sukilimo politinių jėgų užuominos apie tęstinius konstitucinius dalykus, ir administravimo lygmeniu atkurta priešokupacinė vidaus sandara bei funkcijos. Tai ne LSSR laikotarpis, nors paviršutinė istoriografija lengvai nuslysta tariamai tolydiniu sovietų okupacijos (o ne dviejų okupacijų) laikotarpiu. (Paviršutiniškai, nekompetentingai elgiasi net Europos Sąjunga, savo dokumentuose kalbėdama apie 1940–1990 m. „sovietinį laikotarpį“, lyg bijotų žodžio „okupacija“, „okupacijos“. Lietuva turėtų protestuoti.) Tąsyk, 1941–1944 m., teisiniai nuosavybiniai bei šeimos santykių aktai, kaip antai, santuokos ir testamentai, Lietuvos universitetų (ligi uždarymo) diplomai ir panašūs dalykai gali kam nors atrodyti namais ant smėlio ir tęstinėmis abejotinybėmis. Kaip ir Lietuvos Laikinosios Vyriausybės pašauktosios buvusios administracijos grįžimas į tarnybos vietas apšaukinėjimas kolaborantais. To neturi būti. Teisiškai vis dar įvertintinos pastangos net vokiečių okupacijos sąlygomis vėl kurti Vokietijai nepavaldžią Lietuvos kariuomenę ir jos drama. Konstitucinė ir valstybinė teisė čia tebeturi darbo.

<…>

Gaila, kad išeivijos lietuviai teisininkai, truputį talkinę konstituciniuose dalykuose (Bronius Nemickas), vis dėlto negrįžo gausiau, sparčiau ir neįsitraukė į atkuriamąją teisėkūrą. Tik jų autoritetu kartais mėginta manipuliuoti. Taip buvo 1992 m. vasarą, kai suskilusiame parlamente parengta du naujosios konstitucijos projektai, o Amerikos lietuvių teisininkų draugijos konsultacijai

nusiųsta tik vienas (vadinamas K. Lapinsko). Teko perspėti, įteikti ir antrąjį (vadinamą E. Jarašiūno, galbūt ugdytą iš S. Stačioko projekto). Šios peripetijos – irgi dalis realios, mažai tyrinėtos, Lietuvos istorijos. Gerai, kad jau visai artėjant ankstyvųjų Seimo rinkimų ir Konstitucijos referendumo datai, šiaip taip pavyko, naktimis dirbant, parengti vieną bendrą projektą. Parlamentas teikė referendumui. Tauta jį patvirtino.

<…>

Promulgaciją atliko ir Konstituciją paskelbė tuometinis Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas, pasirašęs tik tuo titulu, nors pagal priimtą ir veikiančią Konstituciją, jos 89 straipsnį bei kartu referendumu priimtą įstatymą „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ jis jau oficialiai laikinai ėjo, tik nesiskelbė, valstybės Prezidento pareigas.

<…>

Rusija nustatė ir pripažino dvišalėje 1991–1992 m. sutartyje su Lietuva (pasirašymas ir ratifikacija), kad šios valstybės pamatas – 1990 m. Kovo 11-osios aktas, tad ir 1918 m. Vasario 16-osios aktas, ir Lietuva pagal tai yra vėl nepriklausoma valstybė nuo 1990 m. kovo 11 d. Kažkodėl ir dvišaliuose, ir tarptautiniuose reikaluose kartais leidžiama tai ginčyti. (Dabartinė autoritarinė Rusija, istorijos perrašinėtoja, stumia datą pusantrų metų vėliau.) Kaip ir 1940 m. birželio 15 dienos **karinę okupaciją**, vadinant ją neva techniniu Maskvos ultimatumo priėmimu, o kai kuriems Lietuvoje peikiant prezidento pasitraukimą – oficialų veiksminį protesto aktą. Skylė – kad nebuvo šaukiamas Seimas. Kapituliavo tik Vyriausybės dauguma (nedalyvaujant Užsienio reikalų ministrui), eidama prieš valstybės galvą, beje, ir prieš Seimo pirmininką.

<…>

Iš knygos „Lietuvos teisė, 1918–2018 m. Šimtmečio patirtis ir perspektyvos“, 2018, p. 7.

Liudininko pastabos

„Nepriklausomybės sąsiuviniuose“ (2020, Nr. 2) paskelbti Romualdo Ozolo archyviniai tekstai apie 1992 m. referendumą dėl Laikinojo Pagrindinio Įstatymo, arba Laikinosios Konstitucijos, papildymo skirsniu, įtvirtinančiu Prezidento instituciją, yra įdomūs ir svarbūs istorijai, tačiau teikia ribotą ir vienpusę informaciją. Galima sakyti, veikiau emocionalią, o ne racionalią.

Todėl nutariau atsiliepti ir papildyti ją žiniomis apie to meto tikrovę.

Pasiekus atkurtos valstybės tarptautinio pripažinimo ir kaunantis dėl tolesnio įsitvirtinimo (Rusijos kariuomenės išvedimo, Vakarų finansinės paramos ir kt.), svyruojanti pokomunistinė Lietuva ėmė irti iš vidaus. Sueižėjus 1990 m. rinkimus laimėjusio Sąjūdžio parlamentinei daugumai, išsiskyrus politinių grupių požiūriams į valstybės sąrangą ir valdymą, ir Aukščiausioji Taryba (AT), ir Vyriausybė tapdavo paralyžiuotos. Paprastai arba dažniausiai (neigiamą!) sprendimą lemdavo kelių AT balsų stoka arba persvara. Dviem nariams tyčia nebalsavus neveiksmingas be kvorumo tapdavo ir AT Prezidiumas (tariamai kolektyvus „prezidentas“). Aiškėjo Laikinosios Konstitucijos spragos, tad ir konsoliduojančio atsakingo veiksnio stoka bei reikmė. Tokia galėjo tapti susigrąžinta valstybės Prezidento institucija su naujai apibrėžtais įgaliojimais ir neišvengiamomis nerimasties prognozėmis, kas konkrečiai bus išrinktas. Jeigu 1990 m. pavasarį kairiųjų kalbėtojas Č. Juršėnas registravo siūlymą kuo skubiau skelbti prezidento rinkimus – esą, čia vienintelis būdas pašalinti V. Landsbergį, – tai po metų dalykai atrodė jau kitaip, o dar po metų – vėl kitaip. Baimė vis būdavo blogas patarėjas.

Taip klostėsi ir 1992 m. pavasarį. Naujosios Konstitucijos rengėjai atsidūrė politiškai besivaržančiose stovyklose. AT, kurią neoficialiai jau kontroliavo NKD (Naujoji kairioji dauguma), nesutiko svarstyti Laikinosios Konstitucijos (Laikinojo Pagrindinio Įstatymo) papildymų dėl Prezidento institucijos, nerašė į darbotvarkę; bet Lietuvos Sąjūdis surinko piliečių parašus (apie 350 000), kad toks referendumas būtų privalomai skelbiamas.

O balsavimo formulė, o data? – čia vėl parlamentinių kovų laukai su NKD pranašumais. Be to, referendumas dėl Rusijos kariuomenės išvedimo, tad vėl klausimai: vienas referendumas, du referendumai vieną dieną (daugiau balsuojančių ir mažiau išlaidų) ar du referendumai skirtingomis dienomis?

Balsuojant dėl šio tarsi techniško dalyko Aukščiausiojoje Taryboje, trijų balsų persvara laimėjo NKD, pasididinusi galimybę, kad atskiras referendumas dėl Prezidento institucijos neįvyktų, nesurinktų daugiau kaip 50 proc. balsų. To siekė ir R. Ozolas.

Jo noras, kad referendumas neįvyktų, buvo toks didelis, kad viešame pasisakyme per televiziją išgirdome net sunkiai suvokiamą agitacinį teiginį: „Referendumui laimėjus, negalės būti priimtas nė vienas naujas įstatymas“. Ir taškas, jokio pagrindžiančio komentaro nei tada, nei vėliau.

Dabar dar pakomentuosiu paskelbtuosius [žodžiu] prieš ir po balsavimo (šiandien – „Nepriklausomybės sąsiuviniuose“) R. Ozolo tekstus. Aišku, ir visą dramą.

Pirmasis – tartas per televiziją likus porai minučių iki 24 val., kai po to jau jokių nuomonių ar paneigimų skelbti nebegalima. O būtent paskutinis eteryje skambėjęs žodis – R. Ozolo – prognozavo taip: „Nedalyvausiantys, matyt, bus buvę teisiausieji“. Tad rekomenduotas 1992 m. gegužės 23 d. referendumo boikotas. Paskutinis agitacijos žodis iš viešos tribūnos, kažkam televizijos tinkleliuose reikiamai organizavus. „Prisiėmiau atsakomybę tarti žodį prieš (!)

referendumui teikiamą įstatymą, pačiose referendumo išvakarėse“ (iš R. Ozolo kalbos per televiziją gegužės 24 d.). Referendumo iniciatoriams (buvo keli variantai, suredaguotas vienas) ir pačiai AT, skelbusiai referendumą, – smūgis į paširdžius.

Prisimenu Romualdo veidą ekrane, bet nekomentuosiu. O žodžiai krito žiaurūs: siūlomas įstatymas „sąmoningai neteisingas“ ir „sukonstruotas sąmoningai apgaulingai“, „įstatymo klasta“, „sąmoningas melas“… Tuo kaltinti teisininkai ir politikai, redagavę žmonėms balsuoti teiktą tekstą. Tariamų sukčių ir melagių pavardes (R. Ozolo vertinimu) galima ir dabar paviešinti. O juk patvirtino balsavimui visa AT. Visi – sukčiai…

Ir dar smūginis perspėjimas: balsavusieji „už“ bus prisidėję „prie klastos ir sumaišties pergalės“.

Antrasis R. Ozolo tekstas – paskelbus rezultatus. Boikotas ne visai pavyko, nes vis dėlto balsavo per 57 proc. turinčių balso teisę, bet ir pavyko, nes pritariančių balsų nepakako įstatymui priimti. Tad niekaip nebalsavusieji – per 40 proc. piliečių – esą aiškiai pasisakę „už nuoseklų Valstybės konstitucinį ugdymą“ (R. Ozolas). Prezidento rinkimų požiūriu „tai reikalavimas, kad pirmiau būtų Konstitucija, o tik po to prezidentas“.

Šią tezę noriai kartojo ne tik R. Ozolas, bet ir kiti kairieji, visas antisąjūdinis sparnas arba NKD. Pacituosiu ir save iš AT posėdžio:

„Dabar platinami, klijuojami ant sienų visur, kur tik galima, lapeliai su šūkiais: „Prezidentas be Konstitucijos – diktatūra!“ Balsuok taip: *ne*, užbrauktas *taip*. Gana ilgai buvo eskaluojama tokia formuluotė visiems žinant, kad ji neteisinga. Galų gale ponas R. Paulauskas sąžiningai patikslino, kad iš tikrųjų galėtų būti: prezidentas be **naujos** Konstitucijos. Žinoma, tai būtų sąžininga. Bet pūsti žmonėms: prezidentas be Konstitucijos…“[7]

---

7 Landsbergis, V. *Sunki laisvė*. II knyga. Vilnius: Vaga, 2000, p. 341.

Taip ir pasauliui skelbta, neva šalis gyvena be savo konstitucijos. Tai galėjo turėti tarptautinių pasekmių, jei blokavo Lietuvos priėmimą 1992 m. į Europos Tarybą. Metus praradome.

Dar viena R. Ozolo tezė iš jo baigiamosios kalbos, „autoritarinio perversmo“ grėsmei praslinkus, reikalauja mažo paaiškinimo. Diktato ir užgauliojimo komentuoti neverta, žmogus jau miręs, o gerą kelio gabalą ėjome kartu. Bet nenoriu, kad šiandien kam nors reiktų spėlioti, ką reiškia:

„Manau, ir Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkui, kiek jis tikrai susirūpinęs valstybės tvarka, dabar nebebus galima neprisiimti stipresnių negu iki šiol įgaliojimų, kurie ne kartą jau buvo siūlomi.“

Keista dešinioji opozicija su atrama kairėje, ir kažko norinti, ir bijanti, ir kitus bauginanti („Pirmininke, nepamirškite, kad jus galima pakeisti vienu balsavimu“), tarsi svarstydavo vykdomosios valdžios sustiprinimą duodant parlamento Pirmininkui daugiau galių. Iš tikrųjų atsisakydavo garantuoti tam asmeniui, vedančiam sudėtingas tarptautines derybas, net minimalų stabilumą, kad kokiai nors NKD užnugaryje susitarus, Pirmininkui užsienio kelionėje nereiktų laukti žinios, kad jis – nebe Pirmininkas. Siūlymai kilstelėti nušalinimo kartelę, pvz., iki 3/5 arba 2/3 parlamento balsų, būdavo atmetami; taip ir „stipresnių įgaliojimų“ paketas, apie kurį kalba R. Ozolas, arba nebūdavo oficialiai siūlomas (tik privačiai, lyg pasityčiojant: „pasakykit, ko norite“), arba kiek pasvarsčius atmetamas. Į užkulisinį turgelį AT Pirmininkas nesileisdavo. Vengimas „prisiimti stipresnių įgaliojimų“ niekaip neįsivaizduojamas realaus parlamentinio balsavimo metu. Arba AT suteikia, jei nori, arba ne. Kad parlamentui sutartinai teikiant, Pirmininkas „neprisiimtų“, tai jau literatūra.

„Nepriklausomybės sąsiuviniams“, 2020-07-22
(neskelbta)

Pokalbis apie sutarimo Konstituciją

Lietuvai einant iš sovietijos nelaisvės į demokratijos laisvę, pasirinkimo laisvę, Konstitucija buvo labai esminis elementas. Uždavinys ir įrankis, kuriuo galima statyti normalų demokratinį gyvenimą.

Mes ėjome iš nedemokratinės santvarkos. Iš diktatūrinės, totalitarinės sistemos, kuri taip pat turėjo kažkokią konstituciją. Ir čia reikėjo pasiaiškinti, nes konstitucijų buvo įvairių. Keitėsi, buvo norima tobulinti. Konstitucijų vaidmuo apskritai, o kitas dalykas yra ano meto tikrovė.

Tikrovė buvo tokia, kad Sovietų Sąjunga turėjo savo diktatūrinę tvarką. Ją lėmė komunistų partijos viršūnėlės, bet tai buvo pridengiama, galima sakyti, *feikine* arba pseudokonstitucija. Lyg jau iš anksto nustatyta tvarka, kurios turi būti laikomasi.

Kai 1940 m. vasarą Lietuva buvo okupuota, Sovietų Sąjunga iš karto primetė Lietuvai savo konstituciją. Lietuvos Konstitucija nustojo galioti iškart. Kuo skubiau priimta jau sovietinė LTSR neva konstitucija. O ji buvo nurašyta nuo Sovietų Sąjungos konstitucijos. Viskas tas pat.

Žinoma, tai buvo netikra konstitucija. Galvojant, kad ji turi būti ir koks jos vaidmuo valstybės gyvenime, čia vis dėlto tam tikras modelis. Yra „Konstitucija“ kaip tartum turėtų būti, bet iš tikrųjų viską lemia Komunistų partija, viršūnė.

Konstitucija tėra manipuliavimo objektas. Jeigu reikia, galima bet ką daryti pagal Sovietų Sąjungos Komunistų partijos valią.

Gyvenama pagal ją, o ne pagal kažkada anksčiau, tarkime, [komunos deputatų] priimtą konstituciją. Žinoma, ir ta konstitucija buvo paradoksali, pats jos egzistavimas ir net tariamai daug laisvių. Stalinas sakydavo, kad čia tobuliausia konstitucija pasaulyje. Kiek ten daug ir gerai visko surašyta. Pats Stalinas buvo paaiškinęs, kad joje labai daug laisvių, bet ne visiems. Ne valstybės priešams! Tai yra paklusniems, ištikimiems piliečiams, kurie nesigilina, neklausia, nes juk pasakyta, kaip reikia gyventi, ir viskas. O tie, kurie klausinėja, gal nori ką nors keisti, – įtartini. Jie gal apskritai liaudies priešai, tad konstitucija jų nė nesaugo, ir reikia užmiršti apie konstituciją.

Teismuose kai kas bandydavo remtis konstitucija. Aš atsimenu, kad ir Lietuvos disidentai naudojosi konstitucijos nuostatomis ir, žinoma, tuo, kad Sovietų Sąjunga pretendavo būti valstybe. Disidentai naudojosi konstitucija įnešdami sumaištį, trikdydami diktatorius, pirštu rodydami – štai konstitucija, joje pasakyta kitaip. Na, ten pamodavo ranka. Pasakydavo, ne jūsų reikalas, mes geriau žinome, ir viskas. Tačiau toks mėginimas bent priminti, kad popieriuje kas nors parašyta kitaip, egzistavo, ir tai kartais pasigirsdavo.

Ir teismuose ypač – iš drąsių, šviesių kunigų. Garsi A. Svarinsko byla. Kunigas lengvai suniekino savo kritikus, teisėjus, smerkėjus. Jis pasakė: „Čia jūsų įstatymai, o aš turiu Kristaus įstatymą“. Tiek apie Svarinską.

Taigi turėjom tokią primestą ir santvarką, žinoma, ir smurtu 1940 m. primestą LTSR konstituciją, kuri kartu turėjo būti neva pagrindas. Lietuvos Konstitucija buvo išmesta, panaikinta, net prisiminti jos nebuvo galima, atseit, turime LTSR konstituciją. Ir vis dėlto tai, kad buvo nors tokia konstitucija, kartais praversdavo einant į laisvę, nes taip pat buvo galima pasiremti.

Antai ten parašyta apie susirinkimų laisvę. Aš buvau Sąjūdžio vadovybėje, Iniciatyvinėje grupėje, tad atsimenu tuos nusistatymus.

Mes skelbiame, kad darome mitingą, sakome, konstitucijoje nurodyta apie susirinkimų laisvę, – štai ir viskas, nieko daugiau nereikia. Mums sako, kad mes turime gauti leidimą. O konstitucijoje neparašyta, kad reikia. Tai ir yra leidimas. Mes einame ir skelbiame žmonėms: tą ir tą valandą Gedimino aikštėje renkamės, svarstysime Lietuvai svarbius klausimus.

Ir kai kada valdžiai nebuvo kur dėtis. Iš tikrųjų aukštoji SSRS valdžia suprato, jau buvo sušauktas [liaudies deputatų] suvažiavimas, buvo laisvai kalbama, kritikuojama ir keliami valstybinio gyvenimo negerumai. Pradėti rengti kai kurie naujesni įstatymai ir pakeitimai. Kad taip jau baisiai nesikirstų. Popierius ir gyvenimas. Vadinasi, tokia nepraktikuojama, nereali konstitucija vis dėlto šiek tiek veikė ir darė spaudimą. Drąsesni ir nepriklausomi žmonės, kylant disidentiniam judėjimui, naudojosi ir mes tuo naudojomės. Būdami liaudies deputatai tame suvažiavime teikdavome ir konstitucijos pataisų pasiūlymus. Sovietų konstitucijos pataisų. Tokių, kurios buvo svarbios ne tik Lietuvai, bet ir visiems. Visoms vadinamosioms respublikoms, bendruomenėms.

Tai buvo populiaru, mūsų veikla buvo domimasi, svarstoma. Valdžia neįtraukdavo į darbotvarkę, bet skelbti apie idėją buvo galima. Ir tų idėjų skelbimas viešai iš tribūnos jau buvo svarbus politinis darbas. Kad gali būti kitaip! Tie, kurie sėdi Prezidiume, užspaudžia ir neįtraukia į darbotvarkę balsuoti, bet tam tikras minties darbas jau yra. Gyvybė atsiranda. Štai tas laikotarpis, kai iš tų netikrų konstitucijų galima buvo daryti ką nors rimčiau. Ir būtent Lietuvoje Sąjūdis pradėjo tai daryti.

Buvo „LTSR konstitucija“, kuri lyg ir LTSR AT žinioje. Lyg Aukščiausioji Taryba turėjo teisę ją tobulinti. Daryti kokias nors pataisas. Aišku, realiai reikėjo visada pasiklausti šeimininko Maskvoje. Nors apie tai neparašyta, kad reikia klausti šeimininko. Tačiau galima siūlyti. Galima padėti ant stalo pataisas, kai kada labai

esmines. Ėjome link to, sekdami estų AT praktika ir jų pavyzdžiu. Remdamiesi jų nepriklausomybės Sąjūdžio idėjomis priėjome prie nuostatos, kad mūsų parlamento priimti sprendimai būtų aukštesni už Sovietų Sąjungos. Todėl, kad esame savo žemėje ir esame suvereni respublika. Realiai jokia ten suvereni, bet taip parašyta popieriuje. O kad popieriuje parašyta, tai jau galima remtis.

Štai – konstitucinis principas! Kad esam **suvereni** sovietinė respublika. Būtent Lietuvoje, Vilniuje, sąjūdininkai ir kai kurie prijaučiantys teisininkai daug dirbom siūlydami esamos, tos *feikinės* sovietinės konstitucijos pataisas ir pagerinimus. Orientuodami į tikrą demokratinės valstybės konstituciją. Tai tęsėsi apie metus – tas darbas, tos kovos. Iš tikro jau buvo leidžiama diskutuoti. Gorbačiovas buvo jau paskelbęs tam tikrą viešumą.

Tad štai ir darbas su esama „LTSR“ konstitucija. Aš esu parašęs nemažą apžvalgą apie tai, ji turėjo būti 2018 m. paskelbta kaip komentaras[8]. Č. Stankevičius 2017 m. yra rašęs apie darbus tobulinant sovietinę LTSR konstituciją[9].

Mes turėjome gal tam tikrų iliuzijų. Ir dabar galvojant – kodėl valdžia leido? Teikti tokius projektus, kurie jau darė tą pseudovalstybę panašią į tikrą valstybę. Kodėl? Aš manau todėl, kad manė, jog vis tiek viską laiko savo rankoje, kontroliuoja. Niekada neleis kokių nors labai laisvamaniškų arba revoliucingų naujovių. „O kol kas tegu užsiima ir tegu nemaištauja.“ Taip labai galėjo būti! Mums leido tai daryti, kad tik nekeltume revoliucijos ir neskelbtume nepriklausomybės kaip nors savaip.

Vieniems atrodė, kad per konstituciją mes galime gauti daugiau laisvių, beveik nepriklausomybę tiesiog su geresne sovietine

---

8 Žr. Landsbergis, V. *Teisė ir neteisė*. Vilnius: TS-LKD, 2018, p. 33–37.

9 Stankevičius, Č. V. Tariamojo suvereniteto įtvirtinimas LTSR Konstitucijoje 1988–1990 metais: procesas ir samprata. *Nepriklausomybės sąsiuviniai*, 2017, Nr. 4, p. 12–27.

konstitucija. O kiti puikiausiai žinojo: arba tau neleis, arba tu padarysi neklausdamas. Kol kas galima mankštintis. Jurisprudencija, konstitucinė jurisprudencija, tad formulavimai, nuostatai – tu rašai, redaguoji, ir tartum vyksta paruošiamasis darbas gal būsimai nepriklausomos valstybės konstitucijai. Jis nebuvo visai beprasmis, tas darbas. Bet lygia greta Sąjūdžio vadovybėje buvo supratimo, kad turim neapsigauti, reikia eiti savo pagrindiniu keliu, kuris yra laisvi rinkimai, demokratija ir išrinkta tikra atstovaujamoji valdžia. Ji turės mandatą priimti sprendimą nepriklausomai nuo to, kas parašyta ankstesnėje buvusioje konstitucijoje. Mes gal sudarysim naują valdžią, ji priims naują Konstituciją ir nebūtinai ši bus suvaržyta Stalino ar Brežnevo laikų konstitucijos. Tai atgyvenę dalykai ir jie neturi varžyti.

Štai taip ėjome pirmyn, nesikliaudami vien tuo, kad patobulinsime LTSR konstituciją ir turėsime šiek tiek laisvesnę „respubliką“, bet neatsisakydami ir to baro, kad ir čia yra apie ką diskutuoti, aiškintis, reikalauti. Tuo labiau mes ir Maskvoje deputatų suvažiavime pareikalavome, kad būtų priimti tokie principai, kokius jau buvo priėmę estai. Paskui ir mes savo AT: kad įstatymai galioja, veikia Lietuvoje tik tuo atveju, jei juos patvirtina Lietuvos AT. O kad jie Maskvoje priimti, tai dar ne viskas.

Estų pavyzdžiu mes jau statėme aukštyn kojomis sovietų sistemą. Respublikos, tokios kaip mūsų, yra suverenios, jos turi galutinį žodį. Tuo labiau kad mes buvome prievarta paimti, prievarta įjungti, ir ta prievarta jau pasmerkta pačioje Maskvoje.

Nors kaltino, kad mes savivaliaujame, per daug sau leidžiame, jie neturėjo tam jokio moralinio pagrindo. „Tvarka“ yra mums primesta prievarta. O mes dabar siūlome persitvarkyti geruoju. Vadinasi, atsižvelgiant į mūsų, į tautos valią, kurią pareiškia išrinkti atstovai. O kur nors Rusijoje toli gražu ne visi yra išrinkti atstovai. Net Gorbačiovas SSRS deputatų suvažiavime nebuvo žmonių išrinktas atstovas.

Mes buvome žmonių išrinkti, o Gorbačiovas buvo paskirtas Komunistų partijos, tad jų demokratija buvo labai šiaip sau. Mes jautėmės moraliai, teisiškai visai kitaip – stipriai. Galėjom eiti su reikalavimais. Todėl ir konstituciniai klausimai darėsi svarbūs. Jų svarstymai mums padėjo apsispręsti ir įtikinti kolegas sąjūdininkus jau naujai išrinktoje AT, demokratiškai išrinktoje taryboje, turinčioje tautos mandatą, kad reikia ne tik nepriklausomybės aktą paskelbti, vyriausybę sudarinėti, bet ir priimti Konstituciją.

Antai turime tokių projektų, kaip LTSR konstitucijų patobulinimus. Dabar viską išmetėme, bet kurias užuominas apie Sovietų Sąjungą ir kad Lietuva yra jos dalis, sovietų socialistinė respublika. Nėra jokios sovietų socialistinės respublikos, nes niekas net ir nežino, ką reiškia „sovietų“; yra tiesiog Lietuvos Respublika, kuri turi savo demokratinius principus.

Kai kas ten dar buvo iš sovietinės konstitucijos: valdžių sąranga, ministerijos, santykiai su visuomene, kiti dalykai. Mes jau ėjom į Kovo 11-ąją su visu teisės aktų paketu – tarp jų buvo Laikinoji Konstitucija.

Sovietų Sąjunga sau – jie turi savo konstituciją, o mes priimam nutarimą, kad Sovietų Sąjungos konstitucija Lietuvoje neturi galios. Ir nefunkcionuoja nė senoji LTSR konstitucija, bet priimama tik Lietuvos Respublikos Konstitucija, kuri nesusieta su jokia kita valstybe. Esam patys sau su savo Laikinąja Konstitucija!

Tas momentas buvo svarbus. Nei latviai, nei estai to nedarė, jų sprendimuose buvo mišrainė. Kad ir „siekis nepriklausomybės“, bet ne pati nepriklausomybė. Skelbta, kad atsižvelgiama į prieškarinės nepriklausomos Latvijos, taip pat ir į dabartinę sovietų Latvijos konstituciją. Kažkaip ir į vieną, ir į kitą. Reikia dar abi turėti. Latviai stokojo vieningumo ir drąsos ir veikė atsargiai, leisdami suprasti, kad jie dar ne visai išeina iš Sovietų Sąjungos. O mes visai išėjom, kartu ir pagal konstituciją. Konstituciniu lygmeniu Sovietų

Sąjunga nebeturi galios. Lietuvos Respublikoje dabar, nuo šiandien, veikia nepriklausomo parlamento priimta Laikinoji Konstitucija.

Štai kur buvo svarbus dalykas, galbūt ypač svarbus politiškai. Bet ir tarptautiniu požiūriu, nors kas išgirdo, – nedaug kas suprato. Mat supratimas buvo toks – Lietuvoje kažkas maištauja, nori „išeiti iš Sovietų Sąjungos sudėties“, kaip jie sakydavo, ypač Maskvoje. O mums niekur nereikia išėjimu atsiskirti, reikia tik užfiksuoti – esam atskira, nepriklausoma valstybė.

Tokie buvo konstituciniai momentai žengiant į nepriklausomybę. Vadinasi, tas visas penkių aktų paketas, kurį priėmėm kovo 11-ąją, įskaitant sovietinių konstitucijų panaikinimą. Svarbiausia, priimta pačios Lietuvos Laikinoji Konstitucija. Oficialiai ji vadinosi Laikinuoju Pagrindiniu Įstatymu. Bet esmė ta pati – Konstitucija ir yra pagrindinis įstatymas.

Tad jei kažkas norėjo „negąsdinti mažutėlių“ Maskvoje ar patiems neišsigąsti, mes pavadinom aktą Laikinuoju Pagrindiniu Įstatymu, o ten viskas buvo surašyta, kaip valstybė gyvena, tvarkosi, kokie jos principai ir kaip ji gali būti tobulinama. Nes iš tikrųjų priimti Konstituciją per vieną dieną – nerealus dalykas. Daugybė straipsnių – jie būtų diskutuojami, tam reikėtų mėnesio, o ne vienos nakties. Mus paskui ir kaltino – o! Per vieną naktį. Bet mes dirbom daug naktų prieš tai. Ir visa tai buvo vieša, ir dar LTSR laikais diskutuojama; skelbdavom ir „Atgimime“, kitoje Sąjūdžio spaudoje, o dar komunistinė AT irgi rengė savus esamos Konstitucijos patobulinimus.

Viešumo buvo daug. Nebuvo reikalo dar ilgiau tempti, diskutuoti. Susitarti tarpusavyje būtų buvę nelengva, bet mes susitarėme, kad priimame dabar kaip yra.

Iš esmės juk visi žinom. Viskas skelbta, viskas buvo svarstyta, paslapčių nėra. O kai kurie netobulumai, trūkumai ar spragos – visa tai gali būti ištaisyta būsimo naujo parlamento. Mes esame tas

naujas parlamentas, tad jau turėdami Konstituciją galime ją tobulinti ir tą vėliau darėme. Dėdami papildomus straipsnius, paryškindami, kas reikalinga, darėm tuos patobulinimus. Bet kad jau būtų ant stalo faktas – Konstitucija. Mes jos pasiekėme kovo 11-ąją, tai turėjo būti svarbu ir politiškai. Nes Maskvos centrinė valdžia savo galinga propaganda ir pasaulyje populiariu M. Gorbačiovu ant mūsų kraute krovė, kokie mes esam maištininkai ir neteisėtai elgiamės, laužom konstituciją, o konstitucija yra šventas dalykas. Ir taip toliau. Mes galėjome pasakyti – atsiprašau – nelaužom, mes turime savo, kaip jūs turite savo.

Mes sakėm lygiai tą patį ir sausio mėnesį, kai atėjo eilinis ir labai grėsmingas ultimatumas, kad Lietuva privalo pareikšti ištikimybę. Kitaip mūsų lauks labai sunkios pasekmės. Mes tą ultimatumą gavome sausio 11 d. Dvi dienas prieš kruviną smūgį. Atsakėme, kad turime savo Konstituciją ir niekas iš užsienio negali mums pasakyti, kokia turi būti mūsų Konstitucija. Mat mes pagal jų reikalavimą būtume turėję pripažinti, kad vis dar esame ten pat, tik prašome jų daugiau laisvių.

Ne! Mes nesame sovietų respublika. Nuo kovo 11-osios užmirškite: mes esame kita valstybė, norime kuo draugiškesnių santykių, bet tai turi būti santykiai tarp dviejų valstybių! O ne tarp centro ir kolonijos. Nusitęsė ilgai ta visa byla. Iš tikrųjų Lietuvos Nepriklausomybės byla yra ir Lietuvos Konstitucijos byla.

Aš jums ir pasakoju Lietuvos Konstitucijos bylą.

Lietuva turėjo Konstituciją iki 1940 metų. Galima buvo daugiau ja pasiremti, bet supratome, kad labai įklimpsime. „Smetonos laikai“, kita santvarka, o dabar vis dėlto pripratę prie tam tikros valstybės sandaros, ir mes fiksuojame tik atskirdami valstybes [kaip versiją] iš Sovietų Sąjungos. Panašiai sustatome valdžios institucijas, santykius, ir pavadinimai panašūs, bet jokio ryšio su Sovietų Sąjunga kaip valstybe. Nė užuominos, nė mažiausios užuominos. Nėra.

Tad štai buvo pirmasis etapas einant į visišką nepriklausomybę. Su atskira Konstitucija: valstybė visai nepriklausoma, tik labai panaši į buvusią sovietinę, o vis dėlto be jokio tiesioginio pavaldumo.

Pradėta iškart dar tais pačiais 1990-aisiais, kovo 11 d., kaip buvo numatyta Sąjūdžio valstybės Atkūrimo komisijoje, kuri rengė Kovo 11-osios aktus ir žvelgė toliau į priekį.

Kai jau bus savas parlamentas, savos struktūros, ką mes toliau darysime Konstitucijos srityje, – visai aišku ir sutarta – mes iš karto pradedame rengti jau nebe laikinąją, panašią į sovietinę, bet visiškai savarankišką Lietuvos kaip europinės demokratinės valstybės Konstituciją. Tam buvo pasirengę teisininkai ir politikai.

Ir 1990 m. rudenį, nepaisant visų blokadų, sunkumų, mes dirbome rengdami Konstituciją. Tai buvo tokio pavidalo darbas, turbūt aš jį ir pasiūliau – rengiami [naujos] Konstitucijos **metmenys**.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos metmenys! Mes juos turime suredaguoti, sutarti pagrindinius dalykus. O jie apaugs visu Konstitucijos kūnu. Bet prieš tai metmenys – pagrindiniai dalykai – turi būti parengti ir mes tą padarėme 1990 m. pabaigoje. Kai Gorbačiovas iš mūsų reikalavo grįžti į Sovietų Sąjungos pavaldumą, mes turėjome ne tik savo Laikinąją Konstituciją, bet ir naujos būsimos Konstitucijos metmenis.

Ir mums net po sausio žudynių, iš Maskvos ateinant signalams ir žinant projektus, kad jie rengs „visasąjunginį“ referendumą dėl Sovietų Sąjungos įtvirtinimo, išsaugojimo, mums tuščia to, ką kabins kaip privalomą dalyką.

Antai visi [iki Ramiojo vandenyno] nubalsavo, kad reikia išsaugoti Sovietų Sąjungą, o lietuviai daro kažkokius neteisėtus maištus. Tad mes dar prieš sovietų referendumą padarėm savo referendumą ir pavadinom jį plebiscitu. Taip netiesiogiai balsuodami už nepriklausomybę. Pasaulyje, didesnėse sostinėse ir net Vašingtone aš mėginau ir prezidentui Bushui aiškinti: mums nebūtinas

referendumas, nes mes jau išrinkome nepriklausomą parlamentą. Visi žinojo, kad tas parlamentas skelbs nepriklausomybę. Tai jau buvo referendumas. Už tuos žmones rinkėjai jau balsavo.

Bet aš mačiau, kad tai nėra visiškai įtikinamas dalykas. Jiems labai gražiai skamba, kad Gorbačiovas štai reikalauja vis dėlto referendumo norint atsiskirti nuo Sovietų Sąjungos. O lietuviai nedaro jokio referendumo.

Na, mes jau buvome pasakę, kad mums nėra reikalo. Kad išrinkom žmones ir jie priėmė Nepriklausomybės aktus ir net Konstituciją. Bet vis dėlto, esant tam spaudimui, aš pasiūliau AT skelbiant plebiscitą atsakyti ir dėl naujos Konstitucijos 1 straipsnio – ar priimtinas? Ir jis buvo priimtas.

Taip mes dabartinę Konstituciją priėmėme nuo 1 straipsnio.

Atskirai 1 straipsnis buvo labai paprastas – Lietuva yra nepriklausoma valstybė, demokratinė respublika. Ar jūs už tai ar prieš? Visi už. Tauta nubalsavo už nepriklausomybę. Forma tokia buvo – už Konstitucijos 1 straipsnį.

Štai kur mums pravertė konstitucinis kelias ir konstitucinis darbas.

Mums nereikėjo nusileisti iki Gorbačiovo reikalavimų – darykit referendumą. Ne, mes padarėm referendumą, bet nebūtinai tokį kaip tu! Kada visi balsuoja, o jie atvažiavę su tankais tiesiog žudo žmones. Dabar tai jau visko matyta, bet tada pati Sovietų Sąjunga skelbėsi, kad ji nori būti demokratinė, reformuoja save, bus teisinė valstybė. Ir kokia čia teisinė? Atvažiuoja su tankais ir trukdo žmonėms pasakyti savo valią.

Taip mūsų laisvės ir nepriklausomybės kelyje konstitucinis principas ir faktas buvo svarbūs. Kai kuriais atvejais jie buvo labai veiksmingai panaudoti.

Paskui mes jau rengėme savą Konstituciją. Iš pradžių buvo Konstitucijos metmenys, juos priėmė AT, ji patvirtino ir sudarinėjome

komisiją jau visam Konstitucijos projektui. Konstitucijos metmenų rengimo grupei vadovavau aš, AT Pirmininkas, aukščiausias valstybės pareigūnas. O esant jau Laikinajai komisijai Konstitucijos projektui parengti (toliau – Komisija), radosi nelabai smagus atvejis, kai vienas Komisijos narių, gal ne visai vienas, gal dar kam nors pritariant, staiga mane apkaltino, kad jei aš toliau vadovausiu rengiant Konstitucijos projektą, tai turėsiu įtakos ir padarysiu taip, kad būtų man naudinga. MAN.

Pagal naują Konstituciją manęs ten nėra, manęs gali neišrinkti. Bet labai tiesiai – „darys sau naudingą variantą“, todėl ne jis turi būti pirmininkas. Tegu būna narys. Bet aš pasakiau: labai ačiū, jūs čia visi susitvarkysite, išsirinksite kokį nors pirmininką, o man štai tiek valstybės statybos ir valstybės diplomatinės gynybos darbų. Važinėju po konferencijas. Aiškinu, kokia neteisi sovietų politika…

Dar buvo labai daug gerbiančių, garbinančių Gorbačiovą ir netikinčių, kad jis galės taip elgtis. Viskas nufilmuota, ką darė Gorbačiovas. Tankai Vilniuje. Bet tuomet, vadinasi, tokia situacija. Nuskambėjo nepasitikėjimas, kad aš galiu pasiūlyti neobjektyvų projektą turėdamas savo interesų.

Aš pasiūliau sudaryti Komisiją visai be manęs, nebūsiu nei nariu, nei pirmininku. Ir puikiausiai dirbsite. Galų gale vis tiek AT palaimins, aš ten Pirmininkas, jeigu būčiau toliau Pirmininkas. Tegu tik viskas eina į priekį.

Ir taip ta Komisija dirbo. Manęs jos sudėtyje nebuvo.

Darbas nebuvo lengvas ir paprastas. Buvo visokių signalų, neaiškumų, nes toje grupėje skyrėsi konstitucininkų nuomonės. Nebuvo diktato ar autoritarizmo, reikėjo sutarti. Kai kada jiems būdavo sunku susitarti. Ir dėl valstybės viršūnės sąrangos, kad turėtų būti prezidentas, nes pagal Laikinąją Konstituciją prezidento nebuvo – buvo tik **aukščiausias valstybės pareigūnas**. Savaime suprantama, kad prezidentas, bet nebuvo tiesiai pasakyta, ir iki

šiol kas nori ginčijasi tuo klausimu. Tegu ginčijasi, o anuomet jau buvo suprantama, kad į Konstituciją tą [pareigybę] jau reikia įrašyti, apsispręsti.

Prieš karą Lietuva turėjo Lietuvos Respublikos Konstituciją, dabar atkurtoje valstybėje, kai visi kiti aplink turi prezidentus, kokios jo galios, pareigos? O kad jo galios nebūtų per didelės, gąsdindavo „Smetonos laikais“. A. Smetona buvo galingas prezidentas, autoritarinis, galima sakyti, nors jis nepiktnaudžiavo ta valdžia. Be asmeninės diktatūros, net kai jo paties ministrų kabinetas nesutiko su jo nuomone, kad reikia priešintis sovietų įsiveržimui. Jie nesutiko su prezidentu. Tai koks jis diktatorius? Jei galima nesutikti su jo valia, tai jis pasitraukė.

Buvo gąsdinama, kad gali atsirasti naujas Smetona. Vadinasi, geriau, kad prezidento įgaliojimai būtų kuo mažesni. Kai kurie politikai, parlamentarai buvo įsitikinę, kad prezidentas turi turėti konkrečias galias, tada jis veikia kaip svarbus veiksnys, ne tik pasirašinėja. Bet aš ir būdamas AT Pirmininku pasirašinėjau įstatymus. Skyriau (teikiau) ir Ministrą Pirmininką, ir Aukščiausiojo Teismo pirmininką, ir generalinį prokurorą, ką visada daro prezidentas, tik nebuvo to žodžio. Štai dalykai vėl svarstomi, ir buvo Komisijos narių nesutarimų. Ypač buvo nesutariama dėl prokuratūros vietos ir vaidmens; taip pat dėl prezidento prerogatyvų buvo sunku susitarti.

O terminas buvo nustatytas 1992 m. rudenį. Jau paskelbti rinkimai su idėja, kad per tuos rinkimus žmonės balsuotų ir už Konstituciją, o Konstitucijos projekto nėra! Nėra ką teikti balsuoti; mes išrinksime naują Seimą, bet liksime vėl duobėj, sudarysime valdžią pagal seną, beveik Sovietų Sąjungos modelį. Čia nuostolis, negerai.

Žinoma, buvo prieš tai ir naujos Konstitucijos įvairių projektų. Turėjome ir konsultantų iš užsienio, buvo net du JAV teisininkai atvažiavę padėti. Jie parengė savo projektą mūsų nuomonei, tos

Komisijos. Įdomus laikotarpis. Nors stebėjau iš šalies, nebuvau Komisijos narys, bet išryškėjo, kad yra dvi koncepcijos, du pagrindiniai projektai. Vienas, galima sakyti, kairiųjų, kitas – dešiniųjų.

Dešiniųjų Konstitucijos projektas numatė gan griežtą valdžių paskirstymą ir Prezidento institucijos atkūrimą su konkrečiomis galiomis. O kairieji labai bijojo tos Prezidento institucijos. Jiems vaidenosi, kad čia būtinai Landsbergis nori juo tapti ir juos prispaus būdamas prezidentu. Vyko pasipriešinimas, ir tie du konkuruojantys projektai net nebuvo statomi lygiai vienas su kitu. Vyko labai savotiški procesai pačioje Aukščiausiojoje Taryboje.

Buvę komunistai ir apsiskelbę socialdemokratais deputatai, truputį pasvirę nuo Sąjūdžio į šalį, staiga pajuto, kad jie yra naujoji parlamento dauguma, tad pradėjo blokuoti įstatymų sprendimus, ypač dėl pareigų, žmonių paskyrimų.

Ir kai kada dalykai sugriūdavo. Vėl gana aišku, kad stokota to svarbaus įgalioto asmens, kuris skiria premjerą, ministrus. Dabar mes tai turime, bet tada nebuvo. Lemia AT tos dienos dauguma, o ta dauguma dažnai skyrėsi dviem balsais, kartais keturiais. Pavyzdžiui, ar rengti vieną, ar du referendumus: dėl Konstitucijos papildymo ir dėl sovietinės kariuomenės išvedimo.

Kelių balsų persvara laimėjo kairiųjų noras, kad būtų du referendumai, nors jie kainuoja didelius pinigus. Ateina žmonės pabalsuoti ir už vieną, ir už kitą, toks buvo manymas. Už kariuomenės išvedimą tikrai daug balsuos, o dėl Konstitucijos papildymo su Prezidento įstatymo įrašymu į Laikinąją Konstituciją – štai čia galima pakovoti. Kovoti kairiesiems atrodė patogiau atskiriant balsavimo datas.

Čia buvo garsūs mūšiai, parlamentiniai mūšiai pačiame Lietuvos parlamento, būsimo Seimo viduje. Laimėjo tas požiūris, kad geriau tegu būna du referendumai. Nors dvigubai daugiau kainuoja, bet dviejų savaičių skirtumu.

Toks keistas buvo tada laikotarpis. Kovos dėl valdžios, skleidžiant gandus. Jei bus priimta ta Konstitucijos pataisa, kuri numato Prezidento instituciją, visi oponentai šaukia, kad Landsbergis nori save įstatyti.

Įstatyme nė žodžio nebuvo apie Landsbergį. Tik tiek, kad bus prezidento rinkimai, tai bet ką gali išrinkti – ir Brazauską. Bet ne, nereikia iš viso, nes gali išrinkti Landsbergį. Toks kvailas mūšis buvo kartais ir melagingas. Viena gana įtakinga grupė su R. Ozolu akcentavo, kad negali būti jokios Prezidento institucijos įvesta, kol nėra naujos Konstitucijos, o jei siūloma pagal Laikinosios Konstitucijos papildymą, tai tada „ne pagal Konstituciją".

Ir ginčykis tu lygiam lauke, kad Konstitucija yra, ji vadinasi Laikinoji, bet tai Konstitucija, ir siūlomas papildymas būtent Laikinajai Konstitucijai. Ne. Konstitucijos dar nėra! Tada ir negali būti nė Prezidento įstatymo. Su tokia demagogija per televiziją oponentams pasisekė, jie šventė didelę pergalę ir Landsbergio pralaimėjimą, nors Landsbergis ten nefigūravo. Taip sustyguota tik šaukti.

Tokioje labai politizuotoje situacijoje brendo ir Konstitucijos projektas. Labai suveltas – o kas bus valdžioje? Konstitucija turėtų būti vienoda visiems atvejams. O ten buvo labai orientuota, vis galvojama, kad nepasinaudotų TIE. Žodžiu, atėjome į lemiamą laikotarpį. Laikas baigiasi – susitarimo nėra. Ir greičiausiai išsirinksim naują Seimą su sena paveldėta LTSR konstitucija. Seimas nepriklausomos respublikos, o sąranga sena ir netinkama. Tai valdžių santykiai, vyriausybės atsakomybė.

Neaiškioj, neramioj situacijoj, likus porai savaičių iki rinkimų ir negalint pateikti Konstitucijos projekto, Aukščiausiojoje Taryboje, gerai atsimenu, prie manęs priėjo Eduardas Vilkas, ryškus, iškalbingas deputatas. Iš kairiųjų. Niekada nebuvo didelis Landsbergio šalininkas, bet jis priėjo prie manęs ir sako: „Pirmininke, gelbėkite

padėtį“. Jis man sako! Aš pats nebūčiau ryžęsis, taip sugalvojęs, bet kada toks įtakingas žmogus – iš kairiųjų, o su valstybiniu galvojimu, sako, tu turi pamėginti…

Aš ir pamėginau. Pasikviečiau visą tą Komisiją ateiti į Pirmininko kabinetą, nors nebuvau joks jiems įgaliotas [Komisijos] pirmininkas. Jie atėjo. Apsvarstėme situaciją ir sutarėme, kad žūtbūt turime pabaigti Konstituciją. Aš pirmininkavau tam posėdžiui, jų po to buvo daug, ir naktimis dirbome.

Tarp kitko, buvo baisiai šalta, o Sovietų Sąjunga, nors ir B. Jelcino vyriausybė, bet išjungė mums šildymą, energetiką. Išjungė naftą, visi sėdėjom su paltais arba kailiniais naktį posėdžiaudami prie Konstitucijos projekto.

Kaip suderinti tuos momentus, kurie nesutarti? Aš pirmininkavau tuo paskutiniu laikotarpiu, nors nebuvau įgaliotas nei AT, nei Laikinosios Konstitucijos nuostatos, ten nebuvo tokių idėjų.

Tad štai mes vis dėlto sutarėme, net ir ginčuose tarp kairiųjų ir dešiniųjų pajėgėme susitarti, kad Konstitucijos projektas būtų pateiktas referendumui.

Vienas kebliausių momentų (jų buvo keli) – nesutarti dalykai, dėl jų naujai išrinktas Seimas galės apsispręsti be eilės; kaip nutars, taip ir bus įrašyta į Konstituciją, nereikės naujų debatų, referendumo. Prokuratūros klausimas irgi buvo paliktas ateities Seimui.

Ir su ta sąlyga mes galėjom viską pateikti AT. Mes turime projektą! Konstitucijos projektą, AT balsavo, pritaria, teikiam referendumui. Buvo išplatinta, išdalyta. Buvo pateikta žmonėms balsuoti kartu su Seimo rinkimais.

O dar buvo agitacija balsuoti prieš Konstituciją, plakatai klijuojami. Pažeidžia teises, nebalsuokit tą pačią dieną už Seimą ir Konstituciją! Vis dėlto ji gavo daugiau kaip 50 proc. visų rinkėjų balsų. Tokiu būdu mes ją turime šiandien.

Per labai audringas politines kovas dar buvo ir tokia intriga.

Būta įvairių projektų (kairiųjų, dešiniųjų), o dešiniųjų iš pradžių rengė Stasys Stačiokas, jis teiktas liberalų vardu. Daug kam taip atrodė patogiau, lanksčiau, kad ne nuo sąjūdininkų. O kairiųjų projektas – Lapinsko. Ten prezidento galios mažytės, simbolinės. Sumaištis tarp valdžių, ir ten dar buvo labai keista nuostata – kad Seimas nėra renkamas visas. Seimo rinkimai trečdaliu – į Seimą. Amerikos Senatas taip renkamas, dalimis, vis pasipildo. Amžinas Senatas, kuris iš dalies atsinaujina. Tas buvo pasiūlyta Lietuvai – amžinas Seimas.

O tuo metu vyravo naujoji dauguma. Kairioji. Ji balansuoja poros balsų persvara ir priima, ką nori. Tad gali įtvirtinti savo „amžiną“ valdymą. Atsinaujinančią Seimo dalį dar reguliuos rinkimų procedūromis, komisijų sudarymu, kad tik nepasikeistų, liktų. Tam reikėjo priešintis. Kad negautume seimokratijos, amžino Seimo, kuris viešpatauja ir daro, ką nori. Buvo ypatinga intriga. Niekas neaprašė, istorikai nenagrinėja, nors tai istorijos dalis, to meto istorija.

K. Lapinsko projekto rengėjai kreipėsi į JAV lietuvių teisininkų draugiją patarimo ir nuvežė tik savo projektą. Bet ir mes žinom. O atvažiuoja amerikiečiai lietuviai, džiaugiasi, kad [vilniečiai] Konstituciją parengė, nors gavę tik „Lapinsko konstituciją“. O jų pritarimas kabo ore. Štai Amerikos lietuviai pritaria. Balsuojam, varom ir viskas gerai. Teko ir tam pasipriešinti.

Amerikos lietuviams buvo paaiškinta, kad iš tikro yra du projektai, o jie gavo tik vieną. Ir noras pritarimo tik dėl to vieno – ne visai švarus dalykas. Tada jie atsisakė.

Likome su dviem projektais, dėl kurių ilgai buvo sunku susitarti. Kol prispaudė laikas ir Vilko paragintas Landsbergis. Šis ėmėsi iniciatyvos – sukvietė Komisiją į savo kabinetą. Tai kodėl negalim sutarti? Sutarkim. Kalbėkim. Man pasisekė gauti bendrą projektą, turim Konstituciją.

Buvo daug politinių intrigų, jos nėra aprašytos. Balsavimas dėl Laikinosios Konstitucijos papildymo Prezidento įstatymu, paskui rinkimai.

Dar intriga dėl Laikinosios Konstitucijos ir prezidento. Prieš [papildymo] balsavimą vakaras itin dramatiškas. Ozolas su labai audringu piktu pareiškimu – neteisėta! Perversmas! Jis kvietė nebalsuoti, tu juk negali už kažką atsakyti; sakė netiesą, toks nemalonus reikalas buvo.

Tarp kitko, argumentas, ar turim savo konstituciją, turėjo įtakos mums norint tapti Europos Tarybos nariais. Mes – Lietuvos valstybė – matomi pasaulyje. Net Sovietų Sąjunga negali užblokuoti mūsų priėmimo. Patikrinti padėties atvyko žinoma politikė C. Lalumière. Atvažiavo, padraugavom. Žinojau, ko ji nori, kokios abejonės, ar Lietuva demokratinė valstybė ir ar turi savo Konstituciją. Aš suspėjau parengti jau ne tik anglišką, bet ir prancūzišką mūsų Laikinosios Konstitucijos vertimą, įteikiau. Štai – neturėkite abejonių.

Vis dėlto jie nenutarė pakviesti Lietuvos. Atidėjo, kol bus aiškesnė padėtis, ar mes tikrai demokratinė valstybė su konstitucija. Taip buvome priimti tik kartu su estais pusę metų vėliau. Taip tas gandas, kad „Lietuva neturi Konstitucijos“ tapo geopolitiškai žalingas, o trinamas pačioje Lietuvoje grynai politiniais sumetimais.

Kad nebūtų prezidento rinkimų, kuriuos, neduokdie, laimės Landsbergis. Paskui ne vienas protingas kolega man sakė: gerai, kad nepavyko, gal būtų laimėjęs Brazauskas.

Vis tiek sekė nesėkmės – kolūkių išvogimai, šaltis, rinkimai – ir Brazauskas atėjo 1992 m. kaip gelbėtojas. Sąjūdis pustrečių metų grūmėsi ir išvedė į pripažintą nepriklausomybę. Liaudis pabalsavo už kompartiją.

Ką tu gali žinoti, kaip susiklosto likimai, šalies likimas, o visa tai susipainiojo su Konstitucijos reikalais. Galima būtų buvę nusiteikti, kad ambicijos nėra svarbiausias dalykas, svarbiau rezultatas.

Kadangi priimtoji išlaikė 30 metų, nebuvo bloga. Keitėsi valdžios, su visokiais interesais ėjo žmonės. Nuosavybė, jos atkūrimo klausimai, AT pripažinta (restitucija), bet vos trijų balsų persvara.

Kolūkiai, žemės dilema. Grąžinimas savininkams [ar tik „pretendentams“]…

Kiek ten toliau visko buvo…

Pokalbio stenograma rengiamam dokumentiniam filmui „Susitarimas. Konstitucija“ (rež. I. Rasimaitė, 2023 m.) Įrašyta 2021 m. rugpjūtį.

Naujas opusas

Pasitaikė pamatyti naują dokumentinį filmą „Pagrindinis įstatymas“ (rež. Audrius Juzėnas). Pagal tą įstatymą, arba Laikinąją Konstituciją, Kovo 11-osios Lietuva gyvavo 1990–1992 metais.

Ji nelengvai rengė, bet parengė visuotiniam žmonių balsavimui naują, dabartinę 1992 m. Konstituciją. Būrys jos kūrėjų.

Filmas lyg turėtų būti apie Lietuvos valstybę tada ir dabar.

Valstybė ir pasidarė šį filmą apie save ir tuo darbu pasisako, kokia yra dabar.

Deja, valstybė su juo atrodo negarbingai.

Atsakomybę prisiėmė Lietuvos valstybės archyvas.

Balys Dvarionas pamatęs tartų, kaip vienąkart gūdų sovietmetį apie problemiškai svarstomą J. Juzeliūno operą „Sukilėliai“: „čia ir pasirodo visa mūsų mizerija“.

2023 m. vasaris
(neskelbta replika apie 2022 m. filmą „Pagrindinis įstatymas“
(rež. Audrius Juzėnas))

Pirmieji trisdešimt metų

Lietuvos Respublikos Konstitucija, kurios 30-metį minime, gimė kaip susitarimas visuomenės vidaus kovose ir kaip didžiosios politinio išsivadavimo kovos ginklas.

Mat Konstitucija – tai šalies sertifikatas pasauliui, kokia ji yra, ir projektas, kaip gyvensim.

Jei liekame su Laikinąja, tai gal ir valstybė tik laikina?..

– Pirmininke, neturėsim Konstitucijos, – pasakė man deputatas Eduardas Vilkas tiesiog priėjęs AT posėdžių salėje. – Jie nesusitars. Darykit ką nors.

Toks paraginimas, ir visai ne iš mano šalininkų, paveikė. Ką atsimenu, tą atsimenu. Padariau, ką galėjau.

Ėjo paskutinės dvi savaitės ligi AT paskirtos ankstyvųjų parlamento rinkimų datos. Jai turėjo būti pateiktas – tautos referendumui – ir naujos, jau nuolatinės Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektas. Spalio 25-ąją!

Tai istorija, mūsų dabartinės Konstitucijos istorija, kuri dar neparašyta. Tiesą sakant, neparašyta ir atkurtos Lietuvos valstybės pirmųjų pustrečių metų istorija.

Istorikai turi svarbesnių užduočių, o politikai neva „negali kištis“.

Frazelės ir posakėliai „palikim istoriją istorikams“ arba „palikim ekonomiką ekonomistams“ jau nuvairavo Europą iki bedugnės krašto.

Tad ko tikėtis, kad atskirai paimtoje Lietuvoje būtų kitaip.

Susitarimas arba nesusitarimas – tokia alternatyva lemia bemaž viską.

Anuomet, 1992-ųjų spalį, dėl Konstitucijos projekto vis dėlto susitarėm. O kaip? – ne tam rašau šį straipsnį. Gal valstybė dar įsteigs kokį savo naujausios istorijos institutą.

Vieni kartais pasakoja apie Konstitucijos projekto rengimo komisiją ir neva parengtą gerą projektą, kuriam kiti trukdę. Kiti primena, kad buvo du projektai. Mažiausiai du. Tai irgi neaprašyta, nepaskelbta, neaptarta.

Neaprašyta dokumentuojant nė politinė socialinė padėtis Lietuvoje. Kai praslinkus tiesioginės agresijos grėsmei ir įvykus parlamento erozijai, iškilus – be rinkimų – naujajai kairiajai daugumai, parlamento darbas buvo paralyžiuotas. Arba naujosios daugumos diktatas, nors žmonės jos neišrinko, arba Vyriausybė vartaliojama, įtakingos komisijos perkeičiamos, kad jų vardu kalbėtų naūjosios daūgumos. O dar deputatai su tikra arba prikišama *kagėbine* praeitimi…

Klinčo padėtį (parlamentinė rezistencija kaip kraštutinė priemonė) jau suvokė ir kairieji, ir dešinieji. Todėl bent šiokia tokia nežinoma išeitis, atrodė, ir buvo sutarta – paankstinti Seimo rinkimai. Bet ir apie Seimą ir veiksmingą valdžių sąrangą turėjo pasakyti naujoji Konstitucija…

Likti su Laikinąja būtų buvę katastrofiška; ir tą matė dar trapios Naujosios daugumos (mano terminas) atstovas E. Vilkas. Ar galėjo likti nesusitarta dėl bendro, vadinamojo kompromisinio Konstitucijos projekto? Galėjo likti nesusitarta.

Ar galėjo likti nepriimtas ir jau pasiektas – naktiniuose posėdžiuose šaltame parlamente – bendras projektas, jei būtų pristigę piliečių rinkėjų balsų? Galėjo.

Jau patvirtinus sutartiniu AT balsavimu būsimos galimos Konstitucijos projektą, pasipylė torpedos – gandai, atsišaukimai ir net

dideli, spalvingi, nemažai kainavę plakatai, skelbiantys, kad tokia Konstitucija reikštų liaudies vergiją, tad būtina pasipriešinti.

Seimą rinkit, piliečiai, o Konstitucijai – NE!

Gerai dar, kad laiko šiai kampanijai buvo likę nedaug ir piliečiai vis dėlto suvokė Konstitucijos reikmę. Tautos referendumas dėl Konstitucijos įvyko!

Habemus Constitutiam – buvo paskelbta, nelyginant konklavoje, pamatinio valstybės akto pasirašymo ir promulgacijos ceremonijoje 1992 m. lapkričio 6 d. Dalyvaujant parlamentarams, valstybės vadovams, dvasininkams, užsienio šalių ambasadoriams. Manau, tai ir yra Konstitucijos diena.

Toks buvo paskutinis to laikotarpio sąjūdinės arba Kovo 11-osios Lietuvos laimėjimas. Veiksnus ligi šiol. Jo torpeduoti nepavyko.

Kam nepavyko? Lietuvos nedraugui, tarčiau privačiai sau. Arba „tarp mūsų, mergaičių“. Dar neištirta. Netyrinėta.

Be abejo, išorės pasaulis nestygo ir po to. Išgyvenome, nužygiavom Europos, ne komunos arba NVS keliu; bet laikas būtų detaliau, istoriškai viską aprašyti. Dokumentais ir faktais. Vienas žmogus to nepadarys, todėl jis tik konstatuoja.

Kalba konferencijoje (2022-11-02, LRT.lt)

Palydimasis žodis leidiniui „Kovo 11-oji: Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas“
Apie Lietuvos 1990 m. Laikinąją Konstituciją ir prasiskleidžiančią dabartinės 1992 m. Konstitucijos istoriją

Naujoji Konstitucija radosi per Laikinąją ir kartu su nauja Lietuva.

Kitokiõs Lietuvos negu sovietinė kolonija norėjo daug kas. Tačiau kokios?

Atmetus retrogradus, kurie nenorėjo nieko, išskyrus stagnacinę sovietiją (su Lietuva kaip jos gabalu), kitus Lietuvos žmones galima skirstyti į dvi politinės minties grupes:

1) kad Lietuva būtų kuo labiau (ir kuo greičiau!) nutolusi nuo vergijos modelio,

2) kad Lietuva būtų (kuo) mažiau nutolusi nuo jau įprasto vergijos modelio.

Nuo šio taško prasideda naujosios, išsilaisvinančios Lietuvos istorija, kai tiek daug pripratusių ir apkvaitusių tebenori buvusios, tik šiek tiek perdažytos „tarybų“ Lietuvos tęstinumo. Be tiesioginio Maskvos diktato, ir to gana.

Jų daug, jie girdi užuojautas dėl Sąjūdžio nešamų permainų, kurios esą nerealios, tik žmones kankina. Tai bazė komunos revanšui, nes paisoma išsiilgtos nuomonių demokratijos, ir revanšizmas prasideda iškart.

Blogai išsirinkom![10] Tąsyk šalin viską ir su priimtu naujuoju jau nepriklausomos Lietuvos Laikinuoju Pagrindiniu Įstatymu.

Svajonės apie naują, kitokią Lietuvą ir kompromisai su senąja – komunos, nomenklatūros, kolūkių. Net su okupacine kariuomene (įskaitant oficialiai veikiantį SSRS *kagėbyną*).

Žinoma, valios mostu jų neišvarysi, bet nebūtina pritarti.

Kad gintų mus nuo Lenkijos? Klausydavomės tokių AMB išvedžiojimų.

Štai pirmoji tikrovės aplinkybė, kurioje randasi 1990 m. Laikinasis Pagrindinis Įstatymas, Laikinoji Konstitucija.

Kovo 11-osios naktį, kai daugelis pavargusių ir kai kurių skeptiškų deputatų abejojo, ar balsuoti iš karto už Laikinosios visumą (ne pastraipsniui), argumentavau principine reikme: turėkime kad ir netobulą, posovietinio kvapo, tačiau turėkime, o rytoj taisysime, gerinsime. Taip ir klostėsi.

Tas pats metodas iš esmės padėjo ir lemtingąjį 1992-ųjų spalį.

Čia nelinkstu į memuaristiką, tik primenu, kad visada, kiekvieną esminį, tad ir konstitucinį, sprendimą lėmė, jį koregavo ir politinė tos dienos tikrovė.

Izoliuotis konceptualiuose žodiniuose dalykuose patrauklu, bet klaidinga.

Konstitucija, kurią apmetėme kaip Laikinąją ir netrukus ėmėmės atausti į nuolatinę ir tikrą, europietišką, buvo didelis laukas. Kūrybos ir kovų. O šių – ir išorės, ir vidaus kovų – buvo sočiai.

Pagrindinis Lietuvos nepriklausomybės priešininkas – užgrobėja SSRS – šiukštu nenorėjo, kad Lietuva turėtų valstybės požymių. Nei teritorijos, nei konstitucijos! Tai apie ką kalbam, ponai amerikonai?

---

[10] Žr. Landsbergis, V. Iš senų užrašų. *LRT.lt*, 2023-06-09; Landsbergis, V. Sąjūdis be vairo. *Facebook*, 2023-08-19.

O mes turim. Laikinąją. Ir tuoj turėsim dar geresnę. Jau rengiam jos Metmenis, tai papildomai reiškia, kad esam konstitucininkai ir jau teikiam tautai balsuoti gimstančios naujos Konstitucijos – avansu! – pirmąjį esminį straipsnį.

Ir Gorbačiovas kampe su visais savo tankais.

Mes ne tik nesitraukiam, mes einam pirmyn!

Štai kodėl svarbu atsiminti ir suprasti, kad mūsų Konstitucija, viena ir kita, buvo ginklas. Tvirtesnis už varį.

Pagal tai vertintini ir ginklo kalviai, ir gadintojai šipintojai, ir manipuliatoriai. Viskas – politika, bendras reikalas. Arba bendrystės erozija.

Rašytinė istorija turi būti sąžininga arba tai ne istorija. Gal kieno nors, kokių interesantų *pasakyvai*.

Tyrinėjant faktūrą įvairiais aspektais, o paties daikto radimąsi, to radimosi eigą tik priešokiais, kur ne kur, be įvykių kontekstų, neišvengiamai einama lengvesniu keleliu. Gali gauti neva istoriografinę knygą, kuri lieka ir mįslių knyga.

Tebūnie mįslės bent įvardytos.

Kalbu ne apie šią knygą. Ji gerai papildo tai, kas jau parašyta apie Kovo 11-osios aktą ir nepriklausomybės atkūrimą, jos tarptautinį pripažinimą. Verta paskaityti. Yra ir plačiajai visuomenei mažiau žinomų dalykų.

Nebeatkuriu iš atminties, kuriame etape rengiant Kovo 11-ajai, didžiajam virsmui, Laikinąją Konstituciją ir norint visų gana įvairių politikų palaikymo, teko nusileisti kairiesiems vienu pamatiniu klausimu. Tai skirtis ir formulė, ar Konstitucija nustato Lietuvoje dvi nuosavybes – privačią ir valstybinę (valstybės), ar tris – privačią, kolektyvinę ir valstybės. Komuna ir prijaučiantys, tarkim, socialdemokratiškų pažiūrų deputatai reikalavo, kad būtų įtvirtinama ir „kolektyvinė“ nuosavybė. Nors man ir mūsų Sąjūdžio sparnui buvo pakankamai aišku, kad tai kolūkiai, sovietinis primestinis

(prievartinis) reliktas, bet ryškėjo lauktinas aršus pasipriešinimas nepriklausomai konstitucijai, bent jau begaliniai žlugdantys debatai, priešiškumas, jei kategoriškai užsispirtume – tik dvi nuosavybės formos. Kolūkinė – tai prievarta. Ją įrašius – prievarta paneigiama, pateisinama.

Gerai prisimenu, kaip tos nuolaidos kairiųjų vardu reikalavo V. Beriozovas – atrodo, šešėlinis LKP-LDDP ideologas, – ir kaip gavęs šį kompromisą patenkintas sutiko pritarti Laikinojo Pagrindinio Įstatymo projektui. Kairieji siekė išlaikyti ekonominę-socialinę-politinę bazę Lietuvos kaime ir gerai žinojo, ko siekia. Įtakos didelei daliai balsuojančių piliečių ir politinio revanšo nuolatinėse varžybose dėl valdžios. Iš šio neva kompromiso vardan vienybės sekė daug pirmojo laikotarpio nevienybės reiškinių. Tad ir laiko nuostolių norimoms reformoms, ir kitokių, įskaitant sausio 13-osios agresijos argumentavimą Maskvoje. „Lietuvoje atsirado savininkų!“ (M. Gorbačiovas).

Suprantama, kad nuolatinės Konstitucijos projektuose jokios „kolektyvinės“ nuosavybės neliko, bet ir šis išsilaisvinimo kampas dar nėra ištirtas.

Buvo jėgų – ir su pinigais, su infrastruktūra, – kurios ankstyvųjų rinkimų krizės valandą siekė Lietuvą palikti su neveiksnia Laikinąja Konstitucija, toliau įteisinančia „kolektyvinę“ nuosavybę, tad ir kolūkmetį su galimybėmis neribotai plėšti kolūkių turtą. Kad tuo būtų kompromituojama nepriklausomybė ir nevykėlio Sąjūdžio sukeltas „antisovietinis“ virsmas, – revanšistinei „tarybų valdžiai“ būtų tik paranku. Todėl nepamirškime – praeitis aktualiai tebeegzistavo. Per visą Antrąją Respubliką kol dar su Laikinąja Konstitucija, po Kovo 11-osios.

Ketinau nepereiti į atsiminimus, bet sunku išvengti savo vargšės atminties kaip žinių šaltinio. **Tikrintinų** kiekviename žingsnyje, tačiau bent susižinojus, ką tikrinti. Juolab kai istorikai tebėra

nepadarę namų darbų. Regis, jie nemėgsta vis dar karštų lietuviškų bulvių, net po 30-ties metų…

Minėjau, kad dar vienas Konstitucijos dramos veiksmas atėjo paskutinėmis tų kovų dienomis. Kažkam finansavus ir užtikrinus logistiką, visame Vilniuje (turbūt ir kitur Lietuvoje) buvo išklijuoti dideli raiškūs agitaciniai plakatai, kviečiantys piliečius boikotuoti spalio referendumą dėl naujos Konstitucijos. Ne vadinamosios K. Lapinsko, ne E. Jarašiūno, gal jau buvo matoma kompromisinė versija (jei žmonės spėjo sekti spaudą), tad atmesti bet kurią. Kad liktume stagnacijoje su neadekvačiu gyvenimui, viską paralyžiuojančiu Laikinuoju Pagrindiniu Įstatymu.

Nepasidėjau atminimui, deja, ir neišsaugojau to bjauraus plakato. (Kur nors vis dėlto turėtų būti – tikrų istorikų dėmesiui). Bet atsimenu jo teiginius. Konstitucija esanti antidemokratinė, tad balsuotumėte už vergiją. Be kita ko, kad ir nuosavybė būtų vėl atimama kaip bolševikų laikais.

Nepriklausomybės priešas nespėjo šios agitacijos įsiūbuoti. (Gegužės mėnesį, kai norėta suaktualinti ir legitimuoti referendume Laikinąją Konstituciją su nauja Prezidento įstaiga, Aukščiausiosios Tarybos kolegos suspėjo, kvietė boikotuoti, milijonas piliečių visai nebalsavo). Dabar interesantai turbūt pražiopsojo, pernelyg pasikliovė, kad susipriešinę deputatai nesusitars. O tie ėmė ir susitarė!

Ir piliečių balsų pakako. Laikinoji atitarnavusi baigė savo egzistavimą. *Habemus Constitutiam!* Paskutinė Lietuvos Sąjūdžio pergalė.

Palydimasis žodis leidiniui (2023 m., sausio pabaiga): „Kovo 11-oji: Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas (įžvalgos, projektai, dokumentai)“. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija, 2023, p. 251–253

Ne visai humoristika

Lietuvos sovietinės „socialistinės“ „respublikos“ (LSSR) 1940 m. rugpjūčio mėn. 25 d. **Konstitucijos** realistinė redakcija[11]

2 str. Politinį LSSR pagrindą sudaro darbo žmonių (t. y. ne visų žmonių) atstovų Tarybos, įsigalėjusios (!) prieš tris savaites kažkam su Raudonosios Armijos pagalba **nuvertus** (!) vietinę dvarininkų

---

[11] Pagrindu imtas leidinys: *Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Konstitucija (pagrindinis įstatymas)*. Kaunas: Lietuvos TSR valstybinė leidykla, 1940. Iš jo cituojamos kalbinės ir loginės nesąmonės, o sykiu primenama okupacinė tikrovė.

Ši nestokoja nė paradoksų. „Konstitucija“ atsirado neva 1940 m. rugpjūčio 25 d., kai šalis jau du mėnesius buvo kariškai okupuota ir represyviai antikonstitutiškai tvarkoma pagal RSFSR „įstatymus“ ir prieš tris savaites net formaliai inkorporuota į kitą valstybę – SSRS. Bet atiduodant leidinėlį spaudai (kada?) tebevartota nepriklausomos šalies valiuta.

Be kita ko, – pastebėjo Vytautas Sinkevičius, – neva „priimant“ Lietuvą 1940 m. rugpjūčio 3 d. į SSRS, visokeriopai okupuotoje ir niokojamoje šalyje formaliai tebegaliojo nepriklausomos valstybės 1938 m. Konstitucija, neleidžianti tokių veiksmų. Tik 1940 m. rugpjūčio 25 d. marionetiniame „seime“ buvo mechaniškai praštampuota be jokių debatų, jei neskaitysim Liudo Giros pataikūniškų eilių (tiesa, Maskvoje V. Dekanozovo teikimu jau prieš tris dienas aprobuota) „LTSR konstitucija“. Tad Lietuvos inkorporavimas į okupavusią valstybę buvo neteisėtas ne tik kaip agresijos ir smurto aktas, bet ir pagal pačios okupantės pseudoįstatyminę tvarką.

Beje, jau marionečių „sesijoje“ tariamoji LTSR konstitucija buvo lengvai priimta patvirtinant projektą rankų pakėlimu, – ir posėdžio vadų paskelbta, kad projekto priėmimas patvirtintas – o tik paskui balsu perskaityta vargšams deputatams. Tada galutinai „priimta“. Be svarstymo. Kam? Juk Maskvoje jau patvirtinta.

ir kapitalistų valdžią ir įkūrus (!) Lietuvoje viso SSRS proletariato diktatūrą.

3 str. Visa valdžia LSSR priklauso miesto ir kaimo darbo žmonėms (jokiu būdu ne Raudonajai Armijai, VKP(b) ir NKVD), tad darbo žmonių atstovams „Tarybų asmenyje".

Darbo žmonės geria šampaną darbo žmonių atstovų asmenyje, t. y. netiesiogiai, ne per burną, bet per savo atstovus. (Sovietinis folkloras.)

4 str. Ekonominį LSSR pagrindą sudaro socialistinė ūkio sistema ir socialistinė gamybos įrankių bei priemonių nuosavybė, kuri įsigalėjo (!) prieš tris savaites likvidavus kapitalistinę ūkio sistemą, panaikinus gamybos įrankių bei priemonių privatinę nuosavybę <…>, siekiant visiškai panaikinti žmogaus ir arklio eksploatavimą žmogumi ir arkliu.

6 str. Žemė, jos gelmės, vandenys ir t. t. <…> yra SSRS valstybinė nuosavybė, t. y. visos SSRS „liaudies" turtas.

Užmirškit kada nors turėję Lietuvos arba šeimos žemę.

11 str. LSSR ūkinį gyvenimą nustato ir kreipia VKP(b) bei SSR Sąjungos vedamas reikiama linkme SSRS Valstybinis ūkio planas, kuriuo siekiama <…> stiprinti SSRS nepriklausomybę nuo likusio pasaulio ir nepailsti tvirtinant jos gynybinį pajėgumą.

Aplink didžiąją laisvai susivienijusių tautų tėvynę SSRS – visi priešai! „Jeigu karas rytoj"……

2023 m.

Priedai

Apie laiką ir dramą

Laikas buvo ypatingas. Gal net unikalus – tokie neregėti bundančios ir atgimstančios Lietuvos piliečių visuomenės veiksmai. Atgauti laisvę be karo! Niekas Europoje to nemėgino.

Pilietis buvo tas, kuris toks jautėsi. Kad ir pavergtoje šalyje. O pasivadinti piliečiu buvo svarbu, rimta, norint pareikšti tautos teisę.

Atėjo ir toks laikas. Prasidėjo taikaus, bet aktyvaus Lietuvos išsilaisvinimo drama. Sąjūdžio už laisvę būti savimi.

Buvę valstybės piliečiai, kaip yra kreipęsis išeivijoje Algimantas Mackus, greitokai virto būsimos, norimos valstybės piliečiais. Savo žemėje[12].

Toje dramoje formavosi ir uvertiūra, ir opera. (Opera – tai „kūriniai“.) Projektai, turėję virsti tikrove. Taip dabar matau, o kad šiek tiek metaforiškai, tai čia muziko užkratas. Ir vaizdai.

Uvertiūrą sudarytų valstybingumo projektai ir mintys, kurios kaupėsi kolektyviai kuriant norimą, galimą, – jei pavyktų priimti, – bent kiek savitą, savarankiškesnę, suverenesnę LTSR arba LSSR konstituciją.

Kelyje iš sovietų kolonijos į nepriklausomybę – galėjo taip atrodyti.

Tuos neva pertvarkos darbus, dirbtus dar sovietinėje „respublikoje“, yra išsamiai nagrinėjęs ir aprašęs bendražygis Česlovas Vytautas Stankevičius. Tai jo „Tariamojo suvereniteto įtvirtinimas LTSR Konstitucijoje 1988–1990 metais: procesas ir samprata“[13].

---

[12] „Lietuvos valstybė!“ – uždainavo populiarioji grupė „Antis“.

[13] *Nepriklausomybės sąsiuviniai*, 2017, Nr. 4; 2018, Nr. 1.

Pridėjau tuomet ir savo pastabas-komentarus. Galima rasti, tad šiame rinkiny nekartosiu. Galų gale, tai dar apie nelaisvės laiką. Bet ir veiksmai proveržyje į Kovo 11-ąją. Tada jau skamba opera.

Kad prisimintume laisvėjimo dvasią, pakartoju čia gal mažai žinomą savo pusiau memuarinę studiją „Sąjūdžio istorija – Lietuvos istorija“. Jau 1988 m. lapkričio krizėje gausu dramos, tai įvykiai, kurie galėjo klostytis lemtingai.

2023 m.

Promulgacijos žodis

Gerbiamieji,

Lietuvos Respublika, prisikelianti po 50 metų negandų, vėl turi savo Konstituciją. Tai pagrindinis mūsų įstatymas, pagrįstas Lietuvos valstybingumo konstitucinėmis tradicijomis ir tarptautinėmis teisių bei laisvių konvencijomis; Konstitucija priimta Lietuvos piliečių referendume šių metų spalio 25 dieną ir ką tik jūsų visų akivaizdoje pasirašyta.

Padėtas kertinis akmuo į taip nelengvai atkuriamos mūsų valstybės pamatus. Užbaigtas pirmasis valstybės atkūrimo ir visuomenės permainų etapas; prasideda antrasis etapas, kuris jau bus grindžiamas šia Konstitucija ir jos ginamas.

Konstitucija yra susitarimas, kaip visuomenė nori gyventi ir tvarkytis, kokią ji nori turėti valstybę, saugančią žmones, jų gyvenimą ir nuosavybę. Konstitucija yra ir garantija prieš chaosą valstybėje, ir garantija žmonėms, kad valstybė nesusvetimės ir neatsigręš prieš juos.

Į šias geresnes garantijas ėjome nelengvai nuo pat 1990 metų kovo 11-osios, kai Aukščiausioji Taryba vėlai vakare priėmė

Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą, pati suvokdama, kad daug kas jame netobula, taisytina. Tų pačių metų rudenį, nepaisydami grasymų, kad netrukus, jau kitą žiemą, būsime ekonomiškai parklupdyti ir dvasiškai palaužti, ėmėme rengti naujos Konstitucijos metmenis. Įrodėme, kad nesiduosime parklupdomi ir palaužiami. 1991 m. vasario 9 d., dar nenudžiūvus Vilniaus žudynių skausmo ašaroms, visos Lietuvos plebiscite vieningai priėmėme pirmą ir pagrindinį naujos Konstitucijos teiginį: Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika.

Reikėjo dar pusantrų metų kantraus darbo, karštų ginčų ir net kovų, kad štai dabar pasidžiaugtume, jog turime užbaigtą ir visuotine piliečių valia priimtą Konstituciją.

Galvoju dabar ir apie būrelį deputatų iš įvairių frakcijų – apie Konstitucijos projekto galutinio derinimo grupę, kuri nepaisydama vidinių ir kitų sunkumų ryžosi juos įveikti vardan bendro visuomenės ir valstybės tikslo.

Beveik visi toje grupėje atėjome prieš pustrečių metų į šį parlamentą su Sąjūdžio vėliava arba jo remiami. Beveik visi tokie buvom, kurie aktyviai dalyvavom rengiant šią Konstituciją, nors jau ir išsiskirstę į vis labiau konkuruojančias, kartais konfliktuojančias frakcijas ir grupeles. O vis dėlto Konstitucijos rengimo uždavinys net pastaruoju, gerokai konfliktišku laikotarpiu dar kartą sutelkė mus bendrai pastangai. Yra čia, šiuose rūmuose, likę nemaža užsimotų ir nebaigtų darbų. Bet šitą darbą mes padarėme.

Lietuva dabar pusiaukelėje į ūkio stabilizavimą ir vidaus įtampų sumažėjimą, į tą būseną, kai galėsim drąsiau tarti, kad pavojus nepriklausomybei iš tiesų nutolsta. Bus dar tame kelyje negandų, sunkumų, abejonių, – bet Konstitucija jau yra ir bus mums didesnio pastovumo ir nepriklausomo valstybės gyvenimo garantija. Tepadeda ji tuo būdu mums visiems ir teliudija pasauliui, kokia nori būti Lietuva.

Ačiū visiems, kurie prisidėjo ir parengė šį dokumentą, kurie įnešė savąjį darbo ir valstybinio proto indėlį, kad galų gale, spalio 25 dieną, Lietuvos Tauta galėjo priimti savo Konstituciją.

Dabar, remdamasis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 154 straipsniu, **skelbiu** Lietuvos Respublikos Konstituciją ir Lietuvos Respublikos įstatymą „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos", kurie buvo priimti referendume 1992 metų spalio 25 dieną ir įsigaliojo 1992 metų lapkričio 2 dieną[14].

Dėkoju visiems dalyvavusiems šiame iškilmingame akte ir prašau Aukščiausiosios Tarybos sekretorių p. Liudviką Sabutį paimti savo žinion pasirašytąjį specialų Konstitucijos egzempliorių ir pasirūpinti jo saugojimu.

Kalba po iškilmingo Lietuvos Respublikos Konstitucijos pasirašymo, 1992-11-06

Konstitucija ir valstybės tęstinumas

Pagausėjo svarstymų apie Lietuvos teisinę sistemą, jos privalumus ir netobulumus. Gal neatliepia dabarčiai, o gal reiktų taisyti, tobulinti pačią Konstituciją?

Viena aišku, kad „dabarties iššūkiai" glūdi ne Konstitucijoje.

Kokia pagrindinė teisinės sistemos Lietuvoje problema? Tai žmonės, sudarantys sistemą, jų žmogiškoji kokybė. 2006 m. birželio pabaigoje Briuselyje girdėjau Klivlando teisėjo Bohdano Futey labai vertingą ir aiškų pranešimą. Štai, anot jo, pagrindinės teisėjo kvalifikacijos – **sąžinė ir drąsa**. Dar užsirašiau citatą: „Jie negali

[14] Taip sutarta ir to laikomasi, nors iškilmingas pasirašymas ir promulgacija rodytų lapkričio 6 dieną.

tikėtis visuomenės pagarbos, kol negerbia patys savęs“. Manau, pasiduotume iliuzijai, neva šią pagrindinę problemą galima spręsti taisinėjant Konstituciją.

Tačiau šiek tiek minčių verta tarti ir apie mūsų Konstituciją. Kaip ir kiekviename įstatyme, randame joje raidę ir dvasią. Tai žinomi, visur pasitaiką neatitikimai, Lietuvoje ypač aštrūs, kai teismai paliečia okupacinį Lietuvos valstybės laikotarpį.

Priėmus 1992 m. Konstituciją ir jai įsigaliojus bei promulgavus ir paskelbus ją kaip nuolatinį pagrindinį valstybės įstatymą (o tai įvyko tarp 1992 m. spalio 25 d. ir lapkričio 6 d.), neteko galios 1990 m. Laikinasis Pagrindinis Įstatymas, arba 1990–1992 m. Laikinoji Konstitucija. Matyt, neteko galios ir laikinai sustabdytoji 1938 m. Konstitucija, nors apie tai niekur nieko nepasakyta.

Priminsiu, kad 1990 m. kovo 11 d. buvo priimti, tarp kitų, du konstituciniai aktai; vienas apie atnaujintą 1938 m. gegužės 12 d. Lietuvos Konstitucijos veikimą visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje, o kitas – apie tos Konstitucijos galiojimo sustabdymą, patvirtinant Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą.

Nei 1992 m. Konstitucijoje, nei ją lydinčiame įstatyme dėl įsigaliojimo tvarkos nėra nieko pasakyta apie 1938 m. Konstituciją, nebent ją laikytume įstatymu, kuris prieštarautų naujai Konstitucijai ir todėl toliau nebegaliotų. Arba „galioja tiek, kiek neprieštarauja Konstitucijai“ (žr. toliau). Taigi čia tema konstitucinės teisės darbui, jeigu jis dar neparašytas.

Taip jau pamatiniame lygmenyje susiduriame su įstatymo raidės ir dvasios problema. Pirmenybę teikiant dvasiai, 1938 m. Konstitucija išnyko savaime, nors 1990 m. Laikinosios Konstitucijos galia buvo rūpestingai panaikinta specialiu straipsniu.

1990 m. kovo 11 d. įstatyme dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 3 straipsnyje nustatyta, kad „Lietuvos Respublikoje ir toliau galioja tie iki šiol veikę Lietuvoje įstatymai bei kiti

teisės aktai, kurie neprieštarauja Lietuvos Respublikos Laikinajam Pagrindiniam Įstatymui“.

Ši nuostata pakartota ir 1992 m. įstatyme dėl naujosios Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos.

Pirmuoju atveju ji leido toliau naudotis SSRS įstatymais ir daugybe reguliuojančių teisės aktų, žinoma, atmetant bet kokį pavaldumą buvusiai okupantei. Antruoju atveju – pratęsė aną leidimą, kur atkurtoji Lietuva dar nespėjo išleisti savų įstatymų, ir dar apėmė 1990–1992 m. valstybės statybos laikotarpį. Naujoji konstitucija nustatė ir naują, tobulesnę valstybės sąrangą su kur kas geresniu kompetencijų ir atsakomybių paskirstymu.

Žinoma, ir čia liko spragų, nieko nenumačius tokiam atvejui, kai Seimas netvirtina Prezidento teikiamų Ministro Pirmininko kandidatūrų ir taip paralyžiuoja tiek Vyriausybės sudarymą, tiek Prezidento galią skelbti naujus rinkimus. Trūksta vieno sakinio, bet jo trūksta. (Šios pataisos reiktų nedelsiant.)

Labai svarbi nuostata „galioja tik paskelbti įstatymai“ susikirto su pačios Konstitucijos įsigaliojimu, skirtingai nustatomu dar dviejuose Konstitucijos straipsniuose, ir neatsakė į klausimą dėl Lietuvos įstatymų, **paskelbtų ligi 1940 m.**, – ne vienas jų galėjo būti naudingai laikomas neprieštaraujančiu ir galiojančiu, kad ir ne „savaime“, bet priimant atskirus patvirtinimo aktus; tačiau tuo nepasinaudojome. Būtinai stengėmės kurti ir priimti naujus įstatymus arba vargome taisinėdami sovietinius. Čia, kaip regis, veikė ir ta „reali konstitucija“, kurią nusako politinės ir teisinės visuomenės mąstysena. Posovietinei visuomenei artimesni buvo sovietiniai įstatymai. Beje, tai tęsiasi ligi šiol[15].

1997 m. gruodį, man esant Seimo Pirmininku, priėmėme įpareigojimą administracijai ir įsipareigojimą sau atsikratyti viso sovietinių

[15] Ilgiausiai galiojo dar sovietinio kirpimo, 1989 m., Tautinių mažumų įstatymas, nors jo dalykus jau reguliavo 1992 m. Konstitucija.

įstatymų ir kitų reguliavimo aktų paveldo, taikyto ligi Nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d., ne vėliau kaip ligi 2000 m. sausio 1 d. Atrodė, bent per dešimt metų galėtume apsišluoti.

Ministerijoms, kurios naudojosi ne tik sovietiniais, bet net į lietuvių kalbą neišverstais rusiškais reglamentais, tai buvo sunkus ir tartum nesuprantamas uždavinys. Man dar tebesant ir jau nesant Seimo Pirmininku šį įsipareigojimą, tai yra jo datą, vis tekdavo pratęsti. Juk nepatrauksi ministerijos į teismą už įstatymo nevykdymą. Taip ir tęsiasi dalykas, nepabaigtas ligi šiol[16].

Manau, tai savotiškai susiję ir su gilesniais teisinės dvivaldystės dalykais. Mąstau apie siekiamą įstatymo, tai yra **Lietuvos** įstatymo, valdžią ir matau vis dar nesąmoningai pripažįstamą svetimą okupacinę valdžią. Tai ypač pastebima praėjusių laikų peržiūrimose politinėse bylose ir gana dažnai – dabartinėse nuosavybės bylose.

1990 m. kovo 11 d. Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo aktai pabrėžė ir įtvirtino valstybės tęstinumą po buvusio „svetimos jėgos“ veiksmo – 1940 m. agresijos ir aneksijos. 1992 m. Konstitucija preambulėje irgi kalba apie nūnai **atgimusią** valstybę, kurios teisinius pamatus praeityje grindė net XVI a. Lietuvos Statutai, iš dalies veikę ligi XIX a., ir ankstesniosios Lietuvos Respublikos konstitucijos.

Taip konstituciškai nusakyta dvasia, pagal kurią, atrodė, turi būti žvelgiama į XX a. svetimųjų jėgų okupacijų, ypač ilgosios sovietų okupacijos, laikotarpius. Tęstinumas – ne vien politinis, bet pirmiausia teisinis, konstitucinis nepriklausomybės atkūrimo pamatas. Jis vertina ir prievartinės priklausomybės laikotarpį.

Deja, nors turime vėlesnių įstatymų apie okupaciją ir rezistenciją, mintis apie tą ilgąjį fundamentalaus, tai yra pamatinio **neteisėtumo**, laikotarpį lieka kažkokiame užribyje, kai svarstomi okupanto represijų paliestų Lietuvos piliečių likimai.

[16] Rašyta 2009 m.

Įstatymo raidė, koks nors žodžio netikslumas arba spragelė pernelyg dažnai ignoruoja arba nustelbia konstitucijų dvasią. Atsiranda keista teisingumo-teisėtumo ir netgi teisinio proto-pilietinio proto prieštara, tai šen, tai ten konkrečiai ignoruojanti jau įrašytus kodeksuose sveiko proto ir teisingumo – moraliai suvokiamo teisingumo! – kriterijus.

Ką gi turėtų reikšti vėl implikuojamas okupantų karinių tribunolų sprendimų „teisėtumas“ okupuotoje Lietuvoje? Deja, nepriklausomos Lietuvos teismai tokių struktūrų ir jų veiksmų teisėtumą priima be kabučių. Dar patys išsirašo indulgenciją: neturime teisės peržiūrėti okupanto represinių struktūrų proceso!

1990 m. gegužės 2 d. įstatymas „Dėl asmenų, represuotų už pasipriešinimą okupaciniams režimams, teisių atstatymo“ paskelbė, kad tokie asmenys „yra nekalti Lietuvos Respublikai ir atstatomos visos jų pilietinės teisės“.

Mintis čia ne ta, kad kas nors buvo kaltas, o dabar nekaltas, nors būtent iš tokios primestos sampratos vėliau radosi klaidinanti reabilitacijos (įstatyme šio žodžio visai nėra!) terminologija ir net kažkokios „dereabilitacijos“, kai Lietuva, remdamasi okupanto neteisėtų struktūrų popieriais, apkaltindavo savo piliečius be naujo ir deramo teisinio tyrimo, be normalaus proceso. Nejau tai nepriklausomybė? Įstatymo mintis juk ta, kad okupacinių politinių represinių „organų“ nuteisimai arba neteisiniai įkalinimai yra pirmiausia neteisėti, ir viskas. Gromuluodamas raidę gali atmesti dvasią ir skelbti [=implikuoti] okupanto veiksmų teisėtumą. Deja, taip atsitinka.

1992 m. Konstitucijos nuostata apie asmens nekaltumą, kol jo kaltumas „neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka“, tikriausiai implikuoja tvarką, nustatytą Lietuvos įstatymais, o ne SSRS beteise „troikų“ praktika, kuri buvo primesta Lietuvai *force majeure* situacijoje ir prievarta. Konstitucijos nuostata apie asmens „teisę, kad jo bylą

viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas“ yra ignoruojama, kai Lietuvos teismas jaučiasi priklausomas nuo sovietinių karinių tribunolų nuosprendžių, kurių neva „neturįs teisės“ iš naujo nagrinėti (galimos konkrečios citatos).

Konstitucijos nuostata, kad „tais atvejais, kai yra pagrindo manyti, kad įstatymas ar kitas teisinis aktas, kuris turėtų būti taikomas konkrečioje byloje, prieštarauja Konstitucijai, teisėjas sustabdo šios bylos nagrinėjimą ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą“, yra labai svarbi. Ir kas iš to? Ši nuostata tikriausiai visai ignoruojama bylose, kurios atsigręžia prieš Lietuvos laisvės kovotojus – rezistentus. Dažnai būtų tikro „pagrindo manyti“, kad sveiko proto, pilietiniu ir teisingumo požiūriu yra kažkas ne taip. Tąsyk ranka turėtų nekilti perrašinėjant svetimos totalitarinės valstybės „teismo“ išvadas, ir teisėjas, anot Konstitucijos imperatyvo, sustabdo nagrinėjimą. Vis dėlto tai nebūna daroma. Teisėjai bylų nestabdo ir į Konstitucinį Teismą nesikreipia.

Pavyzdžiui, 1941 m. Birželio sukilimo sukurta situacija. Šio pobūdžio bylų buvo ne viena, jų sprendimai skandalingi ir aš jų čia necituosiu, nes šiek tiek ir nesmagu dėl mano šalies teismų klampojimo pseudoteisinėje kazuistikoje tarp dviejų teisinių sistemų – sovietinės ir demokratinės. Vis dar! – po šešiolikos metų nevisiškos teisinės nepriklausomybės. Aišku, ir įstatymo leidėjas nebuvo iki galo kategoriškai nuoseklus, čia būtų ir mano darbo spragų. Per šešerius metus, kai galėjau turėti įtakos įstatymų leidybai, ne viskas buvo suvokta ir sutvarkyta. Bet ir stabdanti inercijos jėga per visus šešiolika metų po Kovo 11-osios būdavo milžiniška.

Prisiminkime štai vieną teisinę istoriją, susijusią nebe su pasipriešinimu sovietinei okupacijai, o su priverstine tarnyba okupacinėje kariuomenėje. Ši istorija taip pat nušviečia mūsų teisminės valdžios klaidžiojimus tarp trijų medelių.

Pilietis Romualdas Lankas susidūrė su daugeliui įprastu faktu, kad „būtinoji“ tarnyba sovietų kariuomenėje neįskaitoma į darbo stažą. Kodėl? Juk tremtinių metai įskaitomi, o čia žmogus svetimos šalies prievarta taip pat išplėštas iš normalaus gyvenimo ir darbo aplinkos, kurioje būtų galų gale užsidirbęs tų dvejų trejų metų socialinį draudimą.

Pilietis bylinėjosi su jo prašymus ir argumentus atmetančia Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, tai yra su Vyriausybe arba net savo valstybe (taip būtų kvalifikuota Strasbūro teisme). Ministerija ir teismai rasdavo visokių demagogijų ir kazuistikų, kad tik nelaimėtų teisingumas. Tai formaliai atsakinėdavo cituodami dabartinę karo tarnybos tvarką nepriklausomoje Lietuvoje, aiškiai nepajėgūs arba nenorėdami skirti šios padėties, grindžiamos konstitucine pareiga, nuo okupantų savivalės, laužančios net tarptautinę Ženevos konvenciją. Tai – kitais atvejais – siūlydavo kreiptis dėl sveikatos praradimo, jei taip atsitiko, nes pati tarnyba lyg ne priverstinė, o „būtinoji“. Prisimenu dar anksčiau, kai siūlant įstatymo pataisas dėl šio vieno žodžio Seimo narys J. Veselka šoko protestuodamas: „mums tai buvo garbė!“

Teko paaiškinti, kad taip mąstantys Lietuvos piliečiai – irgi okupacijos aukos, kažkaip kitaip sužaloti.

R. Lanko bylos istorijoje įsiminiau dar vieną valdžios argumentą: tokių kareivių būtų daug, tai brangiai kainuotų!

Istorinio, pilietinio ir žmogiškojo **teisingumo** požiūris buvo menkesnės vertės už porą milijonų litų, įrašytinų į okupacijos žalos sąskaitą. Beje, taip atsitiko ne vieną kartą – ir dėl pensininkų teisės dirbti, ir dėl pareigūnų atlyginimų. O nuostolis išties nesulyginamas, kai tiek daug žmonių emigruodami apleidžia „tokią“ jų neginančią valstybę.

Konstitucinis Teismas pastaraisiais minėtais atvejais apgynė valstybę ir teisingumą. Taip ir čia, R. Lanko byloje, po visų teismų,

atsisakiusių kreiptis į Konstitucinį Teismą, beliko dvi alternatyvos: arba Strasbūras, arba įstatymo, neigiančio valstybės tęstinumą ir savaip teigiančio okupacinės (karinės!) valdžios teisėtumą, perdavimas Konstituciniam Teismui opozicijos parlamentarų parašais.

Tada kairysis Seimas lūžo, pataisė įstatymą, nors sąvoka „būtinoji" (kam?) vis vien liko nepakeista į „priverstinę". Bet žmonės laimėjo[17].

Iš čia ir paskutinė pastaba arba spėjimas. Ką gali žinoti, gal teismų, net Aukščiausiojo Teismo vengimas rezistentų bylose kreiptis į Konstitucinį Teismą susijęs su nuojauta, kad Konstitucinis spręs kitaip – valstybiškai?

Štai kodėl tokie svarbūs Konstitucijoje nužymėti Lietuvos **valstybės tęstinumo** principai ir kodėl negeros būtų mintys perrašyti Konstituciją.

(Pasinaudota kalba tarptautinėje konferencijoje „Lietuvos teisinė sistema: raidos tendencijos ir perspektyvos", Vilnius, 2006-07-25)

Publikuota:
„Lietuvos žinios", 2006-08-14; interneto portale „bernardinai.lt", 2006-08-16

Provizorinė

Per mažai kreipiame dėmesio į ginkluotoje laisvės kovoje anuomet apsisprendžiančios Lietuvos Konstituciją.

Ji pasivadino Deklaracija, bet esmė – konstitucinė. **1949 m., Okupuotoji Lietuva**.

---

17 Šios istorijos dokumentaciją žr. knygoje LANDSBERGIS, V. *Kareivis ieško teisybės*. Vilnius, 2006.

Pasirašė aštuoni mirtininkai, o jau prisikėlusioje nepriklausomoje Lietuvoje 1999 m. sausio 12 d. – tautos atstovų Seimo Pirmininkas.

Ten 1949 m. **pirmąsyk** Lietuva apsibrėžia, kas ir su kuo esanti pasaulyje.

Tuo šis ypatingas dokumentas ir galingas – provizorinė, išankstinė ir laikinoji, partizanų ir mūsų visų Konstitucija ateičiai. Tai ateičiai, kuri atėjo ir vis dar ateina. Globalus egzaminas tęsiasi.

Provizorinės 1949 m. Konstitucijos postulatai nuo 1990 m. radosi Lietuvos Respublikos konstitucijose palaipsniui. Svarbūs pavieniai konstituciniai aktai, tampantys pamatinės Konstitucijos kūnu.

Matykim jų pradinę apraišką. Tvirtą! Ir tarptautinį kampą – aspektą.

Stojam 1949 m. prie kitų tautų už „teisingumu ir laisve pagrįstą nuolatinę taiką“; esame už **tikrąją demokratiją**, kurios principai glūdi krikščioniškoje moralėje ir paskelbti Atlanto chartijoje, Žmogaus teisių deklaracijoje ir kitose teisingumo ir laisvės deklaracijose…

Štai būsimoji Lietuva, jos konstitucinis apsisprendimas.

Kitąmet – apsisprendimo 75-metis.

Dabarties pasauliui skylant į du pasaulius – vargo teisinį ir neteisinį smurtinį – tai turi reikšmės. Bent matykim.

Garbė Lietuvos valstybei.

2023 m.

Sąjūdžio istorija – Lietuvos istorija. Lapkričio 18-osios drama (žvilgsnis į LTSR AT posėdžio stenogramą)

Tarp įvairių Lietuvos Sąjūdžio 20-mečio minėjimų – ką tik baigėsi Sąjūdžio metai! – nežymiai praslinko viena neprasta, net labai ypatinga data. Tai diena, kai Lietuvos Sąjūdis apsisprendė ir atvirai pasiskelbė esąs ir būsiąs alternatyvi politinė organizacija, oponuosiąs kompartijai. Dalykas jau brendo, bet netiesiogiai padėjo LKP apgaulė.

Tai **1988 m. lapkričio 18-oji**. Estijos SSR Aukščiausioji Taryba prieš dvi dienas buvo priėmusi suvereniteto deklaraciją ir nustačiusi, kad SSRS įstatymai Estijoje įsigalioja tik po to, kai (jeigu) juos patvirtina respublikos Aukščiausioji Taryba. Vilniuje vyko analogiška LSSR AT sesija (jos būdavo formalios, vienos dviejų dienų) ir Sąjūdis norėjo mažiausiai to paties. Sykiu – paremti sesę Estiją, virš kurios galvos jau griaudėjo Kremliaus rūstybė.

Vietinė kompartija, savo ruožtu jau pripratinta prie viešai plevėsuojančių trispalvių ir giedamo tikrojo Lietuvos himno, norėjo perimti šiuos atributus.

Sąjūdžio ir naujausioje Lietuvos istorijoje – tai vienas draminių posūkio taškų. Jis ligi šiol nušviečiamas veikiau iš atsiminimų, todėl kai kas ir interpretuoja lyg būtų dvi tiesos: tai Brazauskas apgavo, neištesėjo žodžio, tai Landsbergis apgavo, AT kalbėjo kitaip, nei sutarta. Šią antrąją versiją iš atminties yra vartojęs A. Brazauskas.

Pamėginkim kreiptis į dokumentą – LTSR AT posėdžio stenogramą. Tačiau prieš posėdį vyko ir jau neretas, tik šįkart labiau įtemptas ir skubus, LKP (neva AT) ir Sąjūdžio vadovų arba atstovų pasitarimas. Sąjūdis po Steigiamojo suvažiavimo jau turėjo delegatų išrinktą Seimą ir Seimo tarybą. Aš ten buvau. Situacija glaustai

ir tiksliai aprašyta Sąjūdžio istoriko V. Čepaičio: „Prieš posėdį keli Seimo tarybos nariai buvo susitikę su A. Brazausku, V. Astrausku ir L. Šepečiu. Ką tik grįžęs iš Maskvos A. Brazauskas griežtai pareikalavo iš Sąjūdžio neforsuoti nei Konstitucijos, nei suvereniteto deklaracijos priėmimo, nes TSRS AT vis tiek jas po to atšauksianti. Jis galįs garantuoti tik aktus dėl lietuvių kalbos paskelbimo valstybine, dėl trispalvės ir V. Kudirkos „Tautiškos giesmės“ įteisinimo. Po karštų ginčų buvo sutarta, kad iškėlus Sąjūdžio pasiūlymus, jie vis dėlto bus balsuojami. Ar juos priimti, galiausiai nuspręsią deputatai. Pats A. Brazauskas pasisakysiąs prieš suvereniteto deklaraciją.“[18]

Pasitarimo dalyvis L. Šepetys nebeprisimena detalių, tik patogesnį, pakreiptą „bendrą įspūdį“: Sąjūdžio atstovai neva sutikę apsiriboti „klausimo iškėlimu“[19]. Ką gi, buvo kitaip. Bet vieną dalyką L. Šepetys liudija autentiškai, kadangi jį patvirtino tuoj sekę įvykiai: „Po pasitarimo A. Brazauskas dar mestelėjo: „Lionginai, žiūrėk!““ Taigi tai reiškė: „nepraleisk pataisų“. Lionginas ir nepraleido.

Oficialūs istorikai Č. Laurinavičius ir V. Sirutavičius, turbūt neskaitę V. Čepaičio darbo, dėl pasitarimo prieš posėdį apsiriboja konstatavimu, kad V. Landsbergis ir A. Brazauskas prisimeną skirtingai. Antrasis net apkaltinęs V. Landsbergį „klasta“, bet L. Šepečio replika liudija tuomet viską aptarus atvirai: pataisos ir balsavimas. Posėdžio eiga, kai buvo diskutuojama dėl „suvereniteto įstatymų“ (Konstitucijos pataisų, deklaracijos), istorikų glaustai atsekama iki lemiamų taškų. Tai A. Brazausko baigiamoji kalba, iš kurios „ne tik deputatams, bet ir visiems Lietuvos gyventojams negalėjo likti abejonių, kad Lietuvos valdžia yra **prieš** konstitucinį

---

18 Čepaitis, V. *Su Sąjūdžiu už Lietuvą*. Vilnius: Tvermė, 2007, p. 169.

19 Šepetys, L. *Neprarastoji karta*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005, p. 329.

iššūkį Maskvai“[20]. Ir pirmininkavusio poelgis pabaigoje: „L. Šepetys nepateikė balsavimui kitų pasiūlymų ir tuo pažeidė reglamentą“[21]. O dabar apžvelkim dramos vyksmą detaliau.

Sąjūdininkams rūpėjo, nes toks buvo ir jų Seimo įgaliojimas, priimti „estiškas“ LTSR konstitucijos pataisas, kad žemė, oras ir vanduo yra mūsų, ir apie savų, tai yra „suverenios sovietų respublikos“, konstitucijos ir įstatymų viršenybę prieš „sąjunginius“. Formuluojama buvo taip, kad anie galioja LTSR teritorijoje tik po to, kai (arba jeigu) jiems pritaria LTSR Aukščiausioji Taryba. Mūsų šalininkė ir įgaliotinė LTSR Aukščiausiojoje Taryboje Jūratė Kupliauskienė turėjo atsargoj atitinkamą respublikos suvereniteto deklaraciją – kaip estų. O gal pavyks, kad priimtų? Dėl konstitucijos pataisų, tai turėjom kišenėj ir visą naują, Sąjūdžio atstovams dalyvaujant rašytą, savaip redaguotą ir Seime patvirtintą, „suverenesnę“ Tarybų Lietuvos konstituciją.

Iš pradžių AT griežta gražiai, kaip iš natų. Niekas neprieštaravo valstybinės lietuvių kalbos įtvirtinimui. A. Brazauskui išvakarėse tą jau buvo leidęs M. Gorbačiovas, tad LKP nomenklatūros atstovai po pirmos gražios Justino Marcinkevičiaus kalbos bemaž lenktyniavo patriotizmu. Net J. Baltušis, kiek vėliau pasireiškęs kaip aršus Sąjūdžio oponentas ir šmeižėjas. Dabar, sekdamas J. Marcinkevičiumi, jis palaikė ir lietuvių kalbos valstybinį statusą, ir trispalvę „brangią tautinę vėliavą“, kalbėjo už V. Kudirkos sukurtą „mūsų himną“, už „mūsų Vyties herbą“. Beje, J. Marcinkevičius formulavo siūlymą tiksliai, nes LTSR konstitucijoje kitaip ir negalėjo būti įrašyta: Lietuvos TSR valstybinė kalba, Lietuvos TSR valstybinė vėliava, Lietuvos TSR herbas. Kiti pasisakę ir net trys SSRS AT deputatai atsiuntę atitinkamą pasirašytą pareiškimą, kurį parėmė

---

[20] Laurinavičius, Č., Sirutavičius, V. *Lietuvos istorija. T. XII, d. I. Sąjūdis: nuo „Persitvarkymo“ iki Kovo 11-osios*. Vilnius: Baltos lankos, 2008, p. 198.

[21] *Ibid*., p. 199.

posėdžiui pirmininkavęs L. Šepetys, bepridėjo gėlių. Bemaž ant bombos.

Kai kurie gal ne visai susigaudė. Antai vilnietis darbininkas deputatas A. Grišinas pritarė „neteisėtai atimtų“ nacionalinių simbolių ir atributų sugrąžinimui į gyvenimą, o deputatas A. Brazaitis po ilgos ir fundamentaliai reakcingos kalbos vis dėlto numetė vieną lakonišką sakinį: „dėl valstybinės heraldikos taip pat palaikau anksčiau kalbėjusių deputatų mintis“ (plojimai). Taigi Vytį kaip valstybinį herbą palaikė net žmogus, ką tik agitavęs nepalaikyti „dirbtinai inspiruojamų, sąmoningų nacionalistinių kurstymų“, vengti euforinių būsenų, visuotinai nekenčiamų apsvaigėlių ir ypač to, kas esą pavojingiausia: „tautinis apsvaigimas, ultimatumų politika. Tai pirmas žingsnis į fanatizmą, tautinius kiviričus, kurie ne vieną šalį įstūmė į katastrofą. Tokia būsena paruošė terpę ir Hitlerio smogikams, ir Kinijos chunveibinams, pirmiausia išpjovusiems inteligentiją ir tik po to biurokratus, ir Chomeinio revoliucijos sargybiniams, ir Vengrijos komunistų žudikams 1956 metais. Mokykimės ir siekime, kad nepaplistų mūsų visuomenėje pavojinga nauja socialinė Fabijaus liga, kuriai būdinga baimė būti tarp žmonių…“

Šiandien sunku pasakyti arba reiktų specialesnio tyrinėjimo, kiek tokie bauginimai buvo susiję būtent su kažkokia „Fabijaus liga“ (tarkim, giluminė komunistų baimė būti tarp jų nebebijančių žmonių), kiek su centralizuota SSKP instrukcija ir propaganda. Dar visai neseniai Sąjūdžio vadovus inteligentus panašiai baugino A. Jakovlevą atlydėję politrukai (žiūrėkit, atsirasią daug jaunų radikalų, jus pačius patvarkys ir kilsią didelių nelaimių), o vos po savaitės netruks pasirodyti garsusis L. Kapeliušno straipsnis „Izvestijose“ apie šviesiųjų Sąjūdžio protų stūmimą lauk ir įsigalėjimą ekstremistų, kuriems vadovaująs vienas nelemtas profesorius. Smetoninininkų, antikomunistų, fašistų pobūdžio insinuacijos buvo tik laiko klausimas, iš jų turėjo formuotis antisąjūdinės ideologinės

kovos arsenalas. Priemonės – apkalbos, gandai, kvailų kažkieno posakių išpūtimai, gąsdiną kiršinimai…

Taip aprašomasis LTSR AT posėdis ėmė jau versti išsyk dar nesuvoktą naują istorijos puslapį. Suvokiami dalykai buvo kalba ir simboliai, tad vėl prie jų grįžkime. Bet giluminių dalykų dėl herbo, atrodė, nesuvokia net „idėjiniai" tarybų valdžios šalininkai. Tiesa, ne visi. Dėl herbo nė A. Brazauskas nebuvo gavęs (gal nė neprašęs) leidimo per vizitą pas M. Gorbačiovą. Sumanesnieji turėjo suvokti, kad Vytis griauna visą štampuotą SSRS respublikų herbų paradą. Į tą darželį įšokęs baltasis žirgas jį tiesiog išspardytų arba urmu nuspirtų šalin – nerastum veiksmingesnio būdo paskelbti apie Lietuvos atskirumą, jos istorinės teisės pripažinimą.

Sumanesnių arba geriau informuotų buvo ir AT posėdyje. Juozas Nekrošius pasiūlė Vytį tvirtinti ne LTSR herbu, o „tautiniu simboliu". Parėmė J. Lukauskas, taip atsirado du pasiūlymai. Pirminis valdžios, V. Klikūnienės (Vytis – tautinis herbas) ir papildomas arba alternatyvus, daugelio paremtas Just. Marcinkevičiaus pasiūlymas: Vytis – valstybinis, t. y. LTSR herbas. Balsavimas, jau priėmus valstybinės kalbos, LTSR vėliavos ir LTSR himno įstatymus, galėjo būti pavojingas. Čia įsikišo A. Brazauskas. Pasiūlė neskubėti dėl valstybinio herbo, kuris reikalaująs gilesnio apmąstymo ir liaudies pasitarimo. Pirmininkavęs L. Šepetys susiprato (gal buvo susitarę) ir nebesiūlė balsuoti alternatyviai. „Leiskime Vyčiui pabūti tautiniu simboliu, o po to nuspręsime." Tik šeši susilaikė (!), taigi „priimta vienbalsiai". LTSR AT leido Vyčiui pabūti ženkleliu atlape. Sąjūdžio pralaimėjimas, kuris tos dienos kontekste net neatrodė svarbus. Einam toliau. „Sekantis klausimas."

Tai buvo SSRS konstitucijos pataisos. Paskelbtos liaudžiai svarstyti, Lietuvoje jos sutiktos beveik 2 milijonų gyventojų nepritarimu – parašus surinko Sąjūdis, – sesijoje pranešė drg. **J. Gureckas**. Jo, be abejo, ir LKP vadovybės, nuomone, tie pakeitimai netikę,

atgyvenę. TSRS liaudies deputatų rinkimo įstatymas svarstytinas atskirai. Tik naujai išrinkti organai turėtų imtis konstitucijos reformavimo lygiagrečiai su „sąjunginių respublikų“ konstitucijų naujomis redakcijomis. Toks esąs siūlomas nutarimo projektas. Jis išdalytas, bet posėdyje viešai, įtakingos grupės vardu tuoj pateikė akademikas V. Statulevičius. Priminęs LTSR MA prezidiumo pareiškimą, kad pagal naujuosius „centro“ projektus „respublikų suverenumas ne atkuriamas, o galutinai panaikinamas“, jis perskaitė siūlomą AT penkių punktų nutarimą, kuriame pirmaeiliu uždaviniu iškeliami būtent TSRS liaudies deputatų rinkimai. „Sąjunginių respublikų konstitucijos turėtų būti parengtos ir patvirtintos prieš tvirtinant TSRS Konstituciją“ (sutikta plojimais). Taip ryškėjo požiūris, kad LTSR konstitucija gali tapti arba sinchronizuotais spąstais, arba savigyna prieš gresiantį, TSRS konstitucijos pataisomis stiprinamą, imperinį centralizmą. Gintis – bet nuo kada? Sąjūdis siūlė tai daryti nedelsiant, kaip pasielgė estai.

V. Statulevičius aptarė parengtą (kartu su Sąjūdžiu ir jo papildomai svarstytą) naują LTSR konstitucijos projektą. Šio dokumento likimas neraminąs būtent dėl „centro“ užmačių suteikti sau konstitucinę teisę naikinti respublikų įstatyminius aktus; bet išeitį V. Statulevičius matė ir vėl kaip utopinę LTSR ir TSRS sutartį: kai kas deleguojama „sąjunginei kompetencijai“ nustatant, kad „kitais klausimais Respublikoje galioja tik Lietuvos TSR įstatymai“.

Jei per sutartį, tai tokio sprendimo jokia vietinė tarybinės kolonijos valdžia negalėtų niekad priimti nesusitarusi su visagaliu Kremliumi; todėl Sąjūdis blaiviai matė, kad konfrontacija, į kurią ką tik žengė Estijos TSR, – neišvengiama.

Debatai mikliai persikėlė į naują Lietuvos TSR konstituciją – ar svarstyti jau šioje sesijoje, ar tik atskirus straipsnius (deputatai R. Bliūdžius, V. Kubilius), ar pritariant projektui sudaryti dar vieną deputatų komisiją, vadovaujamą A. Brazausko (V. Poviliauskas).

Tada išsamiai teisiškai pasisakė Sąjūdžio Seimo tarybos narys advokatas K. Motieka. Mums, Sąjūdžiui, tą dieną duota du pasisakymai. Buvom iš anksto numatę siūlyti įvairius variantus, kad galbūt laimėtume nors esmingiausią minimumą.

Kazimieras Motieka nė kiek nevyniojo į vatą. „Nereikia gilesnio šių įstatymų projektų studijavimo, kad pamatytum, jog Konstitucijos pakeitimų ir papildymų nuostatos deklaruojamo sąjunginių respublikų suvereniteto atžvilgiu ir toliau saugo jo realybės apgaulę." Jis priminė Lietuvos mokslininkų paruoštą ekonominio savarankiškumo koncepciją ir SSKP XIX konferenciją. Šiuose dokumentuose „tvirtinama, jog tinkamam šalies reikalų tvarkymui visų pirma turi būti sudarytos šios realios sąlygos: 1) pakeista rinkimų sistema; 2) reorganizuota valdžios organų ir valdymo struktūra; 3) atnaujinti įstatymai. <…> Ar paskelbti įstatymų projektai atitinka teisinės valstybės principus ir XIX partinės konferencijos dvasią? Ne, neatitinka, nes jais dar daugiau negu iki šiol ribojamos sąjunginių respublikų ir tautų teisės ir dar daugiau negu iki šiol stiprinama centralizuota komandavimo ir spaudimo struktūra". Atskleidęs eilę „centro" projekto prieštaringumų, naujo diktato formų ir apgavysčių, K. Motieka apibendrino: „TSRS Konstitucijos papildymais ir pakeitimais šiuo metu siekiama įteisinti sąjunginės respublikos visišką beteisiškumą". Pareikalavęs paviešinti tokio reakcingo projekto autorių pavardes, tuo lyg užbaigęs konceptualų įvadą, K. Motieka trumpai pabrėžė: „Lietuvos Konstitucijos [!] svarstymas yra neatskiriamai susijęs su TSRS Konstitucijos pakeitimų ir papildymų projekto svarstymu", tad reikia „padaryti Jums žinomas tris pataisas Konstitucijoje. Tačiau Lietuvos Konstitucijos klausimu sesijos Prezidiumas prižadėjo suteikti žodį gerb. prof. V. Landsbergiui."

Priminsiu, kad A. Brazauskas ką tik prieš posėdį pažadėjo leisti ir **balsuoti** dėl Sąjūdžio siūlymų, nors pats agituosiąs juos atmesti.

(Atsiminimuose klysta, neva Landsbergis ketinęs tik supažindinti su estų sprendimais.) J. Požela, J. Misiūnas, A. Žukauskas vėl plačiai kalbėjo apie būsimą SSRS konstituciją, o šaunus kolūkio pirmininkas A. Meilus „iš vietos“ šovė į dešimtuką:

– Siūlyčiau papildyti Lietuvos TSR Konstituciją tokia nuostata: „TSRS įstatymai įsigali Lietuvoje tik juos patvirtinus LTSR Aukščiausiajai Tarybai“!

Čia jau buvo spontaniškai pratrūkęs Sąjūdžio balsas, gana panašiai įrašytas ir naujos LTSR konstitucijos projekte. Per neįprastą sovietiniam pseudoparlamentui laisvesnių minčių sumaištį LTSR AT sesija artėjo prie naujosios „savo“ konstitucijos dalykų. Sąjūdis žaidė sudėtingą gambitą. Ar pavyks?

Deputatas ir Lietuvos SSR teisingumo ministras (vėliau – lojalus nepriklausomai Lietuvai ministras ir ambasadorius) **Pranas Kūris**, vadovaves Konstitucijos teksto mišriai redakcinei komisijai, pristatė buvusių Lietuvai primestųjų sovietinių „respublikinių“ konstitucijų istoriją ir naująją savarankiškesnę redakciją. Bendroji situacija ši: „Lietuvos istorija nežino tokio aktyvaus Respublikos gyventojų politinės valios prasiveržimo reikalaujant naujos Konstitucijos redakcijos. Naujos Konstitucijos idėja yra ir logiškas atsakas į centrinių žinybų ir į ekonominį diktatą ir į pastarųjų metų supercentralizacijos praktiką, ir Respublikos valstybinio, nacionalinio ir kultūrinio suvereniteto ignoravimą, kuris federacinę valstybę palaipsniui paverčia unitarine.“

P. Kūris referavo apie darbą, kurį atliko AT Prezidiumo sudaryta grupė: gerokai mišri „fundamentalių“ ir pažangesnių teisininkų plejada, rašytojas M. Sluckis ir Sąjūdžio atstovai A. Juozaitis, J. Juzeliūnas, V. Landsbergis, Just. Marcinkevičius, V. Tomkus, A. Žebriūnas. „Parengtas Konstitucijos projektas – tai savarankiškos valstybės, turinčios būtinus ryšius su TSR Sąjunga, Pagrindinio Įstatymo projektas.“ Ir čia pat P. Kūris atvirai nurodė iškylančią

dviejų konstitucijų – SSRS ir šio, LTSR projekto – koliziją. Lietuviško projekto 70 straipsnis nustatąs, kad „TSRS įstatymai galioja Lietuvos TSR teritorijoje, jeigu jie neprieštarauja Lietuvos TSR Konstitucijai“. SSRS konstitucijoje priešingai: „tuo atveju, kai sąjunginės respublikos įstatymas skiriasi nuo sąjunginio įstatymo, galioja TSRS įstatymas“. Kolizija reikš konfliktą, konfrontaciją, kuri bus jau ne teisinė, o **politinė**.

„Konfliktas pereis iš teisinės į politinę plotmę, – aiškino P. Kūris. – Jums, gerbiamieji deputatai, spręsti, vadovaujantis savo politine išmintimi, sąžine ir įžvalgumu, jaučiant visišką atsakomybę už savo sprendimų pasekmes…“

Taip įteigta, matyt, aptarus su A. Brazausku, didžiulė deputatų atsakomybė, – kai balsuojant bus daroma sprendimas, – už pasekmes. Sau? Lietuvai? Šiaip ar taip, balsuojant! – čia artėjo kulminacija.

Kalbant apie Sąjūdžio Seimą, kurio autoriteto P. Kūris nekvestionuojąs, tai Seimas projektui pritaręs ir pakvietęs AT deputatus balsuoti **savo sesijoje** už jį; bet štai iš to paties sąjūdinio **Seimo sesijos** šiandien gautas A. Juozaičio pasirašytas papildomas 11 puslapių protokolas su naujais redakciniais pasiūlymais ir pastabomis… Kada tai įmanoma nagrinėti? „O kas būtų, jeigu reikėtų balsuoti dėl visų 178 konstitucijos straipsnių?“

Paveikslas nelyginant dvejų parlamento rūmų: bendruomenių (tai Sąjūdis, Sąjūdžio Seimas) ir lordų (LKP – paveldimos luominės kėdės)… Abejuose vyksta sesijos. Totalitarizmo sistemoje gimstanti demokratinė sandara?.. Bet štai konkrečiai dėl LTSR konstitucijos „lordai“ vis linksta ir siūlo dar nieko nepriiminėti. Visaliaudinis svarstymas ir kiti pretekstai. Deputatas **Č. Karbauskis** pareiškė, kad geriausia demokratija esanti jo ir kituose kolūkiuose, kur Sąjūdis dar neįsisiūbavo, todėl reikia elgtis demokratiškai. „Sąjūdžio pasiūlymai, kaip didžiųjų demokratų pasiūlymai,

yra tikrai nepagrįsti. Šiandien mes Konstitucijos priimti negalime." Deputatas **S. Giedraitis** (būsimas burokevičininkas, ėjęs prieš nepriklausomą Lietuvą) jau žino, kad „šiandien bus sudaryta tik parlamentinė komisija naujos Respublikos konstitucijos galutiniam paruošimui", siekiant jos „kaip visumos" (ne atskirų naujų straipsnių!) priėmimo… Deputatas **A. Čuplinskas**: komisija, visaliaudinis svarstymas, nereikia atskirų pataisų, o pateikti sesijai visą iki vasario vidurio (šešioliktosios?), bet pirmiausia „gauti liaudies pritarimą" (Kremliuje ar Lietuvoje?). Deputatė **Z. Kaziukonienė**: komisija, liaudies svarstymas ir tik tada… Deputatas **L. Sabutis** prokuratūros darbuotojų susirinkimo vardu: nauja parlamentinė komisija ir visaliaudinis svarstymas; be to, pasiekti, kad „TSRS konstitucijos papildymai neeilinėje [SSRS AT] sesijoje nebūtų priimami tol, kol nebus paritetiniais pagrindais sudaryta komisija iš visų sąjunginių respublikų atstovų paruošti naują, visiškai aiškią ir pilną TSRS konstitucijos redakciją, suderintą su sąjunginių respublikų konstitucijomis". Nuoseklu ir nerealu, net beviltiškai utopiška, kad „ten" būtų galima to pasiekti. Tik idėja teisinga: ne „respublikines" konstitucijas vėl priiminėti ar taisinėti pagal primestą „sąjunginę", o kad pastaroji kiltų iš respublikų sprendimų. Praktiškai likus vienuolikai dienų vėlgi utopija. Gal dėl to prokuratūros „kolektyvas mano, kad Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba **jau dabar** galėtų pasinaudoti suverenia teise…" Taigi sumaniai pritarta abiem pusėms: ir vilkinimui, ir lūžiui jau dabar.

Vienareikšmiškai kalbėjo V. Landsbergis (Sąjūdžio atstovas), deputatai A. Žalys ir J. Kupliauskienė. Mano kalba yra paskelbta (pvz., knygoje „Atgavę viltį", II leid., Toronto-Kanada, 1991), tai priminsiu tik porą elementų. Neturime prašyti „iš ten" teisių, kurios yra mūsų, nes prašydami – patys atiduodame. Deputatai gali tapti atstovais, jeigu jaučia liaudies troškimus. 1 700 000 Lietuvos gyventojų parašais jau pasisakė už jos savarankiškumą. Tai išreikšta

Sąjūdžio Seimo aprobuotame naujos Konstitucijos projekte, kurį galima būtų priimti visą, pratęsiant AT sesiją, arba nors keletą svarbiausių straipsnių, arba nors tą vieną, gyvybiškai svarbų, naująjį 70 straipsnį: „TSRS įstatymai galioja Lietuvos TSR teritorijoje tik tuo atveju, jeigu jie neprieštarauja Lietuvos TSR konstitucijai“. Taigi trys galimi variantai, dėl kurių AT apsispręstų balsuodama. Dar mėginau paveikti ir tiesiai A. Brazauską, kreipdamasis viešai asmeniškai, kad jis nepasisakytų prieš, – kaip iš anksto numatęs ir perspėjęs.

Klaipėdietis deputatas **A. Žalys** tiesiai šviesiai pakvietė deputatus balsuoti už buvusio 70 straipsnio (TSRS įstatymai yra privalomi Lietuvos teritorijoje) kaip **antikonstitucinio** „mūsų žmonių atžvilgiu“ pakeitimą siūlomu naujuoju. Jis priminė ir visai konkrečius dalykus, antai „sąjunginių dokumentų“ diktatą, kiek tūkstančių naujų gyventojų turi būti kasmet aprūpinami butais. Tai ne vien darbininkų migracija, bet ir „šiauriečiai“, ir murmanskiečiai, ir dimisijos karininkai – visi su privilegijomis, o „8,5 tūkstančio Klaipėdos medicinos ir švietimo darbuotojų mes šiais metais tegalime skirti tik 7 butus“. Čia Lietuvos nelaisvė ir neteisybė buvo itin akivaizdi.

J. Kupliauskienė pasiūlė Konstitucijos projektą patvirtinti iki naujųjų 1989 metų, o kadangi nežinia, kaip klostysis dalykai SSRS Aukščiausiosios Tarybos sesijoje lapkričio 29-ąją, tad jau šiandien „balsavimo tvarka įterpti“ naują 70 straipsnį ir kitas pataisas į esamą konstituciją (plojimai!). Ji pateikė, ištisai perskaitydama, Sąjūdžio parengtą estų pavyzdžio **Deklaraciją apie Lietuvos TSR suverenitetą**, kuria, be kita ko, Aukščiausioji Taryba skelbtų, „kad iki sutarties tarp TSRS ir Lietuvos TSR sudarymo visi TSRS įstatymai Lietuvos TSR teritorijoje įsigalioja tik juos ratifikavus Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos sesijoje“. Tas pat – ir SSRS konstitucijos pakeitimams ir papildymams!

Žodžiu, savigyna nedelsiant. J. Kupliauskienė dar pateikė ir Lietuvos TSR AT rezoliucijos apie būsimus LTSR ir TSRS **sutartinius santykius** projektą. Pirmininkaujantis L. Šepetys nei komentavo, nei pasakė ką nors apie pastarųjų dviejų projektų svarstymą ir balsavimą. Padėtis AT būtų galėjusi tapti nebekontroliuojama.

Vietoj to LKP paleido paskutinę numatytą apkabą. Tai buvo J. Požela, J. Paleckis, A. Brazauskas.

J. Požela konstatavo „situaciją be išeities“, kurioje nereikia eiti į konfrontaciją, o pavesti LTSR AT susitarti su TSRS AT.

J. Paleckis konstatavo artėjantį balsavimą svarbiausiuoju klausimu: ar sudarius komisiją reikia dar papildomai balsuoti dėl kelių pataisų dabartinėje konstitucijoje, kas būtų tik „simbolinis gestas“. (Kaip tik šią instrukciją posėdžio pirmininkas įvykdė.) Siūlė neva pagalvoti, „ar tai būtų iš tiesų tvirtumas, ar tik euforija“. Deputatas itin įdomiai pastebėjo, istoriškai paliudijo, kad „šiandien pirmąkart čia buvo balsuota nevieningai“ (išties, vienas kitas susilaikė). Nūnai pasirenkant, J. Paleckis stebėsiąs, kaip balsuoja J. Marcinkevičius (mačiau, kaip Justinas susigūžė deputato kėdėje) ir A. Brazauskas (sėdėjo aukščiau, vadovybės vietoje). Prieš kelias dienas susitikime, sakė Paleckis, Sąjūdžio atstovai kalbėję apie akciją prieš pataisas SSRS konstitucijoje, bet kažin ar tai būsianti pagalba M. Gorbačiovui. Taigi tuoj balsuojant (dėl šios procedūros juk sutarta!) verta esą žvilgčioti į J. Marcinkevičių ir A. Brazauską.

L. Šepetys čia tikslingai nutraukia diskusijas ir kalba **A. Brazauskas**. Nieko apie laukiamą balsavimą dėl konstitucijos, tik dėl darbinio nutarimo. Siūlo jį priimti. Komisiją galima dar papildyti. Įtraukime ir Sąjūdžio, ir „Jedinstvos“ atstovus, „bendromis jėgomis dirbsime toliau“. Tikriausiai tai ne pasityčiojimas. O šiaip – nebent „pagalvoti, ar mums reikia dabar šuoliuoti su šita konstitucija“. Klausimas esąs pernelyg sudėtingas. Štai (deputatams) siūlomas Sąjūdžio paskleistas įstatymo projektas. „Tokį įstatymą prieš dvi

dienas priėmė estai. Estams yra pasiūlyta sušaukti naują sesiją ir atšaukti įstatymą“. Kam mums to reikia? Vienadienis drugelis…

Tai buvo įsakmus įteigimas pirmiausia partiečiams, kad jokio konstitucinio sprendimo nereikia; o argumentas – kad Maskva estams jau **pasiūlė** atšaukti. Pagal anų laikų leksiką ir mentalitetą partijos pasiūlymas – šventas dalykas. Estai, greit paaiškėjo, jau buvo kitokie: jiems **pasiūlė**, o jie **neatšaukė**! Lietuvos SSR vadovybė tebebuvo gerai išauklėta. Ir vis dėlto balsavimas, nors ir dairantis į J. Marcinkevičių ir A. Brazauską, galėjo tapti pavojingas. Gal todėl panaudotas anas rafinuotas būdas vožtelti Justinui, kad jis, įtakinga asmenybė, kartais nebalsuotų atvirai ir agituodamas už Sąjūdžio poziciją…

Ir dar paprastesnis būdas – procedūra.

L. Šepetys: „Jau siūloma balsuoti, ir pateiktas jums nutarimo projektas, ir draugo A. Brazausko baigiamasis žodis. Yra klausimų? <…> Tada kas už tai, kad jums pateiktas nutarimo projektas dėl Lietuvos TSR Konstitucijos būtų priimtas su tais pasiūlymais, kurie čia buvo pateikti [?], ir personaliai sudarant komisiją. Prašau pakelti rankas. Ačiū. Kas prieš? Ar yra susilaikiusių? Nėra. Nutarimo projektas priimtas vienbalsiai. Tokiu būdu, draugai, nežinau, ar yra reikalo balsuoti už kitus dalinius pasiūlymus.

Balsai iš salės: Nereikia. [Kažin, ar sakyta kitokių nuomonių.]

L. Šepetys: Nebėra reikalo balsuoti? Nebėra. Ačiū. <…> Pradedame svarstyti septintąjį sesijos dienotvarkės klausimą.“

Anot klasikų, rankų miklumas. Svarbiausias (?) laiką tempiąs AT nutarimas dėl dar vienos komisijos – priimtas, o **daliniai pasiūlymai** – Konstitucija, suvereniteto deklaracija, esminis Konstitucijos pataisos straipsnis – nebereikalingi… Kai kas iš mūsiškių liudininkų pasakojo matęs, kaip A. Brazauskas kūno kalba parodęs L. Šepečiui eiti darbotvarkėje toliau. Pats L. Šepetys atsiminimų knygoje to neatsimena, tik truputį cituoja stenogramą ir teisinasi,

kodėl „nei aš, nei kas kitas iš deputatų nebedrįsome, <…> nebesiūlėme atskirai balsuoti dėl „estiškų“ pataisų bei deklaracijos“[22]. Sąjūdininkai visi atsimena, kad priblokšti ir protestuodami išėjo iš AT posėdžio ir rūmų. Traukėme būreliu sutemose per visą prospektą į Teatro draugiją, kur jau formavosi Sąjūdžio Tarybos posėdžių vieta ir būstinė. „Jautėmės <…> tartum būtume buvę išduoti“, prisimena V. Čepaitis[23]. Jautėmės ir įpareigoti – pirmiausia susivokti naujoje politinėje padėtyje, nedelsiant apsispręsti dėl atsakomųjų veiksmų ir tolesnės strateginės laikysenos. Pralaimėjimą reikėjo paversti laimėjimu, ir to pasiekėme. Kompartija liko susidirbusi, toliau degradavo, blaškėsi ir po trijų mėnesių triuškinamai pralaimėjo rinkimus į SSRS liaudies deputatų suvažiavimą. Sąjūdis juos laimėjo santykiu 36:6. Vydamasi traukinį, gegužės mėnesį V. Astrausko ir A. Brazausko vadovaujama AT jau priėmė ir suvereniteto deklaraciją, ir tokias gąsdinusias vietinės konstitucijos pataisas. Į Baltijos kelią jie neatėjo. Naujai demokratiškai išrinkta Aukščiausioji Taryba 1990 m. kovo 11-ąją vienu smūgiu perkirto ir konstitucinį Gordijaus mazgą.

Be dramos veikėjų, kurių vaidmenys čia kiek aprašyti, lapkričio 18-osios vyksmas apėmė ir stebėtojus – klausytojus. Minia stoviniavo aplink AT pastatą su radijo imtuvėliais rankose, išeinančius sąjūdininkus iš karto apkeikė už tokį nesėkmės rezultatą, net vadino išdavikais; aiškinom įvykį; kiti klausėsi transliacijų ir aptarinėjo namuose. Pacituosiu vieno jų dienoraštį. Tai literatūros mokslininkas ir sąjūdininkas Vytautas Kubilius.

XI.18. Aukšč. Tarybos sesija. Ar nebus visų demokratinių vilčių dramatiškas epilogas.

Priimtas liet. kalbos valstybinis statusas. Puiku. Bet jį seka komentuojantis įsakas, kuris ilgai bus svarstomas.

---

[22] Šepetys, 19 išnaša, p. 333.

[23] Čepaitis, 18 išnaša, p. 171.

Priimtas himnas ir vėliava.

Ar nebus Sąjūdis nusiginklavęs? Kas beliko jo rankose? Konstitucija. Bet Brazauskas nukelia jos priėmimą į šv. Nikadą. Tik ką grįžo iš Maskvos. Ir atmeta estų pavyzdį, nes Maskva pareikalavo sušaukti sesiją ir paneigti priimtą nutarimą.

Ir visi atsitraukė. <…> Kas toliau? Turbūt mikliai suveikė partija, perimdama simboliką, perimdama suverenumo šūkius. <…>

XI.23. Mūsų pralaimėjimą, išsigandimą ir estų išdavimą laikraščiai skelbia išminties žingsniu. <…>

Vis dėlto Brazauskas parklupdė Sąjūdį, apmovė. Dabar eiti į opoziciją – tai reiškia į pogrindį. O partijai jis nereikalingas. Jis atliko savo darbą – dabar ji apsiginklavo jo lozungais. Žiaurus žaidimas su monopoline jėga. <…>

XI.24. <…> Požela pasakė, kad nėra jokio realaus suvereniteto. Tai kokia prasmė jį skelbti. Tik užerzinsi. Bet Konstituciją reikia greitai priimti. Aiškūs prieštaravimai. Ir potekstė: Sąjūdis atliko savo darbą ir gali nešdintis.

Matyti, kaip nori Sąjūdį išstumti ir vėl likti arenoje vienai jėgai. Žūtbūt nepasiduoti, būtinai išlikti reikia.

Nepasidavėme, išlikome ir Lietuva ėjo pirmyn.

2009-01-15

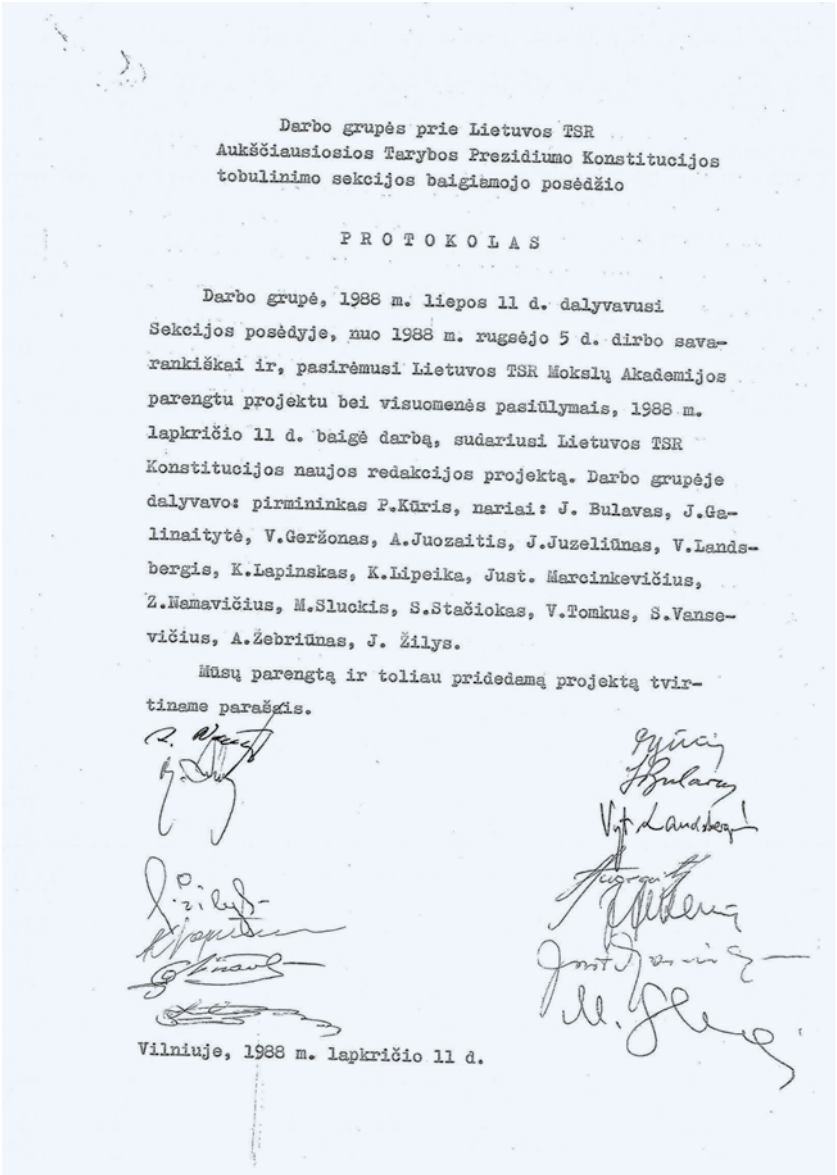
„Akiračiai“, 2009 (sausio–vasario mėn.), Nr. 1 (407); www.lrs.lt

Pagerbti nelaisvę (faksimilės)

Rezistencinės pastangos ir viltys gauti tautų kalėjime daugiau laisvės per konstitucinės minties pratybas atsispindi 1988 m. privačioje archyvinėje medžiagoje. Teikiu šia proga pluoštą faksimilinių iliustracijų iš asmeninio archyvo. Pastabos – mano ranka. Jose ir debatų su oficialiosios komunos atstovais mišrioje LTSR MA komisijoje – sąjūdininkams dalyvaujant – atspindžiai, pėdsakai.

Atskiro dėmesio būtų verti Justino Marcinkevičiaus pasiūlytos visai naujos preambulės tobulinimai. Jie pateko ir į būsimas tikras Konstitucijas. Gal kas atliks tą darbelį.

Faksimilės iš Vytauto Landsbergio
asmeninio archyvo

Darbo grupės prie Lietuvos TSR
Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Konstitucijos
tobulinimo sekcijos baigiamojo posėdžio

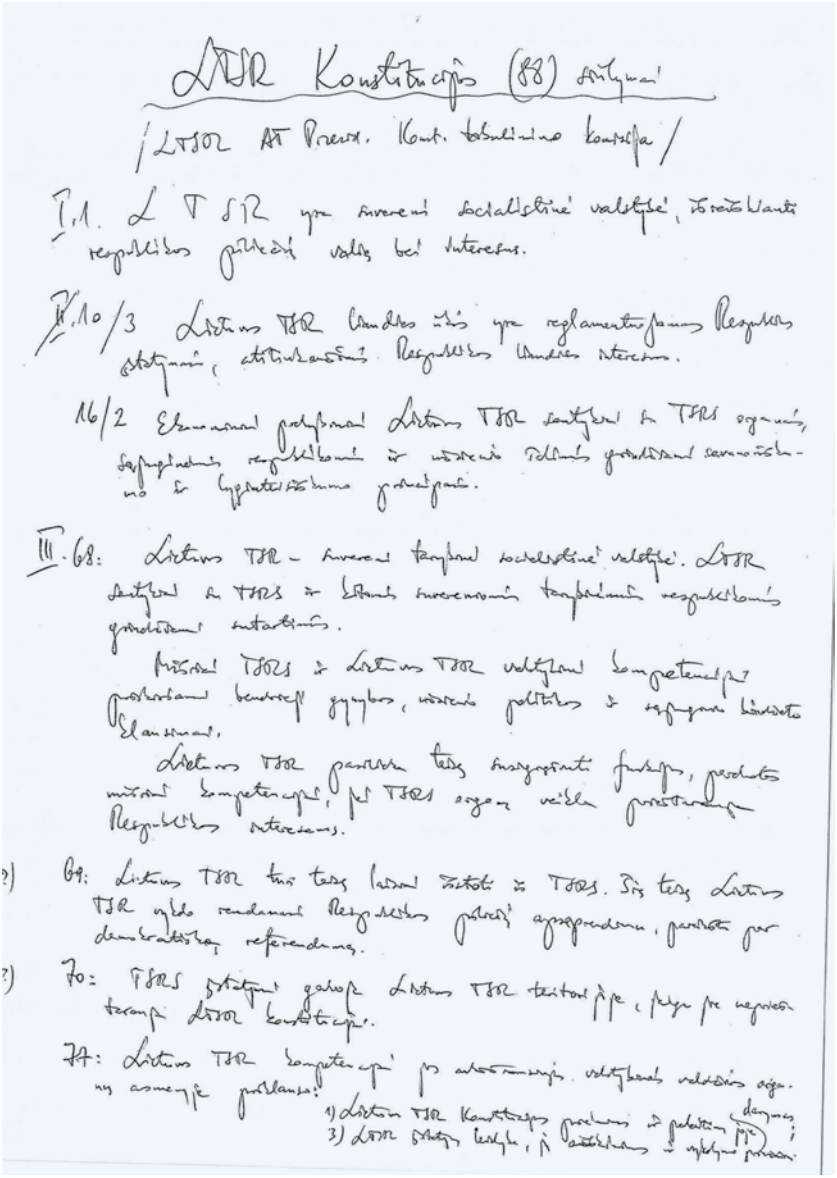
P R O T O K O L A S

Darbo grupė, 1988 m. liepos 11 d. dalyvavusi Sekcijos posėdyje, nuo 1988 m. rugsėjo 5 d. dirbo savarankiškai ir, pasirėmusi Lietuvos TSR Mokslų Akademijos parengtu projektu bei visuomenės pasiūlymais, 1988 m. lapkričio 11 d. baigė darbą, sudariusi Lietuvos TSR Konstitucijos naujos redakcijos projektą. Darbo grupėje dalyvavo: pirmininkas P.Kūris, nariai: J. Bulavas, J.Galinaitytė, V.Geržonas, A.Juozaitis, J.Juzeliūnas, V.Landsbergis, K.Lapinskas, K.Lipeika, Just. Marcinkevičius, Z.Namavičius, M.Sluckis, S.Stačiokas, V.Tomkus, S.Vansevičius, A.Žebriūnas, J. Žilys.

Mūsų parengtą ir toliau pridedamą projektą tvirtiname parašais.

Vilniuje, 1988 m. lapkričio 11 d.

Lietuvos TSR Konstitucijos naujos redakcijos projektą rengusi darbo grupė. 1988 m. lapkričio 11 d. Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

LTSR Konstitucijos (88) straipsniai

/LTSR AT Prezid. Konst. komisijos komisija/

I, 1. LTSR yra suverenė socialistinė valstybė, išreiškianti respublikos gyventojų valią bei interesus.

II, 10/3 Lietuvos TSR Vyriausybė vadovauja, reglamentuojamų Respublikos gyvenimą, atitinkančią Respublikos Vyriausiųjų interesus.

16/2 Ekonominė politinė Lietuvos TSR santykiai su TSRS organais, tarptautinės respublikos ir užsienio šalimis grindžiami savarankiškumo ir lygiateisiškumo principais.

III, 68: Lietuvos TSR – suverenė tarptautinė socialistinė valstybė. LTSR santykiai su TSRS ir kitomis suverenomis tarptautinės respublikomis grindžiami sutartimis.

Ribiniai TSRS ir Lietuvos TSR valstybinė kompetencijos priklausomi bendrųjų įgyvenimo, užsienio politikos ir saugumo klausimų.

Lietuvos TSR pasilieka teisę suvienodinti funkcijas, perduotas minėtai kompetencijai, jei TSRS organai veikia prieštaraujančiai Respublikos interesams.

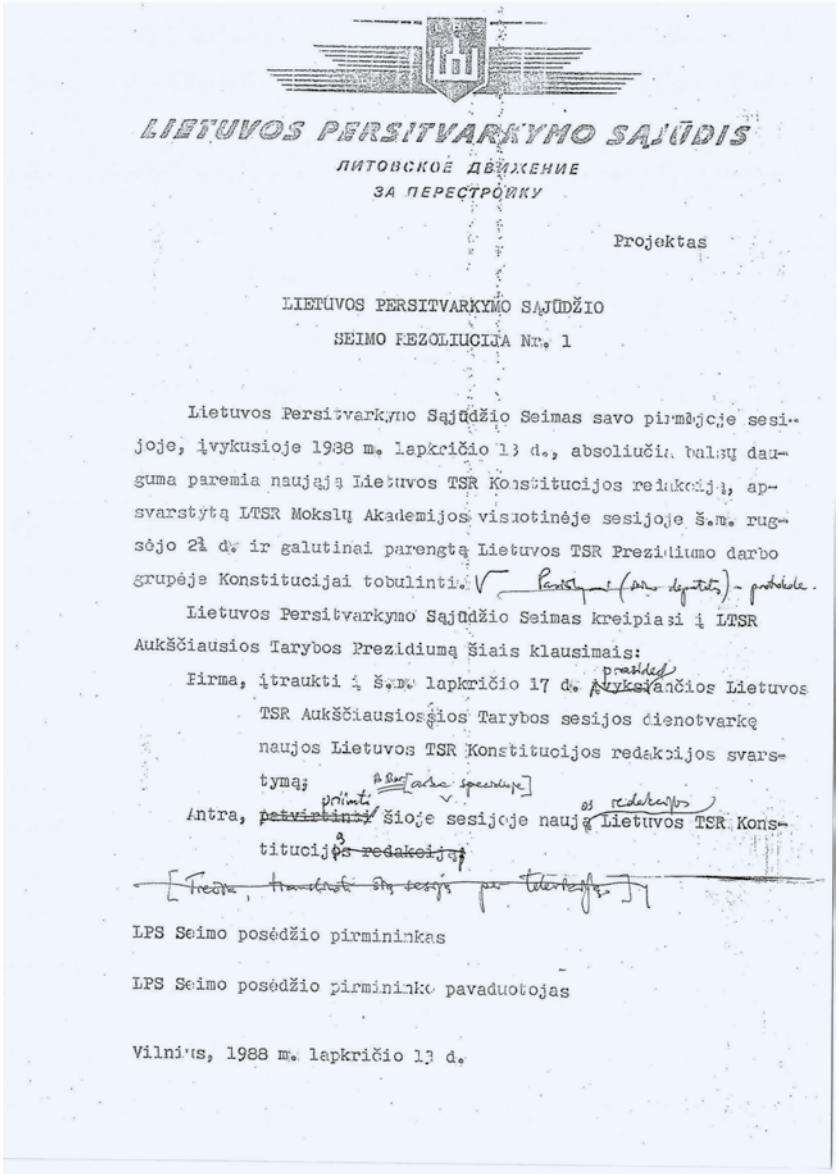
?) 69: Lietuvos TSR turi teisę laisvai išstoti iš TSRS. Šios teisės Lietuvos TSR gyventojų respublikos gyventojų apsprendimas, paremtas per demokratinį referendumą.

?) 70: TSRS įstatymai galioja Lietuvos TSR teritorijoje, jeigu jie neprieštarauja LTSR konstitucijai.

74: Lietuvos TSR kompetencijai priklausomų valstybinių valdžios organų asmenybė garantuojama:

1) Lietuvos TSR Konstitucijos priėmimu ir pakeitimu (dauguma 2/3);
3) LTSR įstatymų leidybą, jų aiškinimu ir vykdymo priežiūra.

Vytauto Landsbergio rankraštis „LTSR Konstituciniai siūlymai“
Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

LIETUVOS PERSITVARKYMO SĄJŪDIS

ЛИТОВСКОЕ ДВИЖЕНИЕ
ЗА ПЕРЕСТРОЙКУ

Projektas

LIETUVOS PERSITVARKYMO SĄJŪDŽIO
SEIMO REZOLIUCIJA Nr. 1

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Seimas savo pirmojoje sesijoje, įvykusioje 1988 m. lapkričio 13 d., absoliučia balsų dauguma paremia naująją Lietuvos TSR Konstitucijos redakciją, apsvarstytą LTSR Mokslų Akademijos visuotinėje sesijoje š.m. rugsėjo 21 d. ir galutinai parengtą Lietuvos TSR Prezidiumo darbo grupėje Konstitucijai tobulinti. Pastaba (dėl deputatų) - priedėlis.

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Seimas kreipiasi į LTSR Aukščiausios Tarybos Prezidiumą šiais klausimais:

Pirma, įtraukti į š.m. lapkričio 17 d. [pratęstos] Aukščiausios Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos sesijos dienotvarkę naujos Lietuvos TSR Konstitucijos redakcijos svarstymą;

Antra, [priimti] [arba spręsmą] šioje sesijoje naują [Lietuvos TSR Konstitucijos redakcijos].

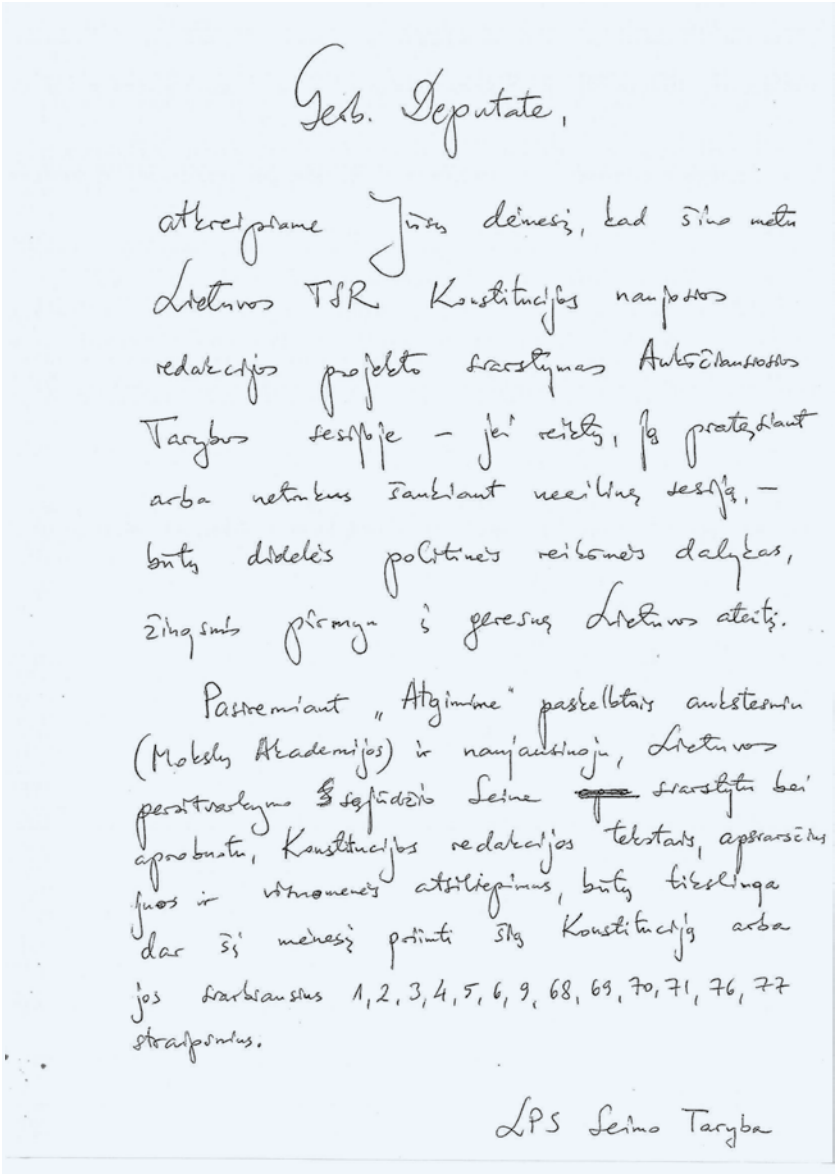
[Trečia, [nuostata] šią tesisę per [televiziją].]

LPS Seimo posėdžio pirmininkas

LPS Seimo posėdžio pirmininko pavaduotojas

Vilnius, 1988 m. lapkričio 13 d.

Lietuvos persitvarkymo Sąjūdžio Seimo rezoliucijos projektas.
1988 m. lapkričio 13 d.
Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

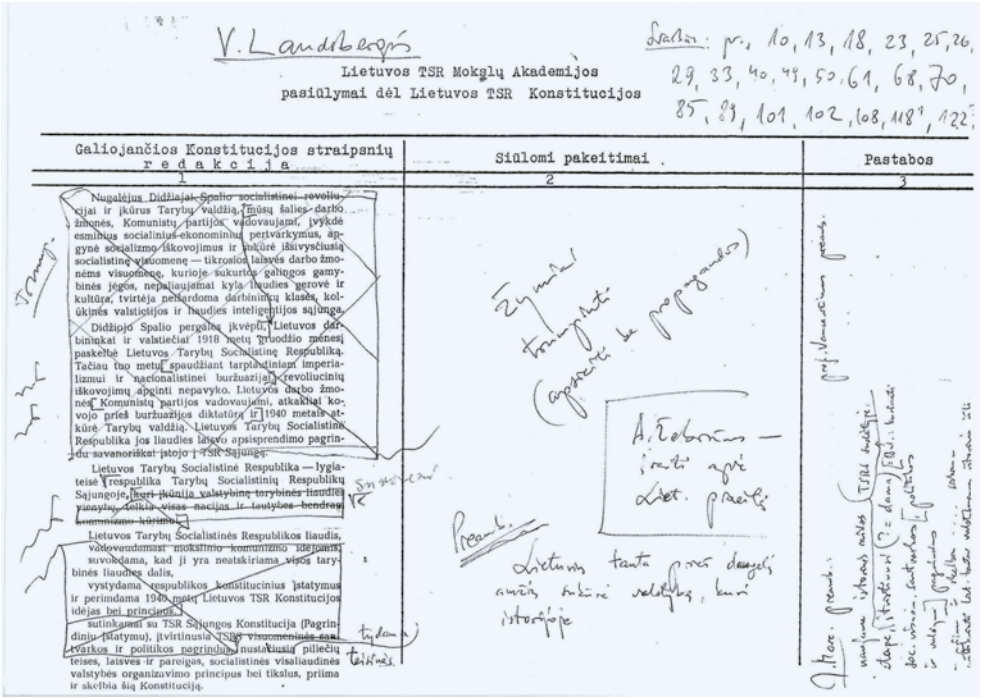
Gerb. Deputate,

atkreipiame Jūsų dėmesį, kad šiuo metu Lietuvos TSR Konstitucijos naujosios redakcijos projekto svarstymas Aukščiausiosios Tarybos sesijoje – jei reikės, ją pratęsdami arba netrukus šaukdami neeilinę sesiją, – būtų didelės politinės reikšmės dalykas, žingsnis pirmyn į geresnę Lietuvos ateitį.

Pasiremiant „Atgimimo" paskelbtais autoritetingų (Mokslų Akademijos) ir naujausiuoju, Lietuvos persitvarkymo Sąjūdžio Seime ~~~~ svarstytu bei aprobuotu, Konstitucijos redakcijos tekstais, apsvarsčius juos ir visuomenės atsiliepimus, būtų tikslinga dar šį mėnesį priimti šią Konstitucijos arba jos straipsnius 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 68, 69, 70, 71, 76, 77 straipsnius.

LPS Seimo Taryba

V. Landsbergio rankraštis – laiškas deputatams. 1988 m. lapkričio mėn.
Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

V. Landsbergis

Lietuvos TSR Mokslų Akademijos
pasiūlymai dėl Lietuvos TSR Konstitucijos

Galiojančios Konstitucijos straipsnių redakcija | Siūlomi pakeitimai | Pastabos

1

Nugalėjus Didžiajai Spalio socialistinei revoliucijai ir įkūrus Tarybų valdžią, mūsų šalies darbo žmonės, Komunistų partijos vadovaujami, įvykdė esminius socialinius-ekonominius pertvarkymus, apgynė socializmo iškovojimus ir sukūrė išsivysčiusią socialistinę visuomenę — tikrosios laisvės darbo žmonėms visuomenę, kurioje sukurtos galingos gamybinės jėgos, nepaliaujamai kyla liaudies gerovė ir kultūra, tvirtėja nesuardoma darbininkų klasės, kolūkinės valstiečijos ir liaudies inteligentijos sąjunga.

Didžiojo Spalio pergalės įkvėpti, Lietuvos darbininkai ir valstiečiai 1918 metų gruodžio mėnesį paskelbė Lietuvos Tarybų Socialistinę Respubliką. Tačiau tuo metu, spaudžiant tarptautiniam imperializmui ir nacionalistinei buržuazijai, revoliucinių iškovojimų apginti nepavyko. Lietuvos darbo žmonės, Komunistų partijos vadovaujami, atkakliai kovojo prieš buržuazijos diktatūrą ir 1940 metais atkūrė Tarybų valdžią. Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika jos liaudies laisvu apsisprendimo pagrindu savanoriškai įstojo į TSRS Sąjungą.

Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika — lygiateisė respublika Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungoje, kuri įkūnija valstybinę tarybinės liaudies vienybę, telkia visas nacijas ir tautybes bendrai komunizmo kūrimui.

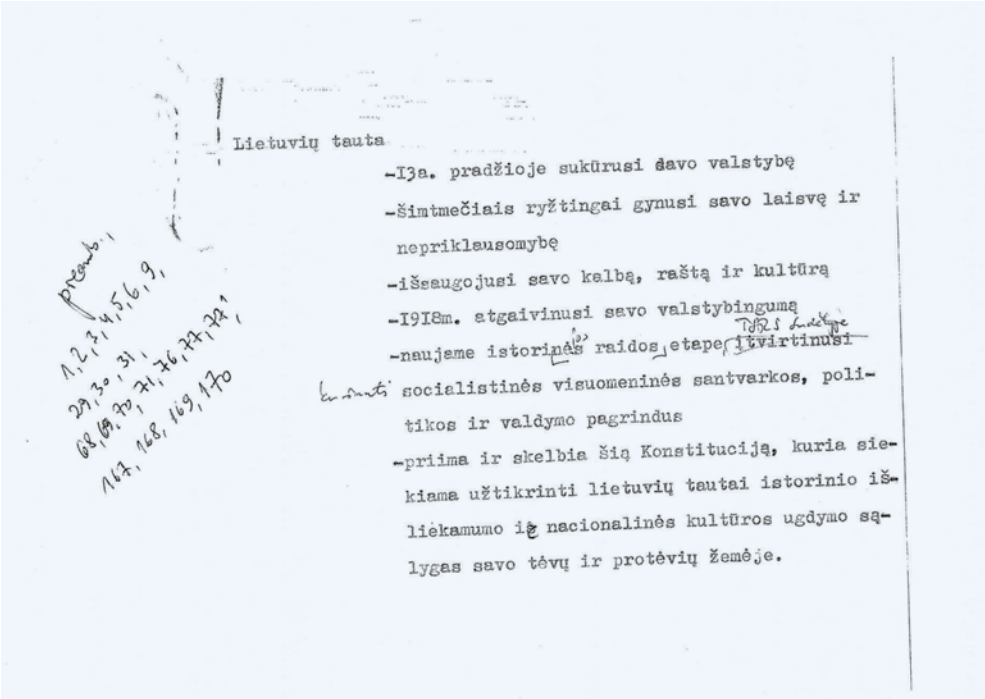
Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos liaudis, vadovaudamasi mokslinio komunizmo idėjomis, suvokdama, kad ji yra neatskiriama visos tarybinės liaudies dalis,

vystydama respublikos konstitucinius įstatymus ir perimdama 1940 metų Lietuvos TSR Konstitucijos idėjas bei principus,

sutinkamai su TSR Sąjungos Konstitucija (Pagrindiniu Įstatymu), įtvirtinusia TSRS visuomeninės sistemos ir politikos pagrindus, nustatiusią piliečių teises, laisves ir pareigas, socialistinės visaliaudinės valstybės organizavimo principus bei tikslus, priima ir skelbia šią Konstituciją.

Straipsniai: pr., 10, 13, 18, 23, 25, 26, 29, 33, 40, 44, 50, 61, 68, 70, 85, 89, 101, 102, 108, 118[1], 122.

Konstitucijos projekto preambulės. Mokslų akademijos oficialus projektas su V. L. taisymais. Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

Lietuvių tauta

-I3a. pradžioje sukūrusi davo valstybę

-šimtmečiais ryžtingai gynusi savo laisvę ir nepriklausomybę

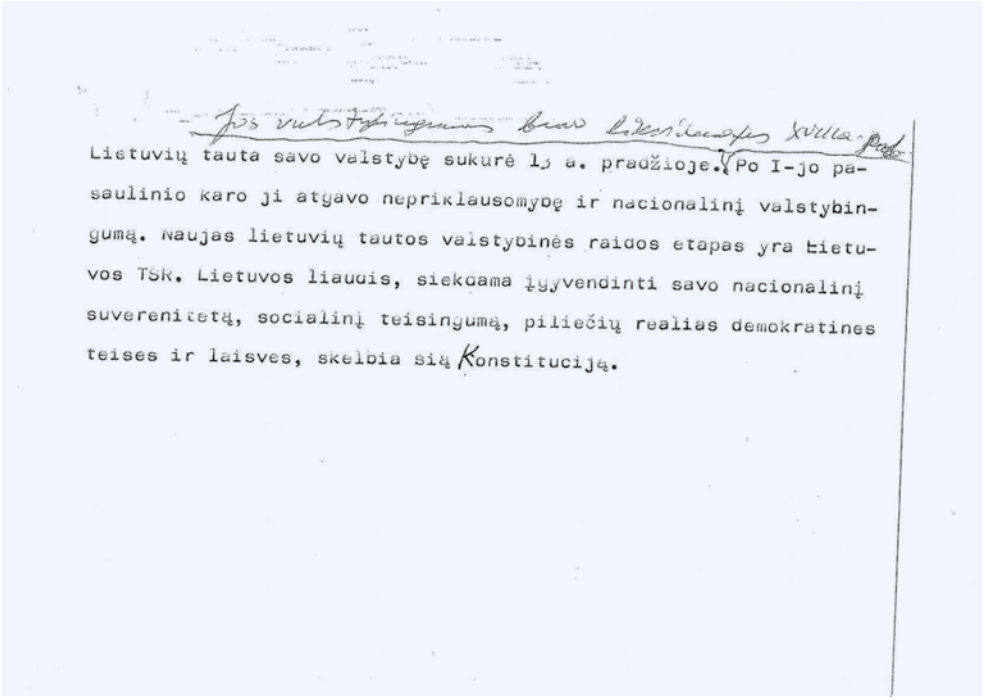
-išsaugojusi savo kalbą, raštą ir kultūrą

-I9I8m. atgaivinusi savo valstybingumą

-naujame istorinės raidos etape įtvirtinusi socialistinės visuomeninės santvarkos, politikos ir valdymo pagrindus

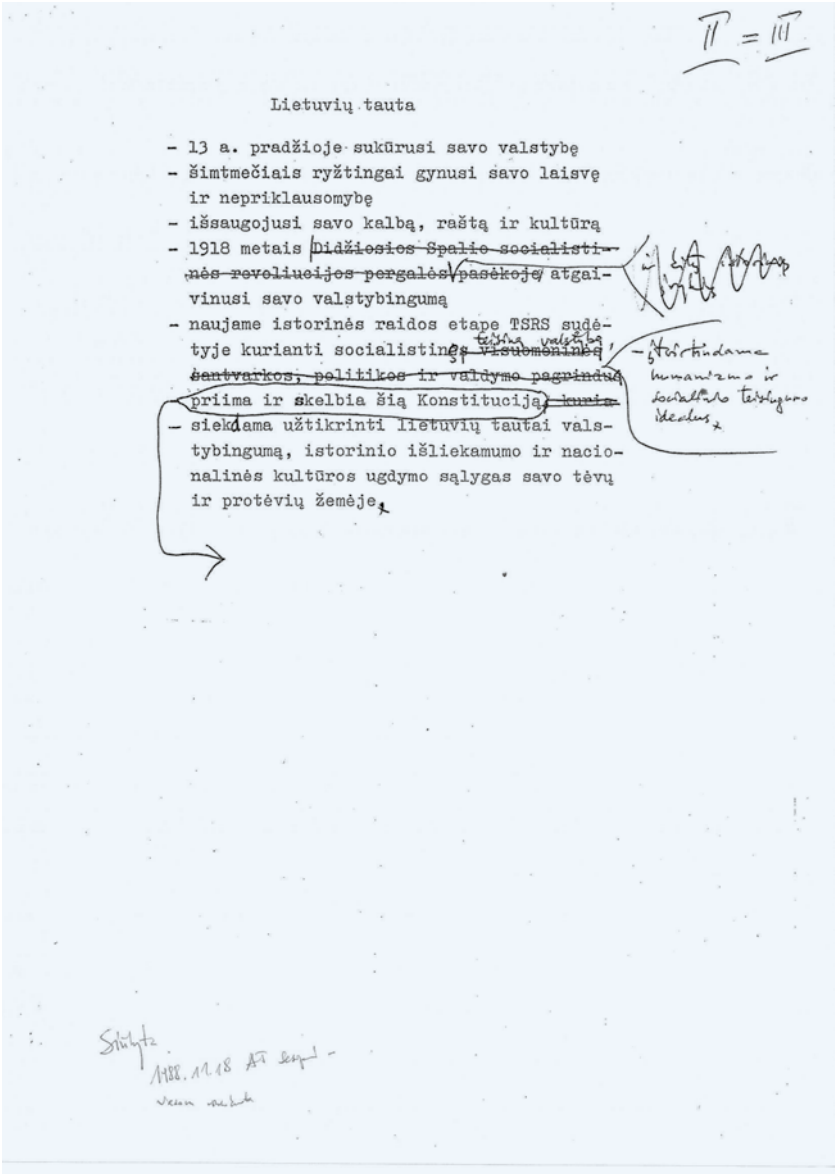
-priima ir skelbia šią Konstituciją, kuria siekiama užtikrinti lietuvių tautai istorinio išliekamumo ir nacionalinės kultūros ugdymo sąlygas savo tėvų ir protėvių žemėje.

Konstitucijos projekto preambulės.
Siūlytos versijos. 1988 m. lapkričio 18 d.
Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

Lietuvių tauta savo valstybę sukurė 1j a. pradžioje. Po I-jo pasaulinio karo ji atgavo nepriklausomybę ir nacionalinį valstybingumą. Naujas lietuvių tautos valstybinės raidos etapas yra Lietuvos TSR. Lietuvos liaudis, siekdama įgyvendinti savo nacionalinį suverenitetą, socialinį teisingumą, piliečių realias demokratines teises ir laisves, skelbia šią Konstituciją.

Konstitucijos projekto preambulės.
Siūlytos versijos. 1988 m. lapkričio 18 d.
Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

II = III

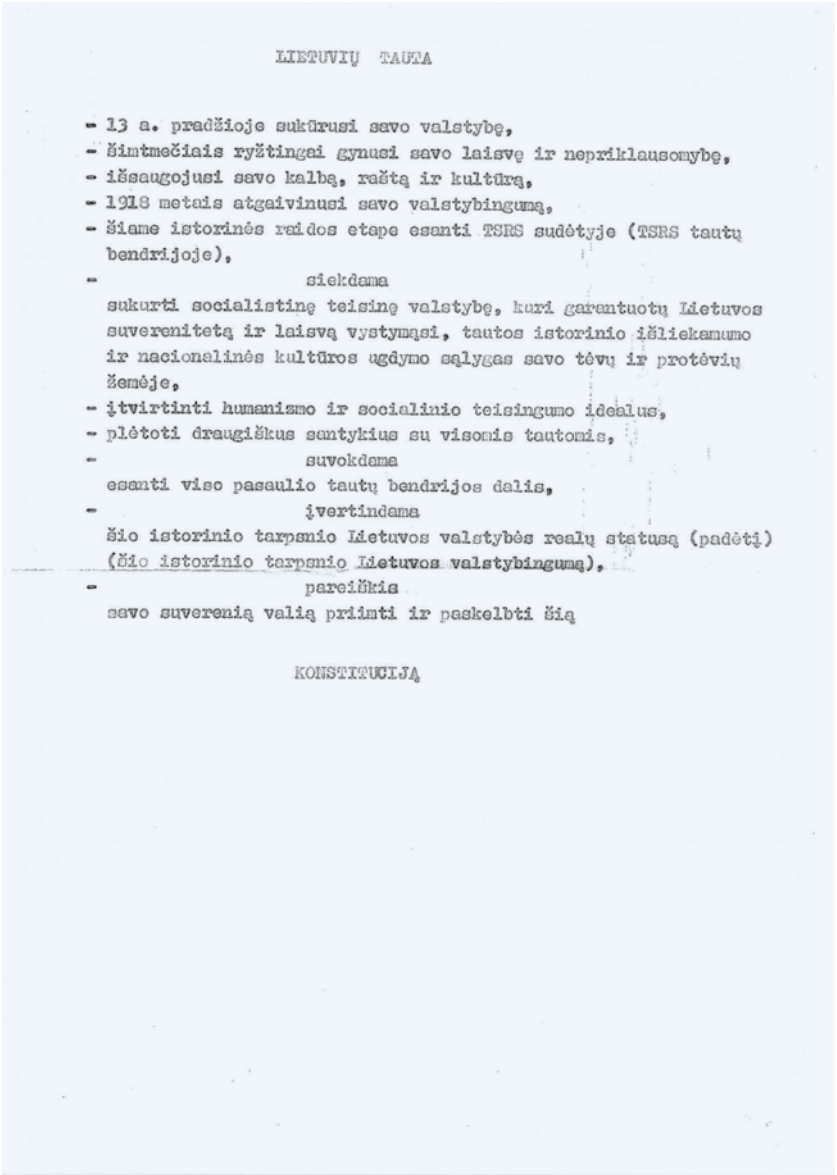
Lietuvių tauta

- 13 a. pradžioje sukūrusi savo valstybę
- šimtmečiais ryžtingai gynusi savo laisvę ir nepriklausomybę
- išsaugojusi savo kalbą, raštą ir kultūrą
- 1918 metais ~~Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos pergalės~~ pasėkoje atgaivinusi savo valstybingumą
- naujame istorinės raidos etape TSRS sudėtyje kurianti socialistinę ~~visuomeninę~~ tautinę valstybę, ~~santvarkos, politikos ir valdymo pagrindus~~, priima ir skelbia šią Konstituciją, ~~kuria~~
- siekdama užtikrinti lietuvių tautai valstybingumą, istorinio išliekamumo ir nacionalinės kultūros ugdymo sąlygas savo tėvų ir protėvių žemėje.

Stiprindama humanizmo ir socialinio teisingumo idealus.

Siūlyta
1988.11.18 AT leng. –
visam variant

Konstitucijos projekto preambulės.
Siūlytos versijos. 1988 m. lapkričio 18 d.
Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

LIETUVIŲ TAUTA

- 13 a. pradžioje sukūrusi savo valstybę,
- šimtmečiais ryžtingai gynusi savo laisvę ir nepriklausomybę,
- išsaugojusi savo kalbą, raštą ir kultūrą,
- 1918 metais atgaivinusi savo valstybingumą,
- šiame istorinės raidos etape esanti TSRS sudėtyje (TSRS tautų bendrijoje),
- siekdama

sukurti socialistinę teisinę valstybę, kuri garantuotų Lietuvos suverenitetą ir laisvą vystymąsi, tautos istorinio išliekamumo ir nacionalinės kultūros ugdymo sąlygas savo tėvų ir protėvių žemėje,

- įtvirtinti humanizmo ir socialinio teisingumo idealus,
- plėtoti draugiškus santykius su visomis tautomis,
- suvokdama

esanti viso pasaulio tautų bendrijos dalis,

- įvertindama

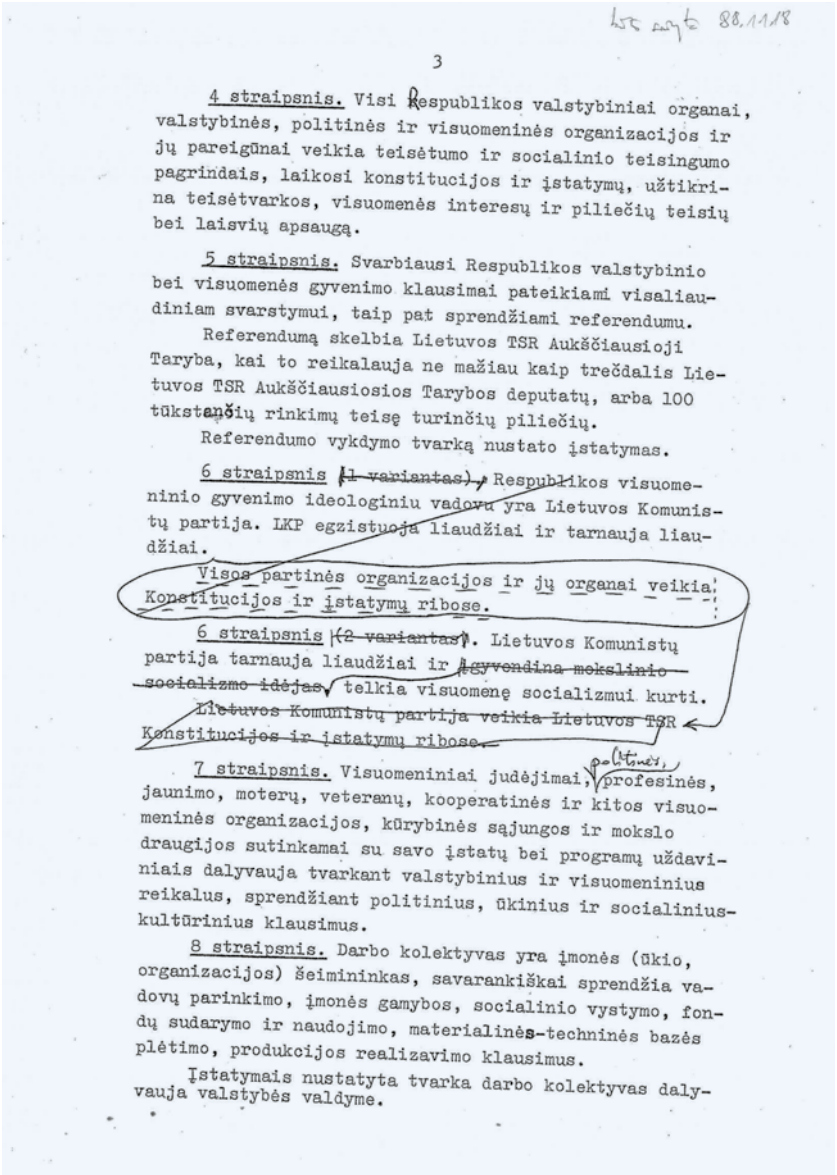
šio istorinio tarpsnio Lietuvos valstybės realų statusą (padėtį) (šio istorinio tarpsnio Lietuvos valstybingumą),

- pareiškia

savo suverenią valią priimti ir paskelbti šią

KONSTITUCIJĄ

Konstitucijos projekto straipsniai su pataisomis. 1988 m. lapkričio 18 d.
Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

LTR arch. 88.11.18

3

4 straipsnis. Visi Respublikos valstybiniai organai, valstybinės, politinės ir visuomeninės organizacijos ir jų pareigūnai veikia teisėtumo ir socialinio teisingumo pagrindais, laikosi konstitucijos ir įstatymų, užtikrina teisėtvarkos, visuomenės interesų ir piliečių teisių bei laisvių apsaugą.

5 straipsnis. Svarbiausi Respublikos valstybinio bei visuomenės gyvenimo klausimai pateikiami visaliaudiniam svarstymui, taip pat sprendžiami referendumu.

Referendumą skelbia Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba, kai to reikalauja ne mažiau kaip trečdalis Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatų, arba 100 tūkstančių rinkimų teisę turinčių piliečių.

Referendumo vykdymo tvarką nustato įstatymas.

6 straipsnis ~~(1 variantas)~~. Respublikos visuomeninio gyvenimo ideologiniu vadovu yra Lietuvos Komunistų partija. LKP egzistuoja liaudžiai ir tarnauja liaudžiai.

Visos partinės organizacijos ir jų organai veikia Konstitucijos ir įstatymų ribose.

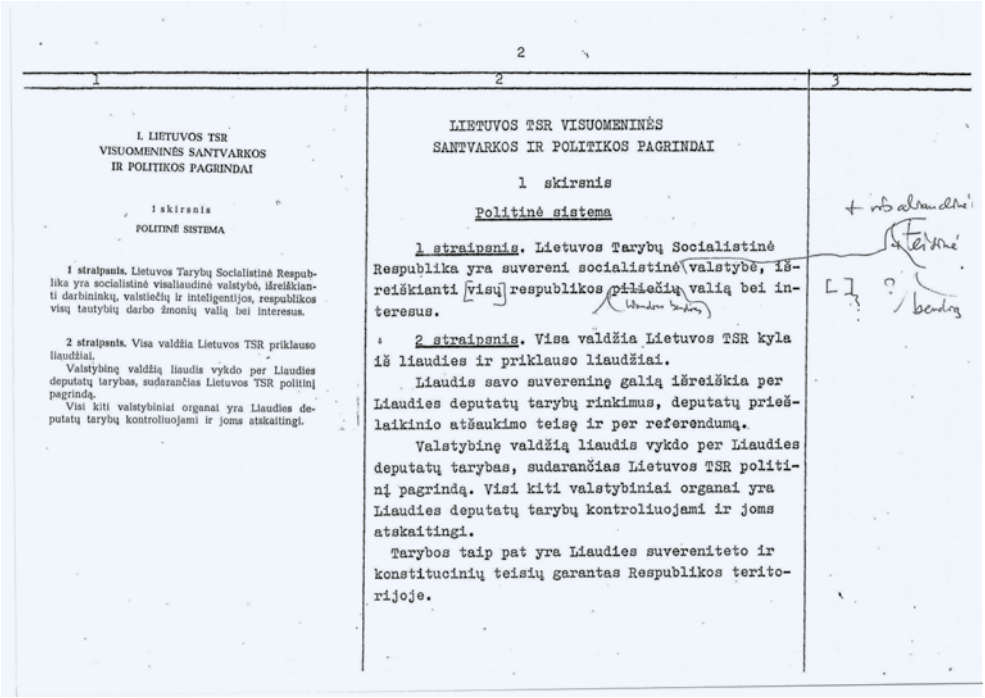
~~6 straipsnis (2 variantas)~~. Lietuvos Komunistų partija tarnauja liaudžiai ir ~~įgyvendina mokslinio socializmo idėjas~~ telkia visuomenę socializmui kurti. ~~Lietuvos Komunistų partija veikia Lietuvos TSR Konstitucijos ir įstatymų ribose.~~

7 straipsnis. Visuomeniniai judėjimai, politinės, profesinės, jaunimo, moterų, veteranų, kooperatinės ir kitos visuomeninės organizacijos, kūrybinės sąjungos ir mokslo draugijos sutinkamai su savo įstatų bei programų uždaviniais dalyvauja tvarkant valstybinius ir visuomeninius reikalus, sprendžiant politinius, ūkinius ir socialiniuskultūrinius klausimus.

8 straipsnis. Darbo kolektyvas yra įmonės (ūkio, organizacijos) šeimininkas, savarankiškai sprendžia vadovų parinkimo, įmonės gamybos, socialinio vystymo, fondų sudarymo ir naudojimo, materialinės-techninės bazės plėtimo, produkcijos realizavimo klausimus.

Įstatymais nustatyta tvarka darbo kolektyvas dalyvauja valstybės valdyme.

Konstitucijos projekto straipsniai su pataisomis. 1988 m. lapkričio 18 d. Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

2

1

I. LIETUVOS TSR
VISUOMENINĖS SANTVARKOS
IR POLITIKOS PAGRINDAI

1 skirsnis

POLITINĖ SISTEMA

1 straipsnis. Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika yra socialistinė visaliaudinė valstybė, išreiškianti darbininkų, valstiečių ir inteligentijos, respublikos visų tautybių darbo žmonių valią bei interesus.

2 straipsnis. Visa valdžia Lietuvos TSR priklauso liaudžiai.

Valstybinę valdžią liaudis vykdo per Liaudies deputatų tarybas, sudarančias Lietuvos TSR politinį pagrindą.

Visi kiti valstybiniai organai yra Liaudies deputatų tarybų kontroliuojami ir joms atskaitingi.

2

LIETUVOS TSR VISUOMENINĖS
SANTVARKOS IR POLITIKOS PAGRINDAI

1 skirsnis

Politinė sistema

1 straipsnis. Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika yra suvereni socialistinė valstybė, išreiškianti visų respublikos piliečių valią bei interesus.

2 straipsnis. Visa valdžia Lietuvos TSR kyla iš liaudies ir priklauso liaudžiai.

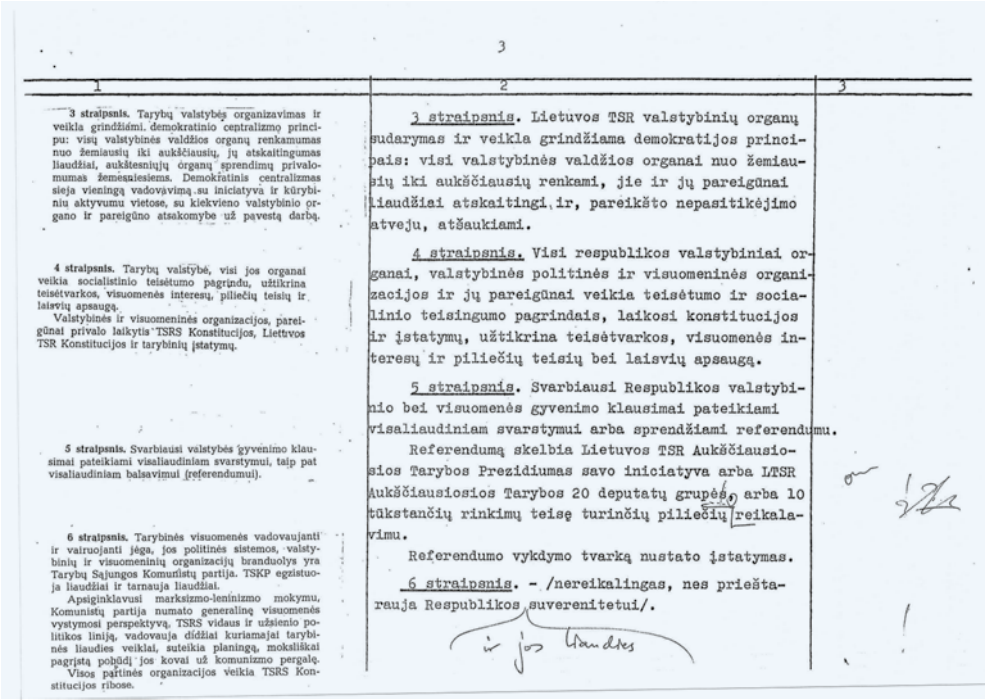
Liaudis savo suvereninę galią išreiškia per Liaudies deputatų tarybų rinkimus, deputatų priešlaikinio atšaukimo teisę ir per referendumą.

Valstybinę valdžią liaudis vykdo per Liaudies deputatų tarybas, sudarančias Lietuvos TSR politinį pagrindą. Visi kiti valstybiniai organai yra Liaudies deputatų tarybų kontroliuojami ir joms atskaitingi.

Tarybos taip pat yra Liaudies suvereniteto ir konstitucinių teisių garantas Respublikos teritorijoje.

3

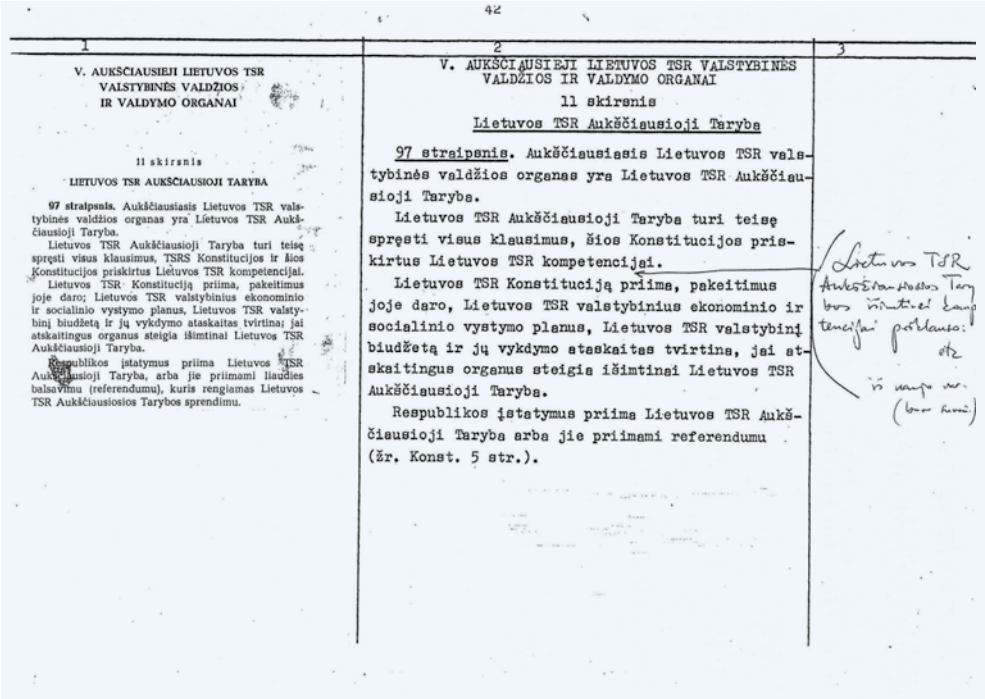
Konstitucijos projekto preambulės. Mokslų akademijos oficialus projektas su V. L. straipsnių taisymais. Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

3

1	2	3
3 straipsnis. Tarybų valstybės organizavimas ir veikla grindžiami demokratinio centralizmo principu: visų valstybinės valdžios organų renkamumas nuo žemiausių iki aukščiausių, jų atskaitingumas liaudžiai, aukštesniųjų organų sprendimų privalomumas žemesniesiems. Demokratinis centralizmas sieja vieningą vadovavimą su iniciatyva ir kūrybiniu aktyvumu vietose, su kiekvieno valstybinio organo ir pareigūno atsakomybe už pavestą darbą.	3 straipsnis. Lietuvos TSR valstybinių organų sudarymas ir veikla grindžiama demokratijos principais: visi valstybinės valdžios organai nuo žemiausių iki aukščiausių renkami, jie ir jų pareigūnai liaudžiai atskaitingi ir, pareikšto nepasitikėjimo atveju, atšaukiami.	
4 straipsnis. Tarybų valstybė, visi jos organai veikia socialistinio teisėtumo pagrindu, užtikrina teisėtvarkos, visuomenės interesų, piliečių teisių ir laisvių apsaugą. Valstybinės ir visuomeninės organizacijos, pareigūnai privalo laikytis TSRS Konstitucijos, Lietuvos TSR Konstitucijos ir tarybinių įstatymų.	4 straipsnis. Visi respublikos valstybiniai organai, valstybinės politinės ir visuomeninės organizacijos ir jų pareigūnai veikia teisėtumo ir socialinio teisingumo pagrindais, laikosi konstitucijos ir įstatymų, užtikrina teisėtvarkos, visuomenės interesų ir piliečių teisių bei laisvių apsaugą.	
5 straipsnis. Svarbiausi valstybės gyvenimo klausimai pateikiami visaliaudiniam svarstymui, taip pat visaliaudiniam balsavimui (referendumui).	5 straipsnis. Svarbiausi Respublikos valstybinio bei visuomenės gyvenimo klausimai pateikiami visaliaudiniam svarstymui arba sprendžiami referendumu. Referendumą skelbia Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas savo iniciatyva arba LTSR Aukščiausiosios Tarybos 20 deputatų grupės arba 10 tūkstančių rinkimų teisę turinčių piliečių reikalavimu. Referendumo vykdymo tvarką nustato įstatymas.	
6 straipsnis. Tarybinės visuomenės vadovaujanti ir vairuojanti jėga, jos politinės sistemos, valstybinių ir visuomeninių organizacijų branduolys yra Tarybų Sąjungos Komunistų partija. TSKP egzistuoja liaudžiai ir tarnauja liaudžiai. Apsiginklavusi marksizmo-leninizmo mokymu, Komunistų partija numato generalinę visuomenės vystymosi perspektyvą, TSRS vidaus ir užsienio politikos liniją, vadovauja didžiai kuriamajai tarybinės liaudies veiklai, suteikia planingą, mokslišką pagrįstą pobūdį jos kovai už komunizmo pergalę. Visos partinės organizacijos veikia TSRS Konstitucijos ribose.	6 straipsnis. - /nereikalingas, nes prieštarauja Respublikos suverenitetui/.	

Konstitucijos projekto preambulės. Mokslų akademijos oficialus projektas su V. L. straipsnių taisymais. Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

42

1

V. AUKŠČIAUSIEJI LIETUVOS TSR VALSTYBINĖS VALDŽIOS IR VALDYMO ORGANAI

II skirsnis

LIETUVOS TSR AUKŠČIAUSIOJI TARYBA

97 straipsnis. Aukščiausiasis Lietuvos TSR valstybinės valdžios organas yra Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba.

Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba turi teisę spręsti visus klausimus, TSRS Konstitucijos ir šios Konstitucijos priskirtus Lietuvos TSR kompetencijai.

Lietuvos TSR Konstituciją priima, pakeitimus joje daro; Lietuvos TSR valstybinius ekonominio ir socialinio vystymo planus, Lietuvos TSR valstybinį biudžetą ir jų vykdymo ataskaitas tvirtina; jai atskaitingus organus steigia išimtinai Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba.

Respublikos įstatymus priima Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba, arba jie priimami liaudies balsavimu (referendumu), kuris renginamas Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos sprendimu.

2

V. AUKŠČIAUSIEJI LIETUVOS TSR VALSTYBINĖS VALDŽIOS IR VALDYMO ORGANAI

II skirsnis

Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba

97 straipsnis. Aukščiausiasis Lietuvos TSR valstybinės valdžios organas yra Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba.

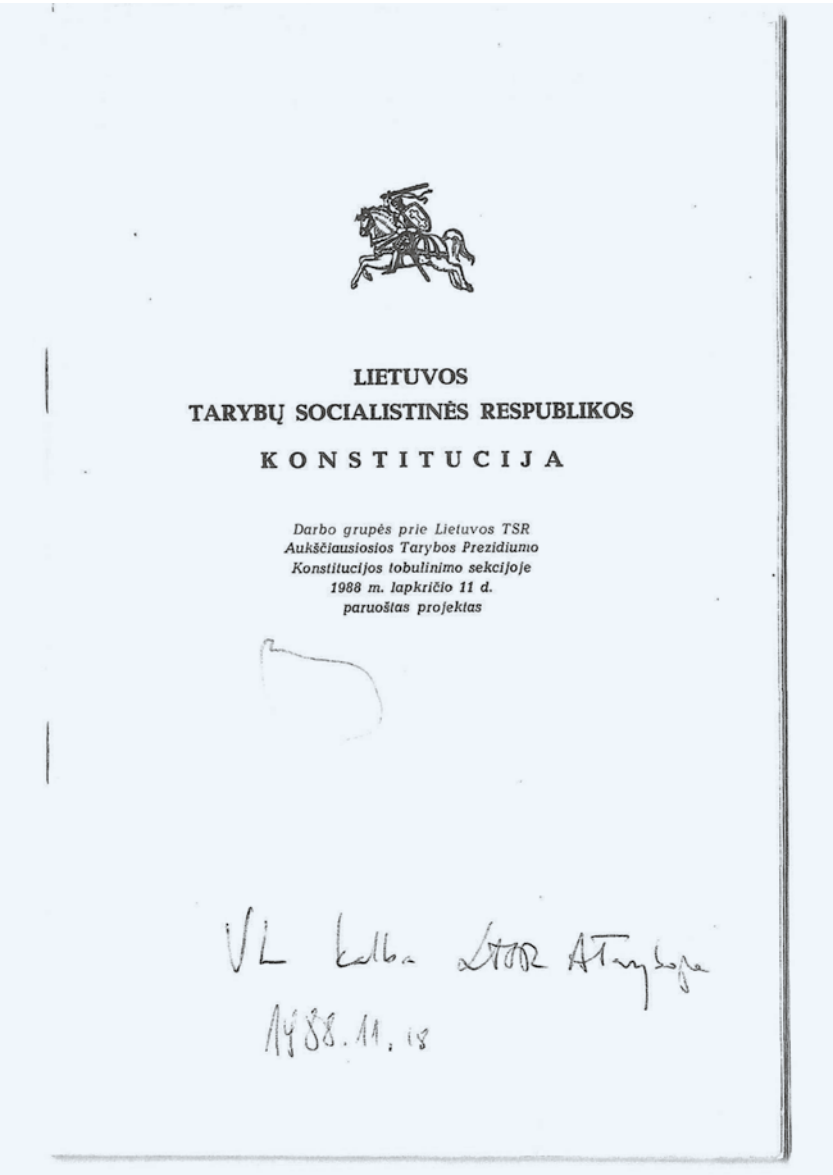
Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba turi teisę spręsti visus klausimus, šios Konstitucijos priskirtus Lietuvos TSR kompetencijai.

Lietuvos TSR Konstituciją priima, pakeitimus joje daro, Lietuvos TSR valstybinius ekonominio ir socialinio vystymo planus, Lietuvos TSR valstybinį biudžetą ir jų vykdymo ataskaitas tvirtina, jai atskaitingus organus steigia išimtinai Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba.

Respublikos įstatymus priima Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba arba jie priimami referendumu (žr. Konst. 5 str.).

3

Konstitucijos projekto preambulės. Mokslų akademijos oficialus projektas su V. L. straipsnių taisymais. Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

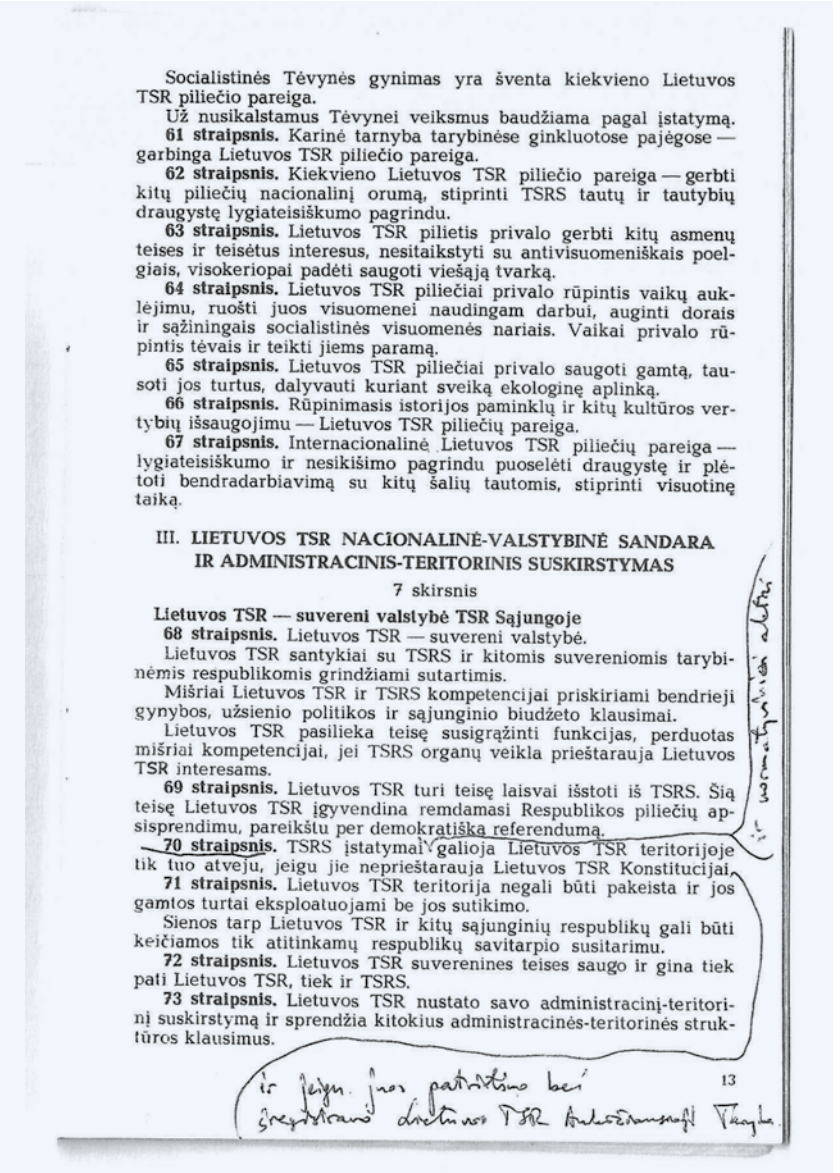

LIETUVOS
TARYBŲ SOCIALISTINĖS RESPUBLIKOS
KONSTITUCIJA

Darbo grupės prie Lietuvos TSR
Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo
Konstitucijos tobulinimo sekcijoje
1988 m. lapkričio 11 d.
paruoštas projektas

VL kalba LTSR Atrinkoje
1988.11.18

Papildymai Konstitucijos 70 straipsniui.
1988 m. lapkričio 18 d.
Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

Socialistinės Tėvynės gynimas yra šventa kiekvieno Lietuvos TSR piliečio pareiga.

Už nusikalstamus Tėvynei veiksmus baudžiama pagal įstatymą.

61 straipsnis. Karinė tarnyba tarybinėse ginkluotose pajėgose — garbinga Lietuvos TSR piliečio pareiga.

62 straipsnis. Kiekvieno Lietuvos TSR piliečio pareiga — gerbti kitų piliečių nacionalinį orumą, stiprinti TSRS tautų ir tautybių draugystę lygiateisiškumo pagrindu.

63 straipsnis. Lietuvos TSR pilietis privalo gerbti kitų asmenų teises ir teisėtus interesus, nesitaikstyti su antivisuomeniškais poelgiais, visokeriopai padėti saugoti viešąją tvarką.

64 straipsnis. Lietuvos TSR piliečiai privalo rūpintis vaikų auklėjimu, ruošti juos visuomenei naudingam darbui, auginti dorais ir sąžiningais socialistinės visuomenės nariais. Vaikai privalo rūpintis tėvais ir teikti jiems paramą.

65 straipsnis. Lietuvos TSR piliečiai privalo saugoti gamtą, tausoti jos turtus, dalyvauti kuriant sveiką ekologinę aplinką.

66 straipsnis. Rūpinimasis istorijos paminklų ir kitų kultūros vertybių išsaugojimu — Lietuvos TSR piliečių pareiga.

67 straipsnis. Internacionalinė Lietuvos TSR piliečių pareiga — lygiateisiškumo ir nesikišimo pagrindu puoselėti draugystę ir plėtoti bendradarbiavimą su kitų šalių tautomis, stiprinti visuotinę taiką.

III. LIETUVOS TSR NACIONALINĖ-VALSTYBINĖ SANDARA IR ADMINISTRACINIS-TERITORINIS SUSKIRSTYMAS

7 skirsnis

Lietuvos TSR — suvereni valstybė TSR Sąjungoje

68 straipsnis. Lietuvos TSR — suvereni valstybė.

Lietuvos TSR santykiai su TSRS ir kitomis suvereniomis tarybinėmis respublikomis grindžiami sutartimis.

Mišriai Lietuvos TSR ir TSRS kompetencijai priskiriami bendrieji gynybos, užsienio politikos ir sąjunginio biudžeto klausimai.

Lietuvos TSR pasilieka teisę susigrąžinti funkcijas, perduotas mišriai kompetencijai, jei TSRS organų veikla prieštarauja Lietuvos TSR interesams.

69 straipsnis. Lietuvos TSR turi teisę laisvai išstoti iš TSRS. Šią teisę Lietuvos TSR įgyvendina remdamasi Respublikos piliečių apsisprendimu, pareikštu per demokratišką referendumą.

70 straipsnis. TSRS įstatymai galioja Lietuvos TSR teritorijoje tik tuo atveju, jeigu jie neprieštarauja Lietuvos TSR Konstitucijai.

71 straipsnis. Lietuvos TSR teritorija negali būti pakeista ir jos gamtos turtai eksploatuojami be jos sutikimo.

Sienos tarp Lietuvos TSR ir kitų sąjunginių respublikų gali būti keičiamos tik atitinkamų respublikų savitarpio susitarimu.

72 straipsnis. Lietuvos TSR suverenines teises saugo ir gina tiek pati Lietuvos TSR, tiek ir TSRS.

73 straipsnis. Lietuvos TSR nustato savo administracinį-teritorinį suskirstymą ir sprendžia kitokius administracinės-teritorinės struktūros klausimus.

13

Papildymai Konstitucijos 70 straipsniui.
1988 m. lapkričio 18 d.
Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

165 straipsnis. Lietuvos TSR prokuroro ir visų kitų prokurorų įgaliojimų laikas — penkeri metai.

166 straipsnis. Prokuratūros organai vykdo savo įgaliojimus nepriklausomai nuo bet kurių vietinių organų, būdami pavaldūs tik Lietuvos TSR prokurorui ir atskaitingi Lietuvos TSR Aukščiausiajai Tarybai.

IX. LIETUVOS TSR HERBAS, VĖLIAVA, HIMNAS IR SOSTINĖ

167 straipsnis. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos valstybinį herbą sudaro baltas Vytis raudoname lauke.

168 straipsnis. Lietuvos TSR valstybinė vėliava yra tautinė vėliava, kurią sudaro audeklas, susidedantis iš trijų lygių horizontalių spalvotų juostų: viršutinės — geltonos, vidurinės — žalios, žemutinės — raudonos.

169 straipsnis. Lietuvos TSR valstybinis himnas — V. Kudirkos „Tautiška giesmė".

170 straipsnis. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos sostinė yra Vilniaus miestas — ilgaamžė istorinė Lietuvos valstybės sostinė.

X. LIETUVOS TSR KONSTITUCIJOS GALIOJIMAS IR JOS KEITIMO TVARKA

171 straipsnis. Visi Lietuvos TSR įstatymai ir kitokie valstybinių organų aktai leidžiami remiantis šia Konstitucija ir sutinkamai su ja.

172 straipsnis. Lietuvos TSR Konstitucija keičiama Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos sprendimu, priimtu ne mažesne kaip dviejų trečdalių bendro Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatų skaičiaus dauguma, arba liaudies balsavimu (referendumu).

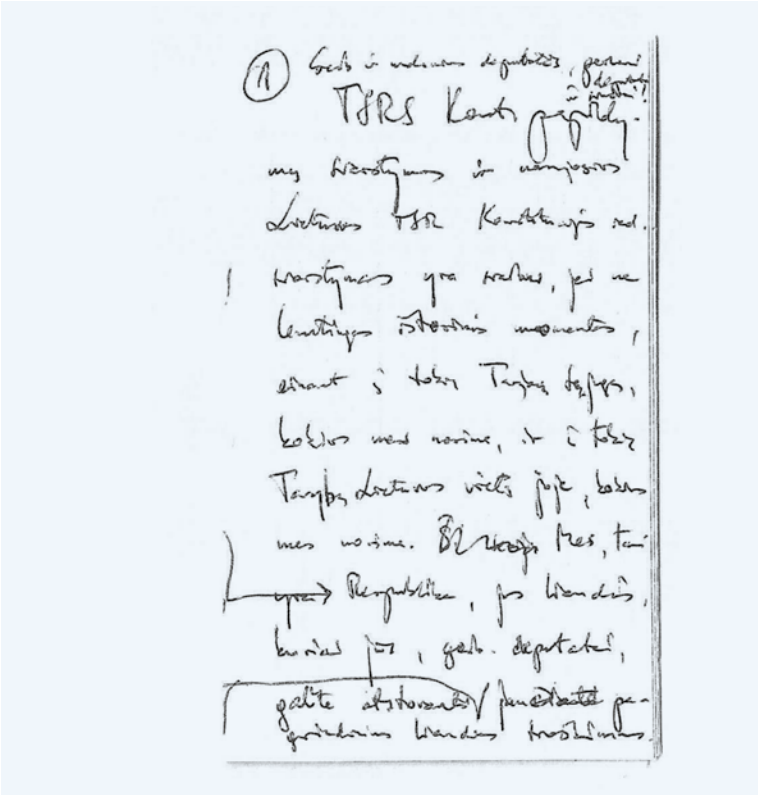
LIETUVOS TARYBŲ SOCIALISTINĖS RESPUBLIKOS
KONSTITUCIJOS PROJEKTAS

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis

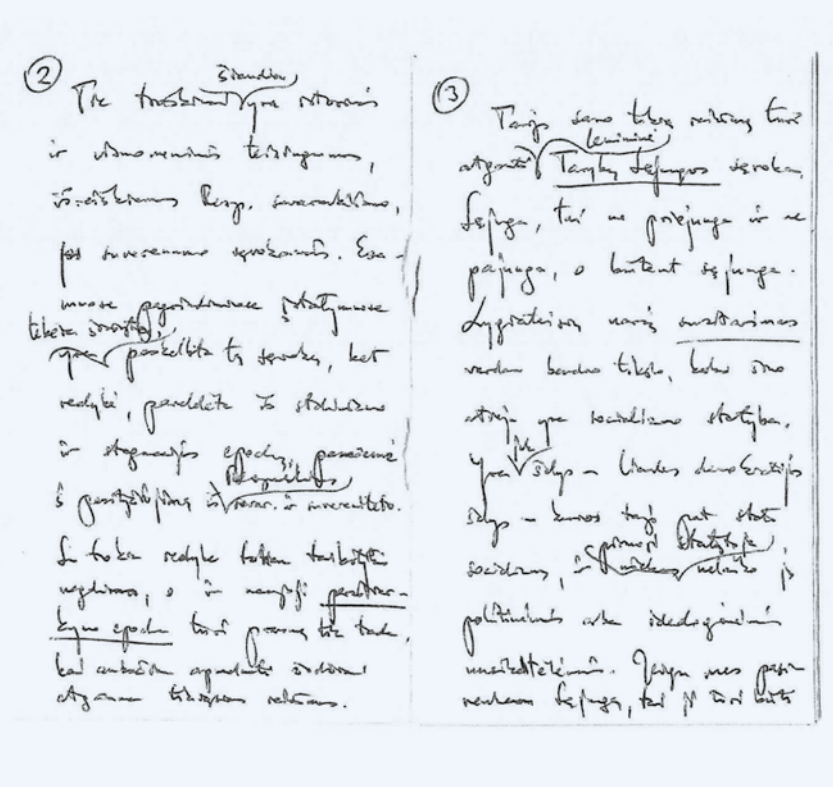
Užs. Nr. 7723. Tiražas 30 000. Nemokamai
Spaudė M. Šumausko spaustuvė, 232600 Vilnius, A. Strazdelio 1

© LPS, vienkartinis „Atgimimo" priedas

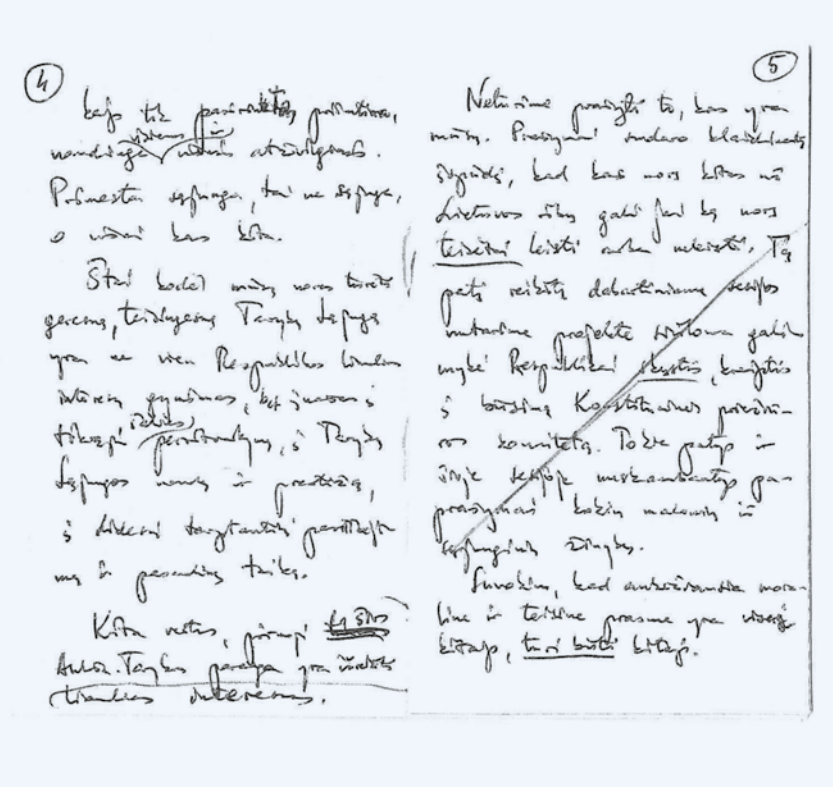
LTSR Konstitucijos projektas. LPS, vienkartinis „Atgimimo" priedas. 1988 m. lapkričio 11 d. Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

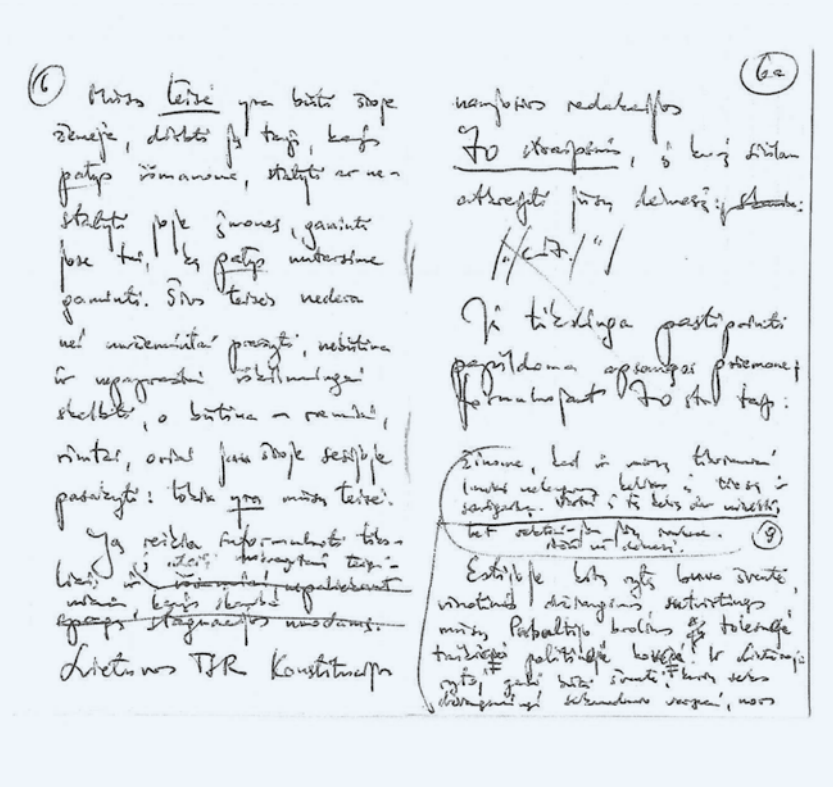
V. L. kalba LTSR Aukščiausiosios Tarybos posėdžiui.
1-8 psl. 1988 m. lapkričio 18 d.
Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

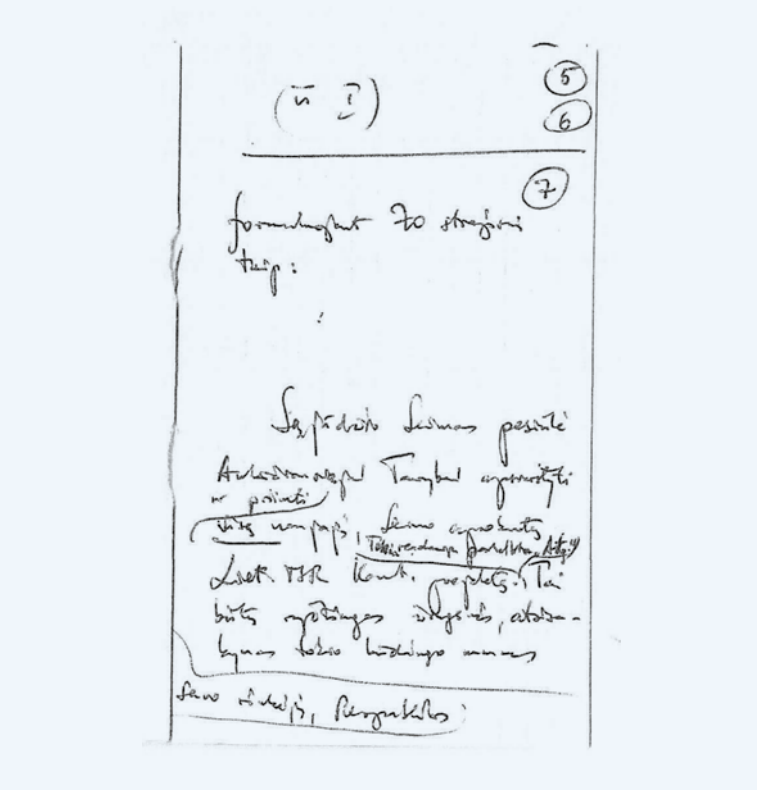
Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

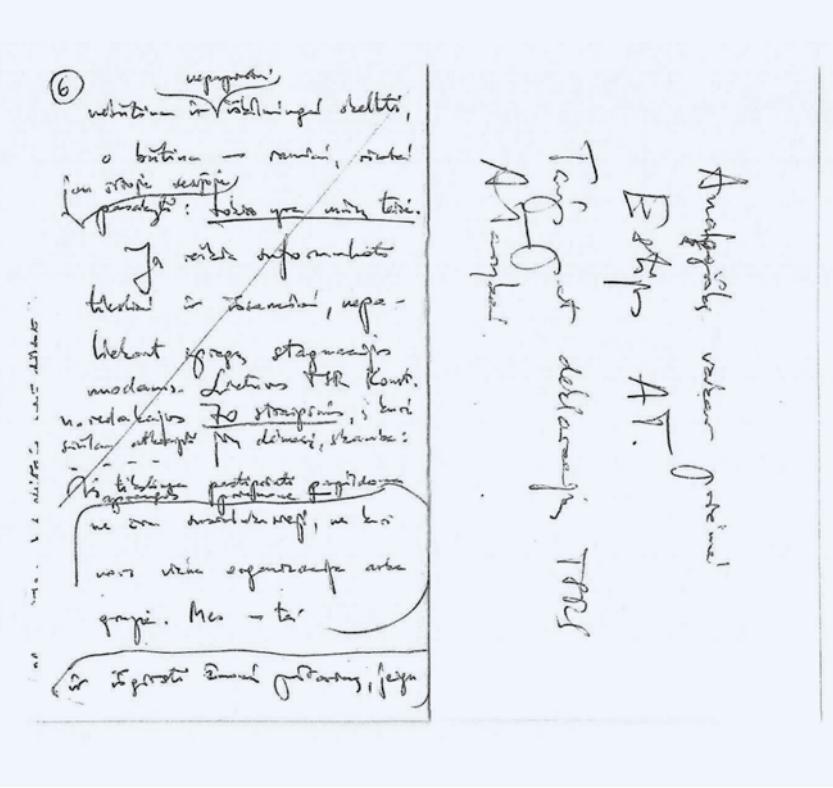
Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

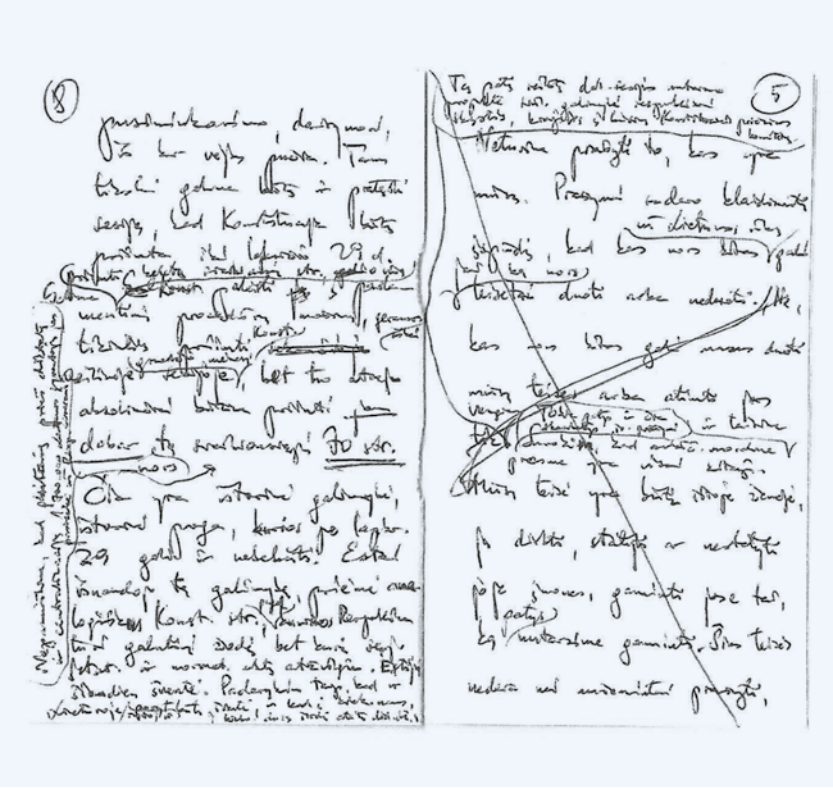
Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

(V) – darbartinėje istorinėje situacijoje partijos ir valstybės

Laikraštis
įkurtas
1917 metų
balandžio 12 d.

TIE

Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto, Lietuvos TSR Au

LIETUVOS TARYBŲ SOCIALISTINĖS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS PREZIDIUMO

NUTARIMAS

Dėl Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Konstitucijos (Pagrindinio įstatymo) projekto

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas **nutaria:**

1. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatų komisijos parengtą Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Konstitucijos (Pagrindinio įstatymo) projektą paskelbti „Tiesos", „Sovetskaja Litva" laikraščiuose ir kituose respublikiniuose laikraščiuose liaudies svarstymui.

2. Atsižvelgiant į tai, kad dalis Lietuvos TSR Konstitucijos projekto straipsnių neatitinka TSRS Konstitucijos, remiantis įstatymų leidybos iniciatyvos teise, Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas pateiks TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumui pasiūlymus pakeisti atitinkamus TSRS Konstitucijos straipsnius.

3. Pavesti Konstitucinių įstatymų tobulinimo darbo grupei prie Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nagrinėti liaudies svarstymo metu gautus pasiūlymus ir pastabas dėl Lietuvos TSR Konstitucijos projekto ir teikti juos Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatų komisijai.

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatų komisija, apsvarsčiusi gautus pasiūlymus ir padariusi reikiamas pataisas bei papildymus Lietuvos TSR Konstitucijos projekte, pateikia jį Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumui iki 1989 m. liepos 1 dienos.

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininkas
V. ASTRAUSKAS
Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo sekretorius
J. GURECKAS

Vilnius, 1989 m. vasario 27 d.

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatų rinkimai

Sausio 15 d. įvykusiuose Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatų rinkimuose vietoj nesančiu nesios Tarybos deputatu išrinktas R. Ozolas.

Trakų rajono Vievio rinkimin[illegible] apygardoje Nr. 318

PROJEKTAS

Lietuvos Tary KONSTIT

LIETUVIŲ TAUTA

— 13 a. pradžioje sukūrusi savo valstybę,
— šimtmečiais ryžtingai gynusi savo laisvę ir nepriklausomybę,
— išsaugojusi savo kalbą, raštą ir kultūrą,
— 1918 metais atgaivinusi savo valstybingumą,
— naujame istorinės raidos etape TSRS sudėtyje kuriantį socialistinę teisinę valstybę,
— įtvirtindama humanizmo ir socialinio teisingumo idealus,
— siekdama užtikrinti Lietuvos valstybingumą, istorinio išliekamumo ir nacionalinės kultūros ugdymo sąlygas savo tėvų ir protėvių žemėje,
— plėtodama draugiškus santykius su visomis tautomis, suvokdama esanti viso pasaulio nacijų bendrijos dalis, priima ir skelbia šią Konstituciją.

I. Lietuvos TSR visuomeninės santvarkos ir politikos pagrindai

1 skirsnis

POLITINĖ SISTEMA

1 straipsnis. Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika — suverenė socialistinė teisinė valstybė, išreiškianti Lietuvos liaudies — darbininkų, valstiečių ir inteligentijos, Respublikos visų tautybių gyventojų bendrą valią bei interesus.

2 straipsnis. Visa valdžia Lietuvos Tarybų Socialistinėje Respublikoje kyla iš liaudies ir priklauso liaudžiai.

Liaudis savo suvereninę galią išreiškia per Liaudies deputatų tarybų rinkimus, deputatų priešlaikinio atšaukimo teisę ir per referendumą.

Valstybinę valdžią liaudis

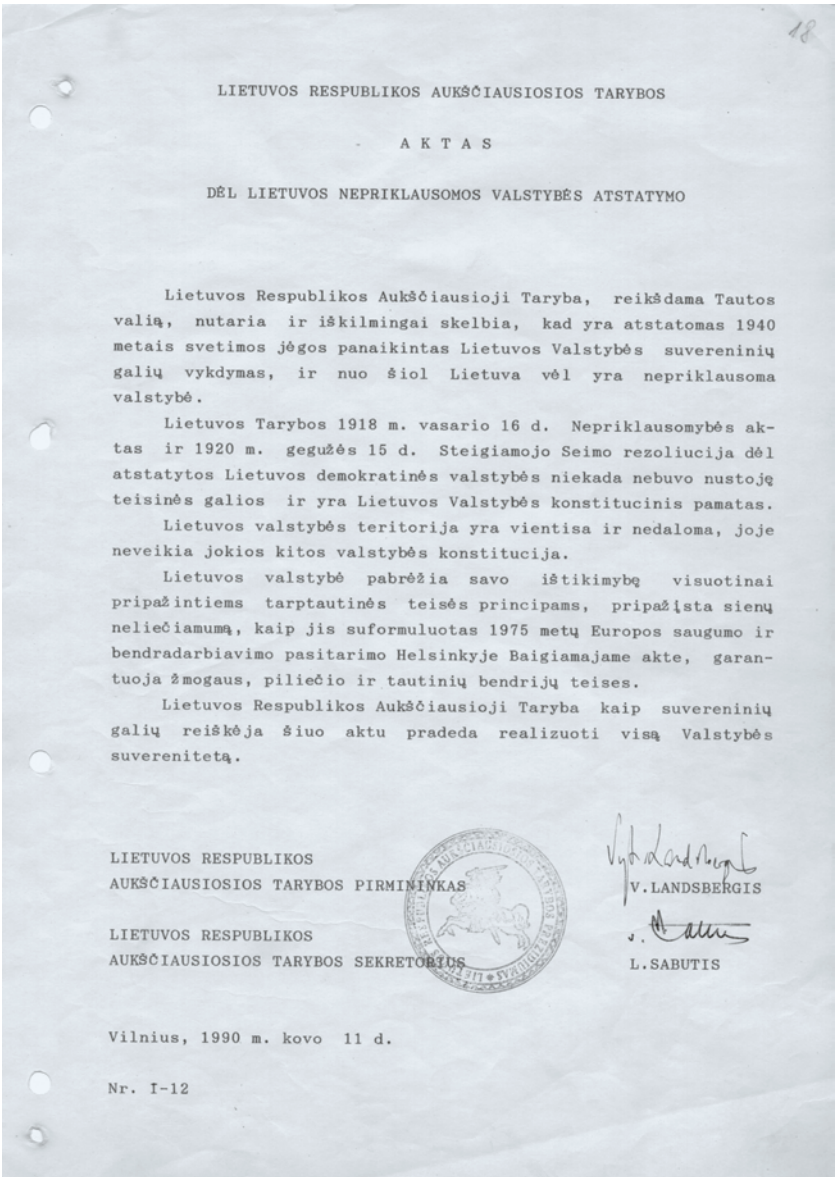
8 straipsnis. Darbo kolektyvas yra įmonės (ūkio, organizacijos) šeimininkas, savarankiškai sprendžia vadovų parinkimo, įmonės valdymo, gamybos, socialinio vystymo, darbo drausmės stiprinimo, kadrų kvalifikacijos kėlimo klausimus.

Įstatymais nustatyta tvarka darbo kolektyvas dalyvauja valstybės valdyme.

9 straipsnis. Lietuvos TSR visuomenės politinės sistemos turinys yra socialistinė demokratija, liaudies ir tautos suverenitetas, visuomeninių organizacijų savivalda ir dalyvavimas tvarkant valstybės bei visuomenės reikalus, valstybės ir visuomenės gyvenimo teisinis pagrindas, socialinis teisingumas, viešumas ir liaudies

Skelbiamas Nutarimas dėl LTSR Konstitucijos (Pagrindinio įstatymo) projekto. Su V. L. pastabomis. Laikraštis „Tiesa" 1989 m. vasario 27 d. Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

Dokumentai iš Lietuvos Respublikos
Seimo archyvo

18

LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS

A K T A S

DĖL LIETUVOS NEPRIKLAUSOMOS VALSTYBĖS ATSTATYMO

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, reikšdama Tautos valią, nutaria ir iškilmingai skelbia, kad yra atstatomas 1940 metais svetimos jėgos panaikintas Lietuvos Valstybės suvereninių galių vykdymas, ir nuo šiol Lietuva vėl yra nepriklausoma valstybė.

Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės aktas ir 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės niekada nebuvo nustoję teisinės galios ir yra Lietuvos Valstybės konstitucinis pamatas.

Lietuvos valstybės teritorija yra vientisa ir nedaloma, joje neveikia jokios kitos valstybės konstitucija.

Lietuvos valstybė pabrėžia savo ištikimybę visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams, pripažįsta sienų neliečiamumą, kaip jis suformuluotas 1975 metų Europos saugumo ir bendradarbiavimo pasitarimo Helsinkyje Baigiamajame akte, garantuoja žmogaus, piliečio ir tautinių bendrijų teises.

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba kaip suvereninių galių reiškėja šiuo aktu pradeda realizuoti visą Valstybės suverenitetą.

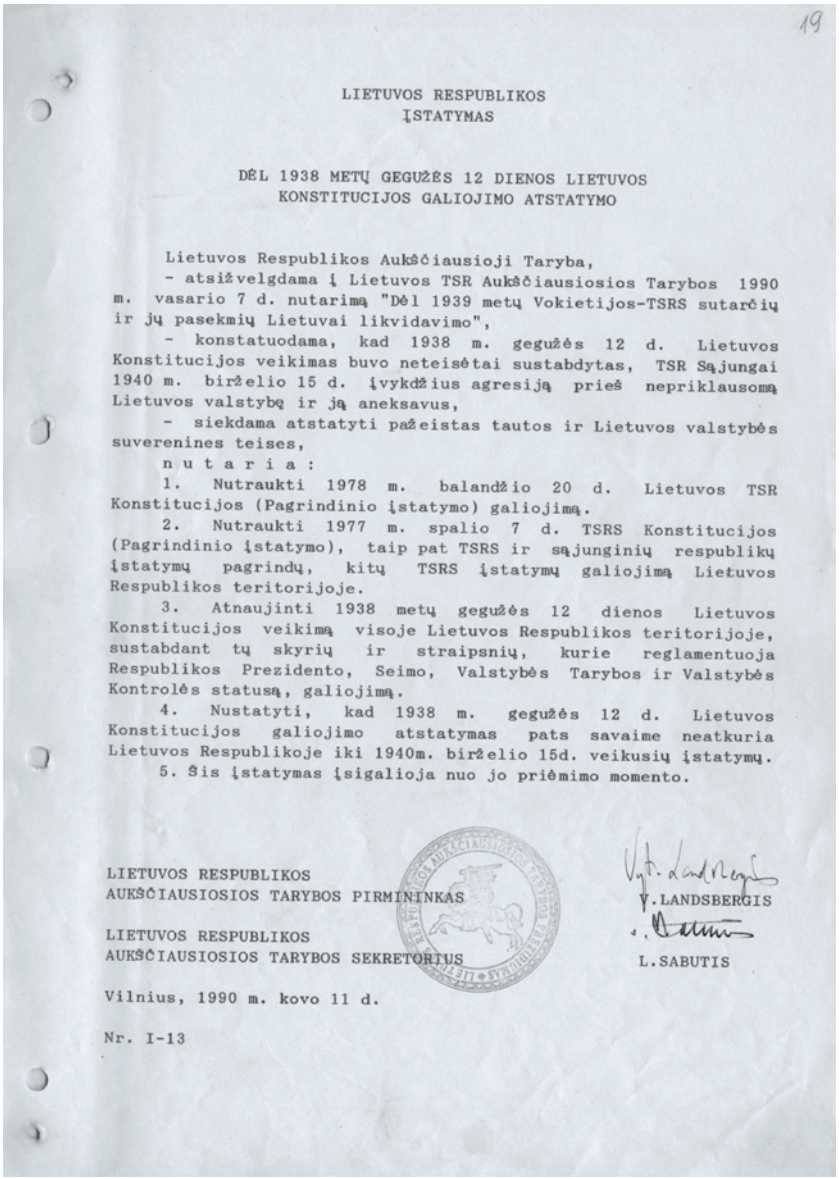
LIETUVOS RESPUBLIKOS
AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS PIRMININKAS V.LANDSBERGIS

LIETUVOS RESPUBLIKOS
AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS SEKRETORIUS L.SABUTIS

Vilnius, 1990 m. kovo 11 d.

Nr. I-12

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos aktas „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“
Lietuvos Respublikos Seimo archyvas, f. 2, ap. 1, b. 2, l. 18

19

LIETUVOS RESPUBLIKOS
ĮSTATYMAS

DĖL 1938 METŲ GEGUŽĖS 12 DIENOS LIETUVOS
KONSTITUCIJOS GALIOJIMO ATSTATYMO

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba,

- atsižvelgdama į Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. vasario 7 d. nutarimą "Dėl 1939 metų Vokietijos-TSRS sutarčių ir jų pasekmių Lietuvai likvidavimo",

- konstatuodama, kad 1938 m. gegužės 12 d. Lietuvos Konstitucijos veikimas buvo neteisėtai sustabdytas, TSR Sąjungai 1940 m. birželio 15 d. įvykdžius agresiją prieš nepriklausomą Lietuvos valstybę ir ją aneksavus,

- siekdama atstatyti pažeistas tautos ir Lietuvos valstybės suverenines teises,

n u t a r i a :

1. Nutraukti 1978 m. balandžio 20 d. Lietuvos TSR Konstitucijos (Pagrindinio įstatymo) galiojimą.

2. Nutraukti 1977 m. spalio 7 d. TSRS Konstitucijos (Pagrindinio įstatymo), taip pat TSRS ir sąjunginių respublikų įstatymų pagrindų, kitų TSRS įstatymų galiojimą Lietuvos Respublikos teritorijoje.

3. Atnaujinti 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos veikimą visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje, sustabdant tų skyrių ir straipsnių, kurie reglamentuoja Respublikos Prezidento, Seimo, Valstybės Tarybos ir Valstybės Kontrolės statusą, galiojimą.

4. Nustatyti, kad 1938 m. gegužės 12 d. Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymas pats savaime neatkuria Lietuvos Respublikoje iki 1940m. birželio 15d. veikusių įstatymų.

5. Šis įstatymas įsigalioja nuo jo priėmimo momento.

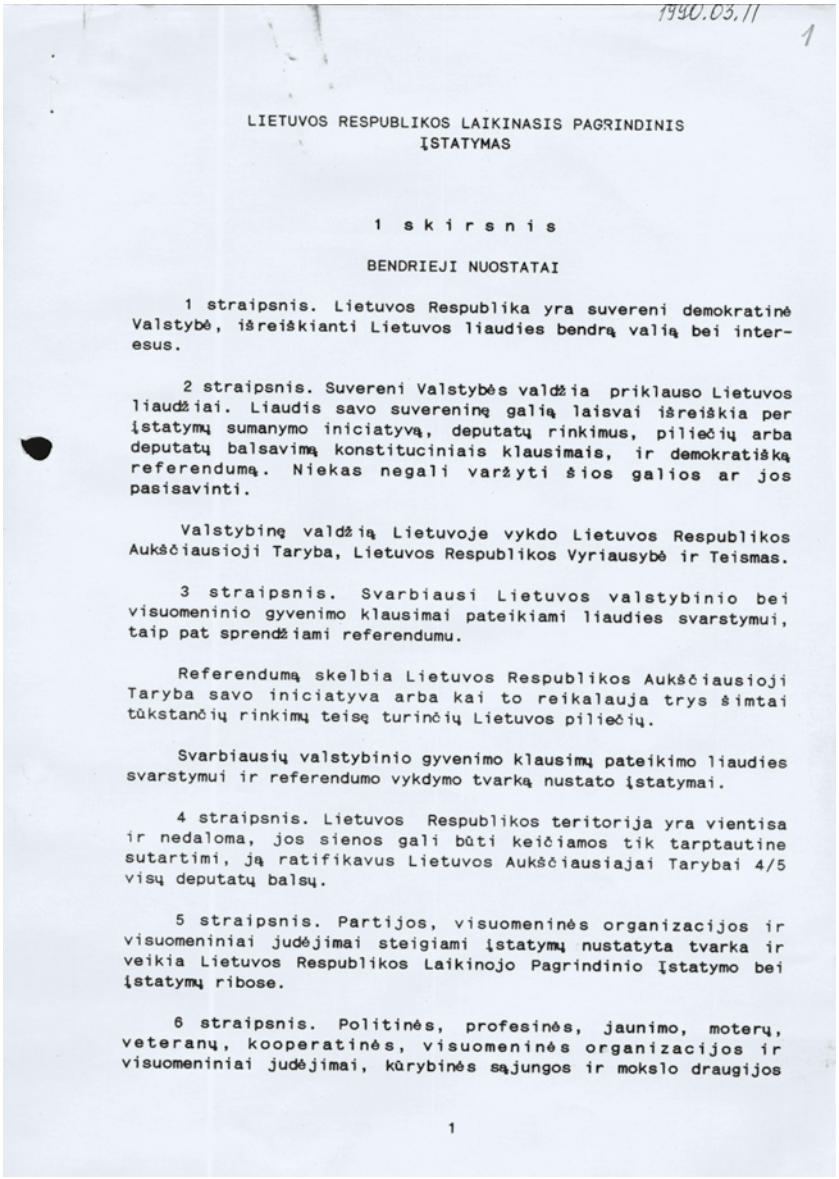
LIETUVOS RESPUBLIKOS
AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS PIRMININKAS V.LANDSBERGIS

LIETUVOS RESPUBLIKOS
AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS SEKRETORIUS L.SABUTIS

Vilnius, 1990 m. kovo 11 d.

Nr. I-13

Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“
Lietuvos Respublikos Seimo archyvas, f. 2, ap. 1, b. 2, l. 19

1990.03.11

1

LIETUVOS RESPUBLIKOS LAIKINASIS PAGRINDINIS
ĮSTATYMAS

1 skirsnis

BENDRIEJI NUOSTATAI

1 straipsnis. Lietuvos Respublika yra suvereni demokratinė Valstybė, išreiškianti Lietuvos liaudies bendrą valią bei interesus.

2 straipsnis. Suvereni Valstybės valdžia priklauso Lietuvos liaudžiai. Liaudis savo suvereninę galią laisvai išreiškia per įstatymų sumanymo iniciatyvą, deputatų rinkimus, piliečių arba deputatų balsavimą konstituciniais klausimais, ir demokratišką referendumą. Niekas negali varžyti šios galios ar jos pasisavinti.

Valstybinę valdžią Lietuvoje vykdo Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, Lietuvos Respublikos Vyriausybė ir Teismas.

3 straipsnis. Svarbiausi Lietuvos valstybinio bei visuomeninio gyvenimo klausimai pateikiami liaudies svarstymui, taip pat sprendžiami referendumu.

Referendumą skelbia Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba savo iniciatyva arba kai to reikalauja trys šimtai tūkstančių rinkimų teisę turinčių Lietuvos piliečių.

Svarbiausių valstybinio gyvenimo klausimų pateikimo liaudies svarstymui ir referendumo vykdymo tvarką nustato įstatymai.

4 straipsnis. Lietuvos Respublikos teritorija yra vientisa ir nedaloma, jos sienos gali būti keičiamos tik tarptautine sutartimi, ją ratifikavus Lietuvos Aukščiausiajai Tarybai 4/5 visų deputatų balsų.

5 straipsnis. Partijos, visuomeninės organizacijos ir visuomeniniai judėjimai steigiami įstatymų nustatyta tvarka ir veikia Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo bei įstatymų ribose.

6 straipsnis. Politinės, profesinės, jaunimo, moterų, veteranų, kooperatinės, visuomeninės organizacijos ir visuomeniniai judėjimai, kūrybinės sąjungos ir mokslo draugijos

1

Lietuvos Respublikos Laikinasis Pagrindinis Įstatymas.
Lietuvos Respublikos Seimo archyvas f. 2, ap. 4, b. 1709, l. 1

31

LIETUVOS RESPUBLIKOS LAIKINASIS PAGRINDINIS
ĮSTATYMAS
(Šaltinių nuorodos)

1(1) s k i r s n i s
BENDRIEJI NUOSTATAI

1(MA-1)
2(KA-2)
3(LTSR-5)
4(KA-71)
5(LTSR-6)
6(LTSR-7)
7(LTSR-77)
8(LTSR-28;NR)
9(MA-167)
10(LTSR-168)
11(LTSR-169)
12(LTSR*-170)

2(5) s k i r s n i s
LIETUVOS PILIETYBĖ

13(KA-31)
14(LTSR*-32)
15(LTSR-33;KA-33;MA-33)
16(LTSR*-34)
17(LTSR-35)

3(6) s k i r s n i s
PAGRINDINĖS LIETUVOS PILIEČIŲ
TEISĖS, LAISVĖS IR PAREIGOS

18(LTSR*-38)
19(LTSR*-39)
20(LTSR-40)
21(LTSR-41)
22(LTSR-42)
23(LTSR*-43)
24(LTSR-44)
25(LTSR*-45)
26(LTSR-46)
27(LTSR-47;MA-47)
28(MA-48')
29(MA-48)
30(MA-49)
31(LTSR-50)
32(LTSR*-51)
33(MA-52)
34(LTSR-53)
35(LTSR-54)
36(LTSR-55)
37(LTSR-56)
38(LTSR-57)
39(MA-60)
40(LTSR*-62)
41(LTSR*-64)
42(LTSR*-65)
43(LTSR-66)

4(2) s k i r s n i s
EKONOMINĖ SISTEMA
44(LTSR-10)
45(LTSR-11)
46(LTSR-12)

5(16) s k i r s n i s
LIETUVOS RESPUBLIKOS
BIUDŽETINĖ SISTEMA

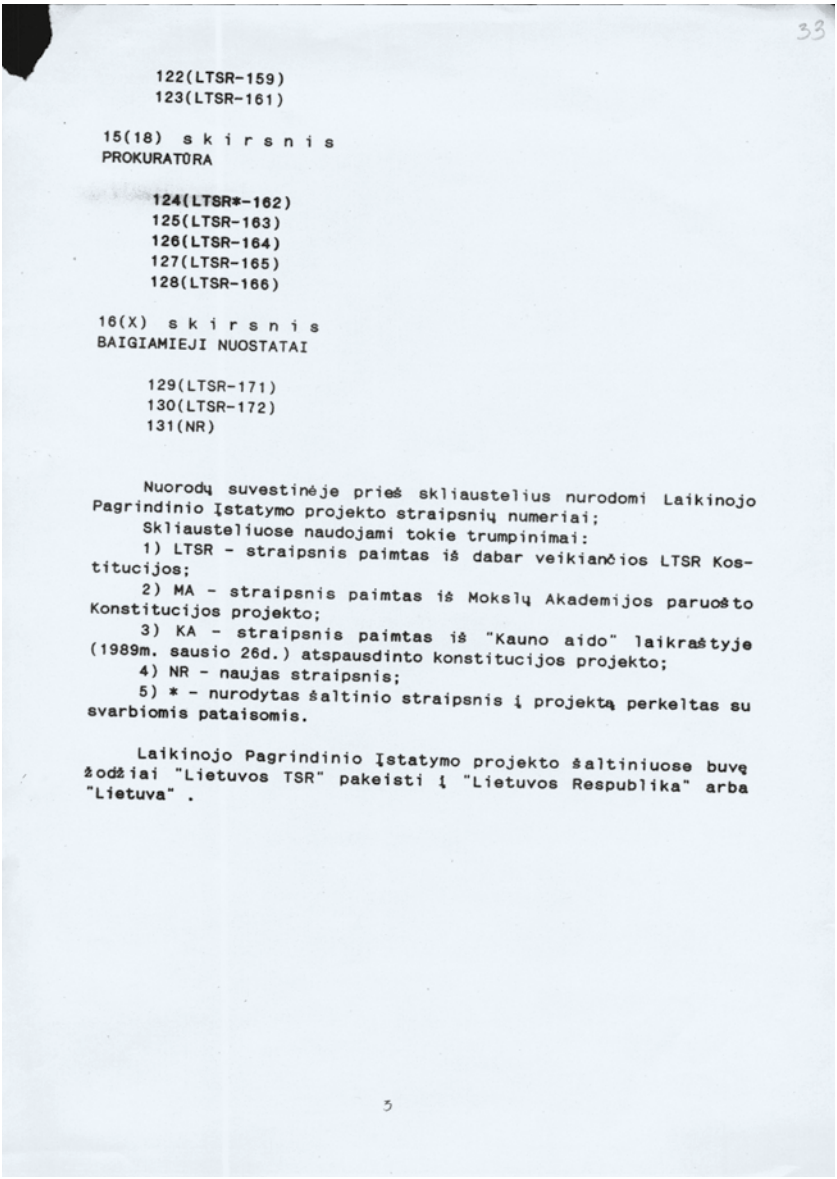
47(KA*-145)
48(KA*-146)
49(KA*-147)
50(NR)
51(KA*-148)
52(NR)
53(NR)

6(3) s k i r s n i s
SOCIALINIS VYSTYMAS IR
KULTŪRA

54(KA-23)
55(KA-24)
56(MA*-25)
57(MA-25)
58(MA-26)
59(MA*-27)

1

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Konstitucijos projekto rengimo darbo grupės veiklos dokumentai. Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo šaltinių nuorodos.
Lietuvos Respublikos Seimo archyvas f. 2, ap. 4, b. 1709, l. 31

33

122(LTSR-159)
123(LTSR-161)

15(18) s k i r s n i s
PROKURATŪRA

124(LTSR*-162)
125(LTSR-163)
126(LTSR-164)
127(LTSR-165)
128(LTSR-166)

16(X) s k i r s n i s
BAIGIAMIEJI NUOSTATAI

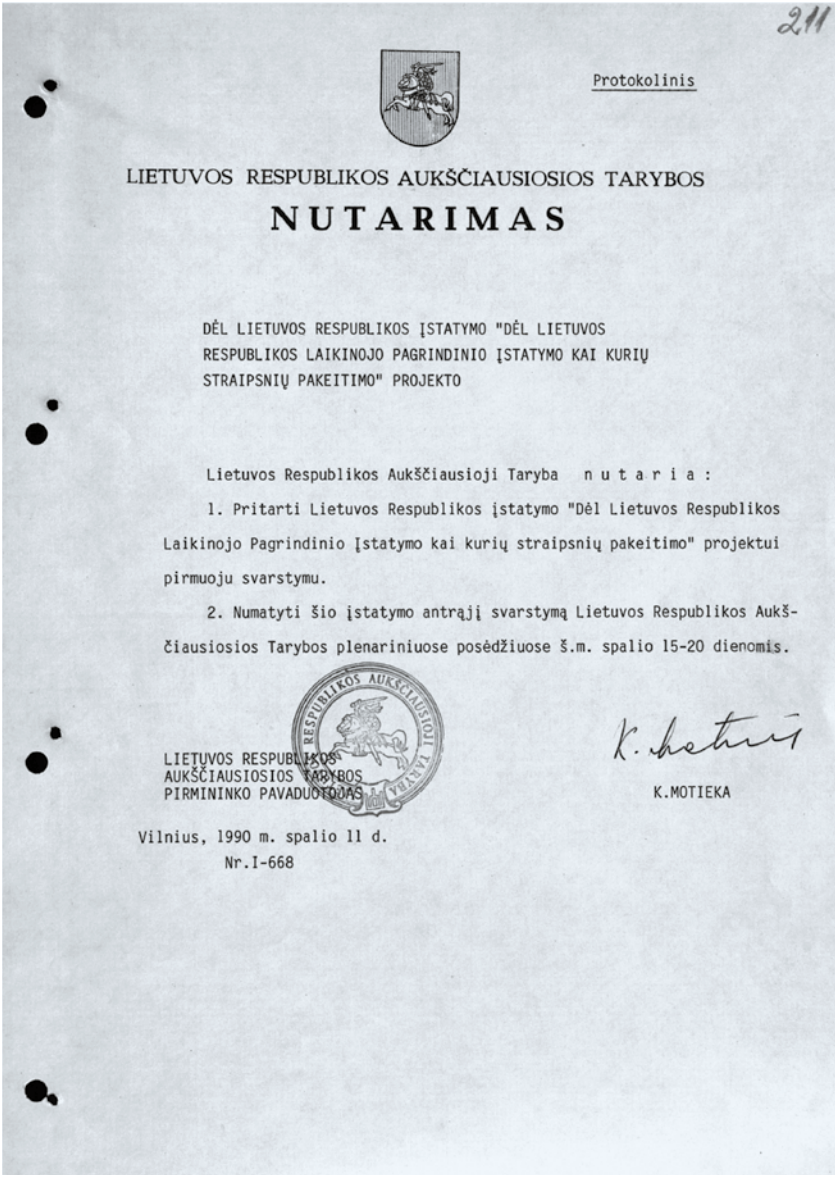
129(LTSR-171)
130(LTSR-172)
131(NR)

Nuorodų suvestinėje prieš skliaustelius nurodomi Laikinojo Pagrindinio Įstatymo projekto straipsnių numeriai;
Skliausteliuose naudojami tokie trumpinimai:
1) LTSR - straipsnis paimtas iš dabar veikiančios LTSR Konstitucijos;
2) MA - straipsnis paimtas iš Mokslų Akademijos paruošto Konstitucijos projekto;
3) KA - straipsnis paimtas iš "Kauno aido" laikraštyje (1989m. sausio 26d.) atspausdinto konstitucijos projekto;
4) NR - naujas straipsnis;
5) * - nurodytas šaltinio straipsnis į projektą perkeltas su svarbiomis pataisomis.

Laikinojo Pagrindinio Įstatymo projekto šaltiniuose buvę žodžiai "Lietuvos TSR" pakeisti į "Lietuvos Respublika" arba "Lietuva" .

3

Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo šaltinių nuorodos. Lietuvos Respublikos Seimo archyvas f. 2, ap. 4, b. 1709, l. 33.

211

Protokolinis

LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS

NUTARIMAS

DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS ĮSTATYMO "DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS LAIKINOJO PAGRINDINIO ĮSTATYMO KAI KURIŲ STRAIPSNIŲ PAKEITIMO" PROJEKTO

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba n u t a r i a :

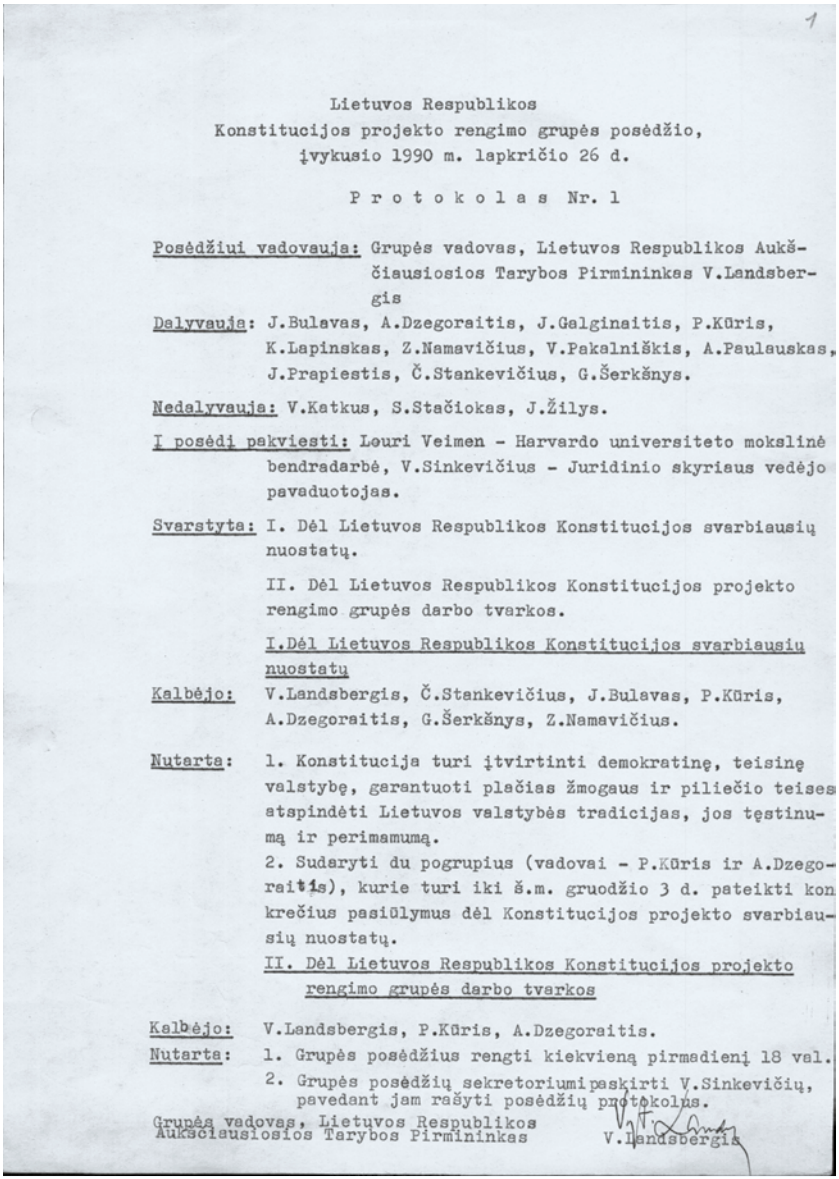
1. Pritarti Lietuvos Respublikos įstatymo "Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo kai kurių straipsnių pakeitimo" projektui pirmuoju svarstymu.

2. Numatyti šio įstatymo antrąjį svarstymą Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos plenariniuose posėdžiuose š.m. spalio 15-20 dienomis.

LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS PIRMININKO PAVADUOTOJAS K.MOTIEKA

Vilnius, 1990 m. spalio 11 d.
Nr.I-668

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo kai kurių straipsnių pakeitimo“ projekto“
Lietuvos Respublikos Seimo archyvas f. 2, ap. 1, b. 6, l. 211

1

Lietuvos Respublikos
Konstitucijos projekto rengimo grupės posėdžio,
įvykusio 1990 m. lapkričio 26 d.

P r o t o k o l a s Nr. 1

Posėdžiui vadovauja: Grupės vadovas, Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V.Landsbergis

Dalyvauja: J.Bulavas, A.Dzegoraitis, J.Galginaitis, P.Kūris, K.Lapinskas, Z.Namavičius, V.Pakalniškis, A.Paulauskas, J.Prapiestis, Č.Stankevičius, G.Šerkšnys.

Nedalyvauja: V.Katkus, S.Stačiokas, J.Žilys.

Į posėdį pakviesti: Louri Veimen - Harvardo universiteto mokslinė bendradarbė, V.Sinkevičius - Juridinio skyriaus vedėjo pavaduotojas.

Svarstyta: I. Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos svarbiausių nuostatų.

II. Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos projekto rengimo grupės darbo tvarkos.

I.Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos svarbiausių nuostatų

Kalbėjo: V.Landsbergis, Č.Stankevičius, J.Bulavas, P.Kūris, A.Dzegoraitis, G.Šerkšnys, Z.Namavičius.

Nutarta: 1. Konstitucija turi įtvirtinti demokratinę, teisinę valstybę, garantuoti plačias žmogaus ir piliečio teises atspindėti Lietuvos valstybės tradicijas, jos tęstinumą ir perimamumą.
2. Sudaryti du pogrupius (vadovai - P.Kūris ir A.Dzegoraitis), kurie turi iki š.m. gruodžio 3 d. pateikti konkrečius pasiūlymus dėl Konstitucijos projekto svarbiausių nuostatų.

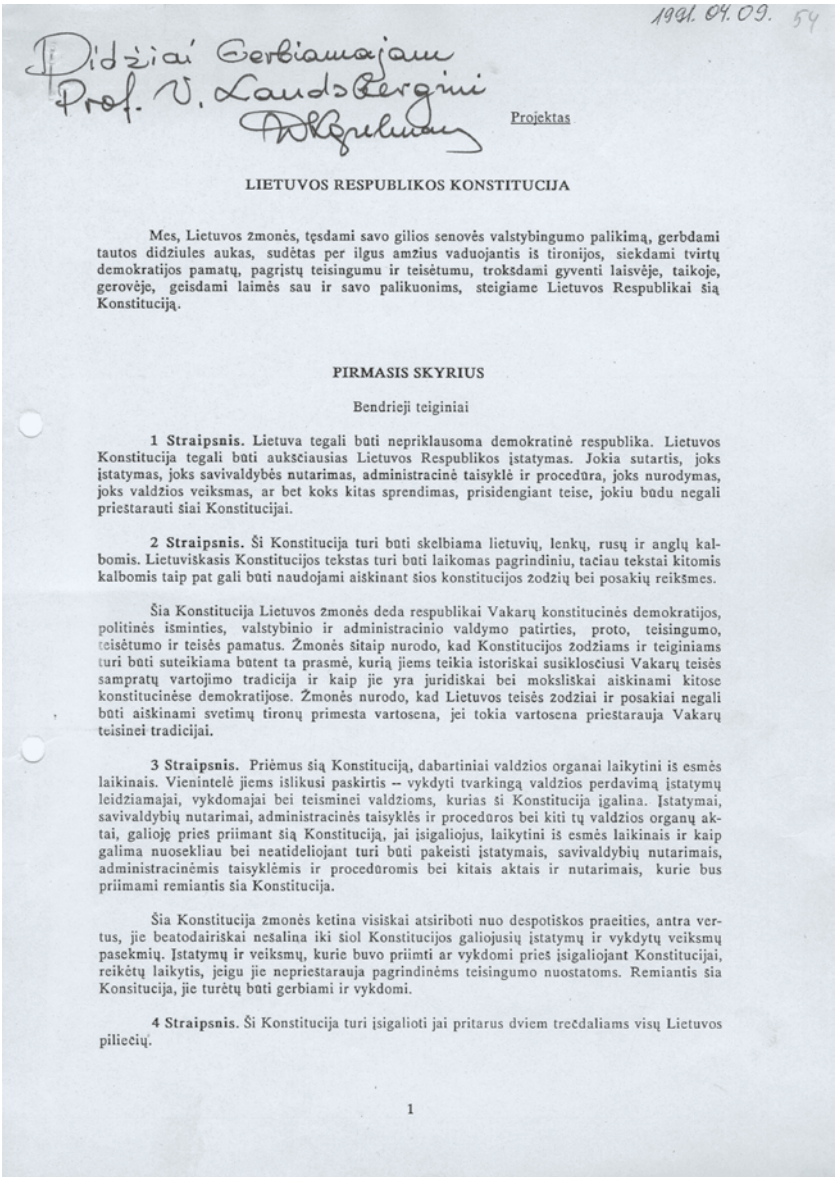
II. Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos projekto rengimo grupės darbo tvarkos

Kalbėjo: V.Landsbergis, P.Kūris, A.Dzegoraitis.

Nutarta: 1. Grupės posėdžius rengti kiekvieną pirmadienį 18 val.
2. Grupės posėdžių sekretoriumi paskirti V.Sinkevičių, pavedant jam rašyti posėdžių protokolus.

Grupės vadovas, Lietuvos Respublikos
Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V.Landsbergis

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Konstitucijos projekto rengimo grupės posėdžio protokolas.
Lietuvos Respublikos Seimo archyvas f. 2, ap. 4, b. 1759, l. 1

1991. 04. 09. 54

Didžiai Gerbiamajam
Prof. V. Landsbergiui
D. Kriukienė

Projektas

LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJA

Mes, Lietuvos žmonės, tęsdami savo gilios senovės valstybingumo palikimą, gerbdami tautos didžiules aukas, sudėtas per ilgus amžius vaduojantis iš tironijos, siekdami tvirtų demokratijos pamatų, pagrįstų teisingumu ir teisėtumu, trokšdami gyventi laisvėje, taikoje, gerovėje, geisdami laimės sau ir savo palikuonims, steigiame Lietuvos Respublikai šią Konstituciją.

PIRMASIS SKYRIUS

Bendrieji teiginiai

1 Straipsnis. Lietuva tegali būti nepriklausoma demokratinė respublika. Lietuvos Konstitucija tegali būti aukščiausias Lietuvos Respublikos įstatymas. Jokia sutartis, joks įstatymas, joks savivaldybės nutarimas, administracinė taisyklė ir procedūra, joks nurodymas, joks valdžios veiksmas, ar bet koks kitas sprendimas, prisidengiant teise, jokiu būdu negali prieštarauti šiai Konstitucijai.

2 Straipsnis. Ši Konstitucija turi būti skelbiama lietuvių, lenkų, rusų ir anglų kalbomis. Lietuviškasis Konstitucijos tekstas turi būti laikomas pagrindiniu, taciau tekstai kitomis kalbomis taip pat gali būti naudojami aiškinant šios konstitucijos žodžių bei posakių reikšmes.

Šia Konstitucija Lietuvos žmonės deda respublikai Vakarų konstitucinės demokratijos, politinės išminties, valstybinio ir administracinio valdymo patirties, proto, teisingumo, teisėtumo ir teisės pamatus. Žmonės šitaip nurodo, kad Konstitucijos žodžiams ir teiginiams turi būti suteikiama būtent ta prasmė, kurią jiems teikia istoriškai susiklosčiusi Vakarų teisės sampratų vartojimo tradicija ir kaip jie yra juridiškai bei moksliškai aiškinami kitose konstitucinėse demokratijose. Žmonės nurodo, kad Lietuvos teisės žodžiai ir posakiai negali būti aiškinami svetimų tironų primesta vartosena, jei tokia vartosena prieštarauja Vakarų teisinei tradicijai.

3 Straipsnis. Priėmus šią Konstituciją, dabartiniai valdžios organai laikytini iš esmės laikinais. Vienintelė jiems išlikusi paskirtis -- vykdyti tvarkingą valdžios perdavimą įstatymų leidžiamajai, vykdomajai bei teisminei valdžioms, kurias ši Konstitucija įgalina. Įstatymai, savivaldybių nutarimai, administracinės taisyklės ir procedūros bei kiti tų valdžios organų aktai, galioję prieš priimant šią Konstituciją, jai įsigaliojus, laikytini iš esmės laikinais ir kaip galima nuosekliau bei neatideliojant turi būti pakeisti įstatymais, savivaldybių nutarimais, administracinėmis taisyklėmis ir procedūromis bei kitais aktais ir nutarimais, kurie bus priimami remiantis šia Konstitucija.

Ši Konstitucija žmonės ketina visiškai atsiriboti nuo despotiškos praeities, antra vertus, jie beatodairiškai nešalina iki šiol Konstitucijos galiojusių įstatymų ir vykdytų veiksmų pasekmių. Įstatymų ir veiksmų, kurie buvo priimti ar vykdomi prieš įsigaliojant Konstitucijai, reikėtų laikytis, jeigu jie neprieštarauja pagrindinėms teisingumo nuostatoms. Remiantis šia Konsitucija, jie turėtų būti gerbiami ir vykdomi.

4 Straipsnis. Ši Konstitucija turi įsigalioti jai pritarus dviem trečdaliams visų Lietuvos piliečių.

1

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Konstitucijos projekto rengimo darbo grupės veiklos dokumentai. L. Wyman ir B. D. Johnsono parengtas Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektas.
Lietuvos Respublikos Seimo archyvas f. 2, ap. 4, b. 1759, l. 54
(1 psl. ir 20 psl.)

73

valstybines pareigas, su sąlyga, kad priėmus šią Konstituciją, Seimas gali, pagal nustatytas tinkamas teisines procedūras, apriboti politines teises dėl baudžiamojo teistumo ar teismui pripažinus, kad asmuo yra protiškai ar psichiškai nesveikas.

Niekam negalima atimti jokių politinių teisių dėl protinių ar psichinių sutrikimų išskyrus atvejus, kai Apygardos Teismas yra nutaręs, kad toks atėmimas yra įstatymo leidžiamas; tokiame nutarime turi būti aiškiai pagrįsta, dėl ko paneigiamos politinės teisės. Praėjus septyneriems metams, bet kuris asmuo turi teisę kreiptis į Apygardos Teismą su prašymu peržiūrėti tokį sprendimą.

23 Straipsnis. Teismo ir rinkimų metu negali būti uždėtas mokestis, kuris galėtų rimtai sutrukdyti dalyvauti asmeniui, negalinčiam sumokėti tokio mokesčio.

24 Straipsnis. Joks šios Konstitucijos garantuotu teisių apribojimas negali būti taikomas jokiems kitiems tikslams, išskyrus tuos, kuriems tokie apribojimai numatyti ir kurie yra pagrįsti. Negalima paneigti ar riboti tiesiogiai ar netiesiogiai jokių teisių, privilegijų bei laisvių neliečiamybės, garantuotų šios Konstitucijos, sulaikant bet kurią kitą teisę, privilegiją ar laisvės nelieciamybę, išskyrus kai tai atliekama pagal nustatytą tinkamą teisinę procedūrą.

Šitaip Lietuvos žmonės pripažįsta, kad jokios teisės nėra absoliučios, kad kartais teisės priešstarauja viena kitai ir turi būti tarp savęs subalansuotos teisingumo ir teisėtumo dėlei. Šiuomi žmonės suteikia savo Teisminei valdžiai itin didelę atsakomybę surasti tinkamą pusiausvyrą visose bylose, ir vertinti panašias aplinkybes analogiškai, siekiant, kad įstatymai ir civilizacija vystytųsi darniai.

25 Straipsnis. Kai kurių teisių išvardijimas šioje Konstitucijoje negali būti aiškinamas kaip draudžiąs ar neigiąs kitas Lietuvos žmonių jau turimas teises.

Šitaip žmonės pareiškia, kad visi gimsta turėdami tam tikras neatimamas teises, taip pat teisę gyventi, teisę būti laisvu ir siekti laimės; valdžios tų teisių nesukuria, tiksliau sakant, žmonės kuria valdžias tam, kad apsaugotų šias savo teises.

Šios Konstitucijos numatytas Įstatymų Leidžiamąją, Vykdomąją ir Teisminę valdžias sukūrė Lietuvos žmonės suteikdami šioms įstaigoms ribotas galias; šitos galios yra žmonių deleguojamos joms; visas kitas galias Lietuvos žmonės pasilieka sau.

PABAIGA

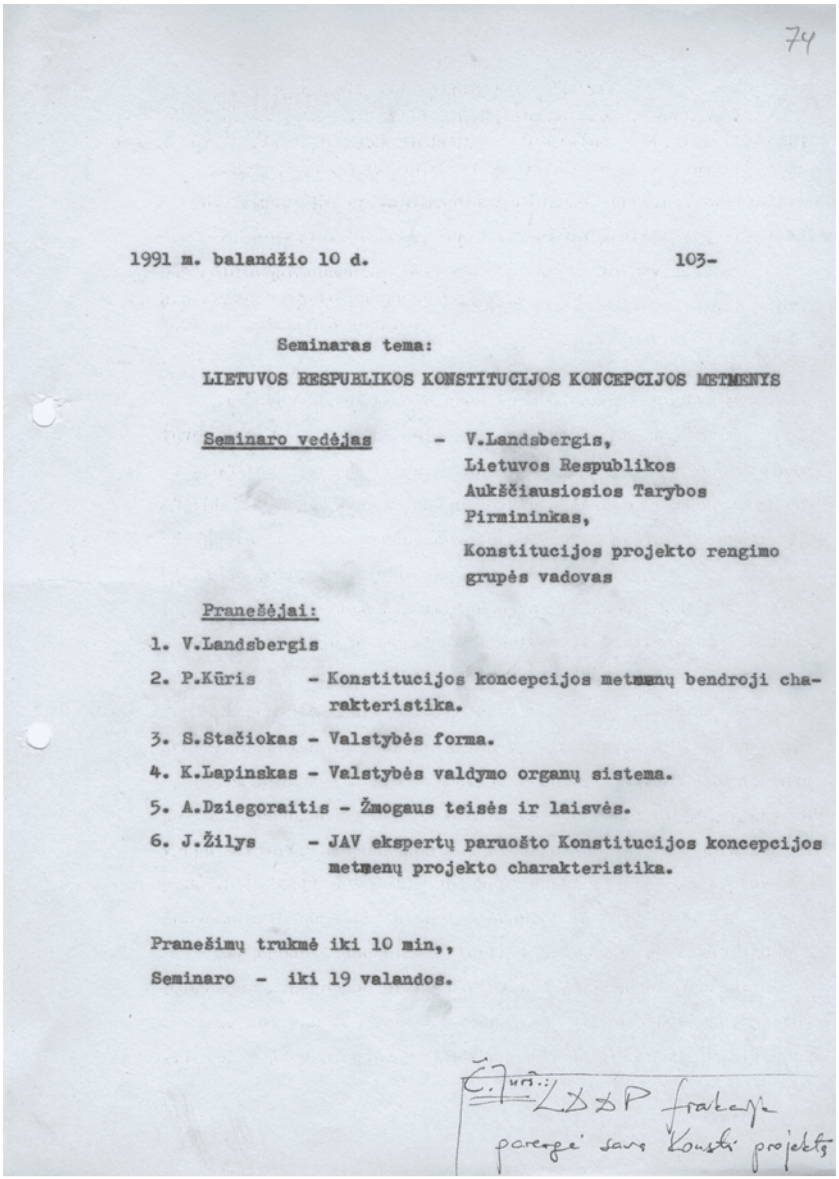
Projektą parengė: Lowry Wyman ir Barnabas Johnson

Vertė: Olimpija Armalytė, Dimitrijus Kopelmanas ir Edvardas Tuskenis

Vilnius, 1991 m. balandžio 9 d.

20

Lietuvos Respublikos Seimo archyvas f. 2, ap. 4, b. 1759, l. 73

74

1991 m. balandžio 10 d. 103-

Seminaras tema:

LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJOS KONCEPCIJOS METMENYS

Seminaro vedėjas – V.Landsbergis,
Lietuvos Respublikos
Aukščiausiosios Tarybos
Pirmininkas,
Konstitucijos projekto rengimo
grupės vadovas

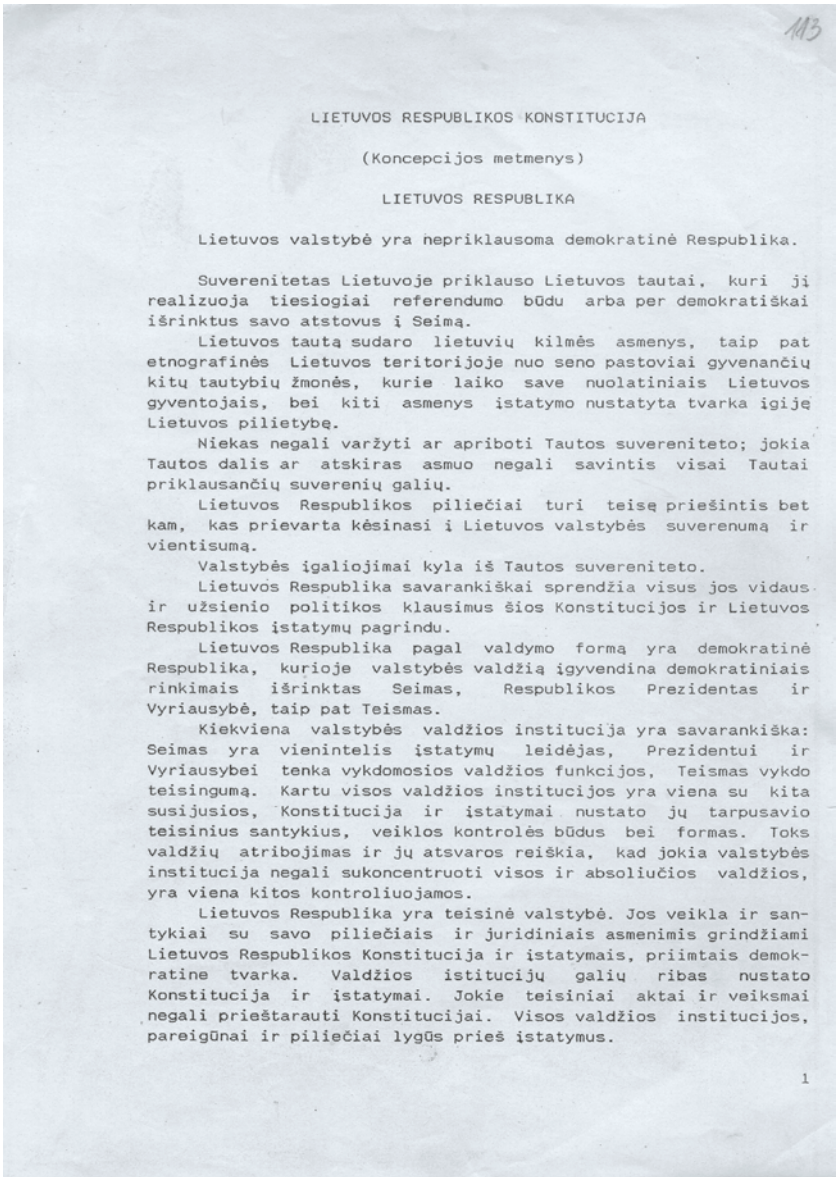
Pranešėjai:

1. V.Landsbergis
2. P.Kūris – Konstitucijos koncepcijos metmenų bendroji charakteristika.
3. S.Stačiokas – Valstybės forma.
4. K.Lapinskas – Valstybės valdymo organų sistema.
5. A.Dziegoraitis – Žmogaus teisės ir laisvės.
6. J.Žilys – JAV ekspertų paruošto Konstitucijos koncepcijos metmenų projekto charakteristika.

Pranešimų trukmė iki 10 min.,
Seminaro – iki 19 valandos.

Č. turi:: LDDP frakcija
parengė savo Konstit. projektą

Seminaro „Lietuvos Respublikos Konstitucijos koncepcijos metmenys“ programa. Lietuvos Respublikos Seimo archyvas f. 2, ap. 4, b. 1759, l. 74

113

LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJA

(Koncepcijos metmenys)

LIETUVOS RESPUBLIKA

Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė Respublika.

Suverenitetas Lietuvoje priklauso Lietuvos tautai, kuri ji realizuoja tiesiogiai referendumo būdu arba per demokratiškai išrinktus savo atstovus į Seimą.

Lietuvos tautą sudaro lietuvių kilmės asmenys, taip pat etnografinės Lietuvos teritorijoje nuo seno pastoviai gyvenančių kitų tautybių žmonės, kurie laiko save nuolatiniais Lietuvos gyventojais, bei kiti asmenys įstatymo nustatyta tvarka įgiję Lietuvos pilietybę.

Niekas negali varžyti ar apriboti Tautos suvereniteto; jokia Tautos dalis ar atskiras asmuo negali savintis visai Tautai priklausančių suverenių galių.

Lietuvos Respublikos piliečiai turi teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsinasi į Lietuvos valstybės suverenumą ir vientisumą.

Valstybės įgaliojimai kyla iš Tautos suvereniteto.

Lietuvos Respublika savarankiškai sprendžia visus jos vidaus ir užsienio politikos klausimus šios Konstitucijos ir Lietuvos Respublikos įstatymų pagrindu.

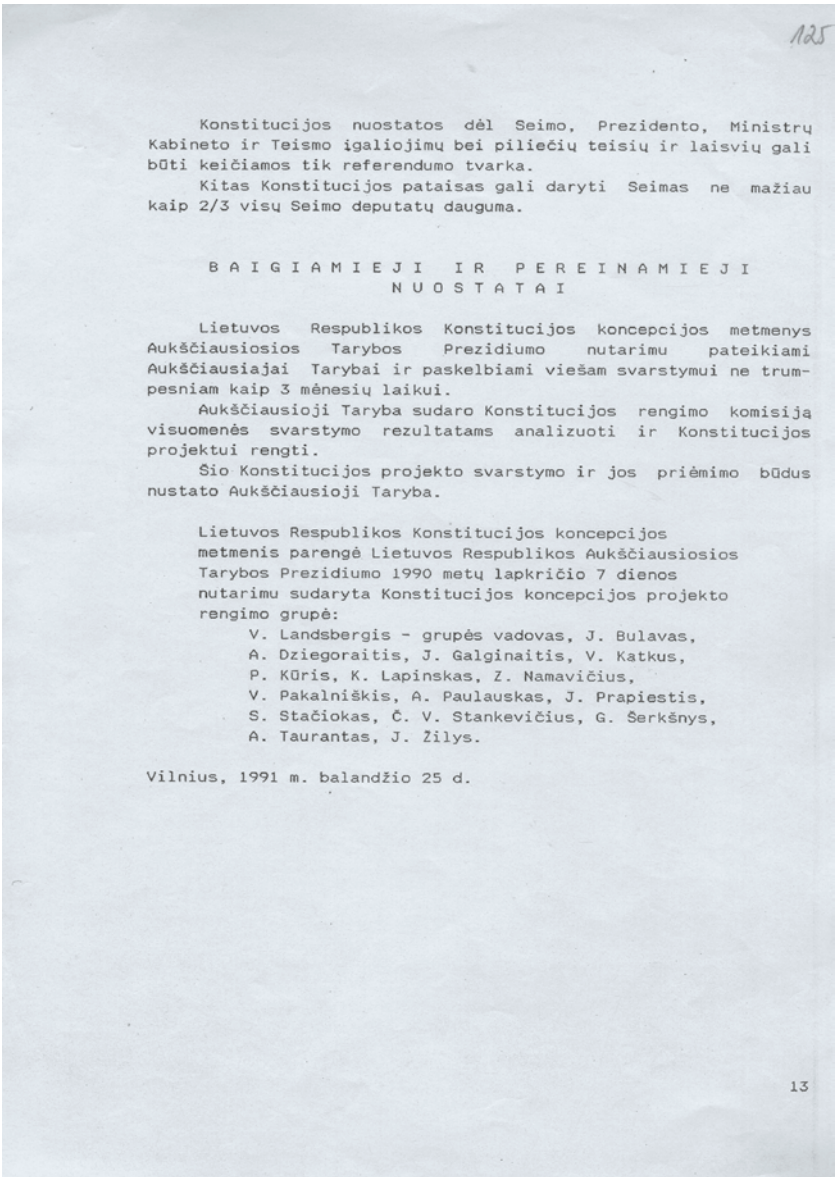
Lietuvos Respublika pagal valdymo formą yra demokratinė Respublika, kurioje valstybės valdžią įgyvendina demokratiniais rinkimais išrinktas Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, taip pat Teismas.

Kiekviena valstybės valdžios institucija yra savarankiška: Seimas yra vienintelis įstatymų leidėjas, Prezidentui ir Vyriausybei tenka vykdomosios valdžios funkcijos, Teismas vykdo teisingumą. Kartu visos valdžios institucijos yra viena su kita susijusios, Konstitucija ir įstatymai nustato jų tarpusavio teisinius santykius, veiklos kontrolės būdus bei formas. Toks valdžių atribojimas ir jų atsvaros reiškia, kad jokia valstybės institucija negali sukoncentruoti visos ir absoliučios valdžios, yra viena kitos kontroliuojamos.

Lietuvos Respublika yra teisinė valstybė. Jos veikla ir santykiai su savo piliečiais ir juridiniais asmenimis grindžiami Lietuvos Respublikos Konstitucija ir įstatymais, priimtais demokratine tvarka. Valdžios institucijų galių ribas nustato Konstitucija ir įstatymai. Jokie teisiniai aktai ir veiksmai negali prieštarauti Konstitucijai. Visos valdžios institucijos, pareigūnai ir piliečiai lygūs prieš įstatymus.

1

Lietuvos Respublikos Konstitucijos koncepcijos metmenys.
Lietuvos Respublikos Seimo archyvas f. 2, ap. 4, b. 1759, l. 113

125

Konstitucijos nuostatos dėl Seimo, Prezidento, Ministrų Kabineto ir Teismo įgaliojimų bei piliečių teisių ir laisvių gali būti keičiamos tik referendumo tvarka.

Kitas Konstitucijos pataisas gali daryti Seimas ne mažiau kaip 2/3 visų Seimo deputatų dauguma.

B A I G I A M I E J I I R P E R E I N A M I E J I
N U O S T A T A I

Lietuvos Respublikos Konstitucijos koncepcijos metmenys Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimu pateikiami Aukščiausiajai Tarybai ir paskelbiami viešam svarstymui ne trumpesniam kaip 3 mėnesių laikui.

Aukščiausioji Taryba sudaro Konstitucijos rengimo komisiją visuomenės svarstymo rezultatams analizuoti ir Konstitucijos projektui rengti.

Šio Konstitucijos projekto svarstymo ir jos priėmimo būdus nustato Aukščiausioji Taryba.

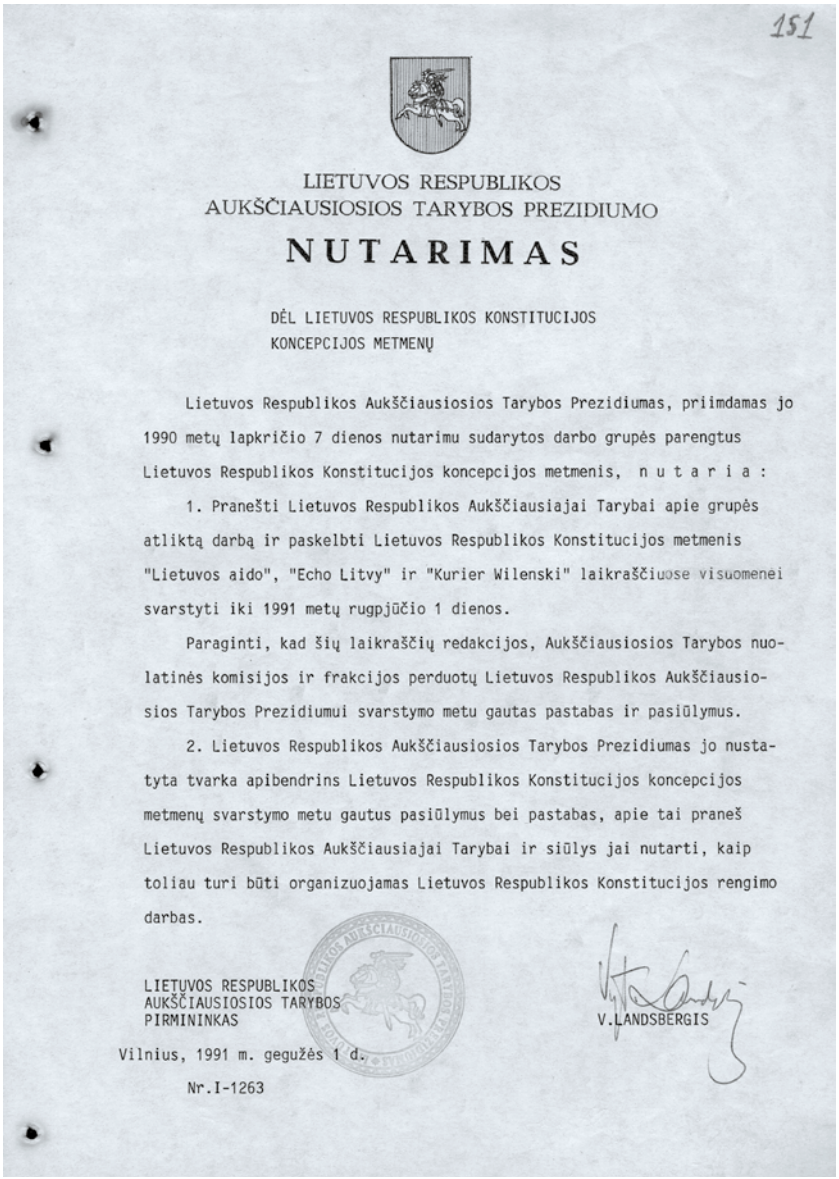
Lietuvos Respublikos Konstitucijos koncepcijos metmenis parengė Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1990 metų lapkričio 7 dienos nutarimu sudaryta Konstitucijos koncepcijos projekto rengimo grupė:

V. Landsbergis - grupės vadovas, J. Bulavas, A. Dziegoraitis, J. Galginaitis, V. Katkus, P. Kūris, K. Lapinskas, Z. Namavičius, V. Pakalniškis, A. Paulauskas, J. Prapiestis, S. Stačiokas, Č. V. Stankevičius, G. Šerkšnys, A. Taurantas, J. Žilys.

Vilnius, 1991 m. balandžio 25 d.

13

Lietuvos Respublikos Konstitucijos koncepcijos metmenys.
Lietuvos Respublikos Seimo archyvas f. 2, ap. 4, b. 1759, l. 125

151

LIETUVOS RESPUBLIKOS
AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS PREZIDIUMO

NUTARIMAS

DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJOS
KONCEPCIJOS METMENŲ

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas, priimdamas jo 1990 metų lapkričio 7 dienos nutarimu sudarytos darbo grupės parengtus Lietuvos Respublikos Konstitucijos koncepcijos metmenis, n u t a r i a :

1. Pranešti Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai apie grupės atliktą darbą ir paskelbti Lietuvos Respublikos Konstitucijos metmenis "Lietuvos aido", "Echo Litvy" ir "Kurier Wilenski" laikraščiuose visuomenei svarstyti iki 1991 metų rugpjūčio 1 dienos.

Paraginti, kad šių laikraščių redakcijos, Aukščiausiosios Tarybos nuolatinės komisijos ir frakcijos perduotų Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumui svarstymo metu gautas pastabas ir pasiūlymus.

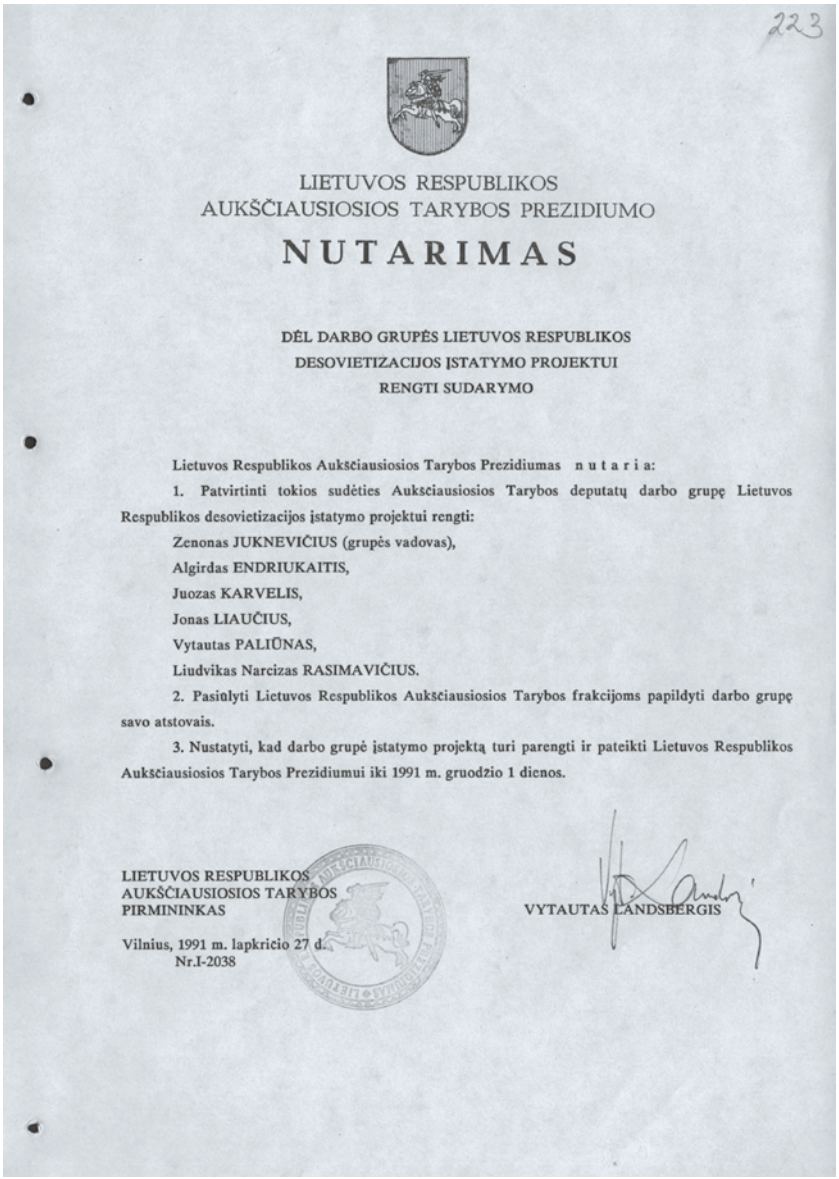
2. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas jo nustatyta tvarka apibendrins Lietuvos Respublikos Konstitucijos koncepcijos metmenų svarstymo metu gautus pasiūlymus bei pastabas, apie tai praneš Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai ir siūlys jai nutarti, kaip toliau turi būti organizuojamas Lietuvos Respublikos Konstitucijos rengimo darbas.

LIETUVOS RESPUBLIKOS
AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS
PIRMININKAS V.LANDSBERGIS

Vilnius, 1991 m. gegužės 1 d.

Nr.I-1263

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos koncepcijos metmenų“, kuriuo nutariama Lietuvos Respublikos Konstitucijos projekto rengimo darbo grupės parengtus Lietuvos Respublikos Konstitucijos koncepcijos metmenis paskelbti svarstyti visuomenei.
Lietuvos Respublikos Seimo archyvas f. 2, ap. 1, b. 46, l. 151

223

LIETUVOS RESPUBLIKOS
AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS PREZIDIUMO

NUTARIMAS

DĖL DARBO GRUPĖS LIETUVOS RESPUBLIKOS
DESOVIETIZACIJOS ĮSTATYMO PROJEKTUI
RENGTI SUDARYMO

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas n u t a r i a:

1. Patvirtinti tokios sudėties Aukščiausiosios Tarybos deputatų darbo grupę Lietuvos Respublikos desovietizacijos įstatymo projektui rengti:

Zenonas JUKNEVIČIUS (grupės vadovas),
Algirdas ENDRIUKAITIS,
Juozas KARVELIS,
Jonas LIAUČIUS,
Vytautas PALIŪNAS,
Liudvikas Narcizas RASIMAVIČIUS.

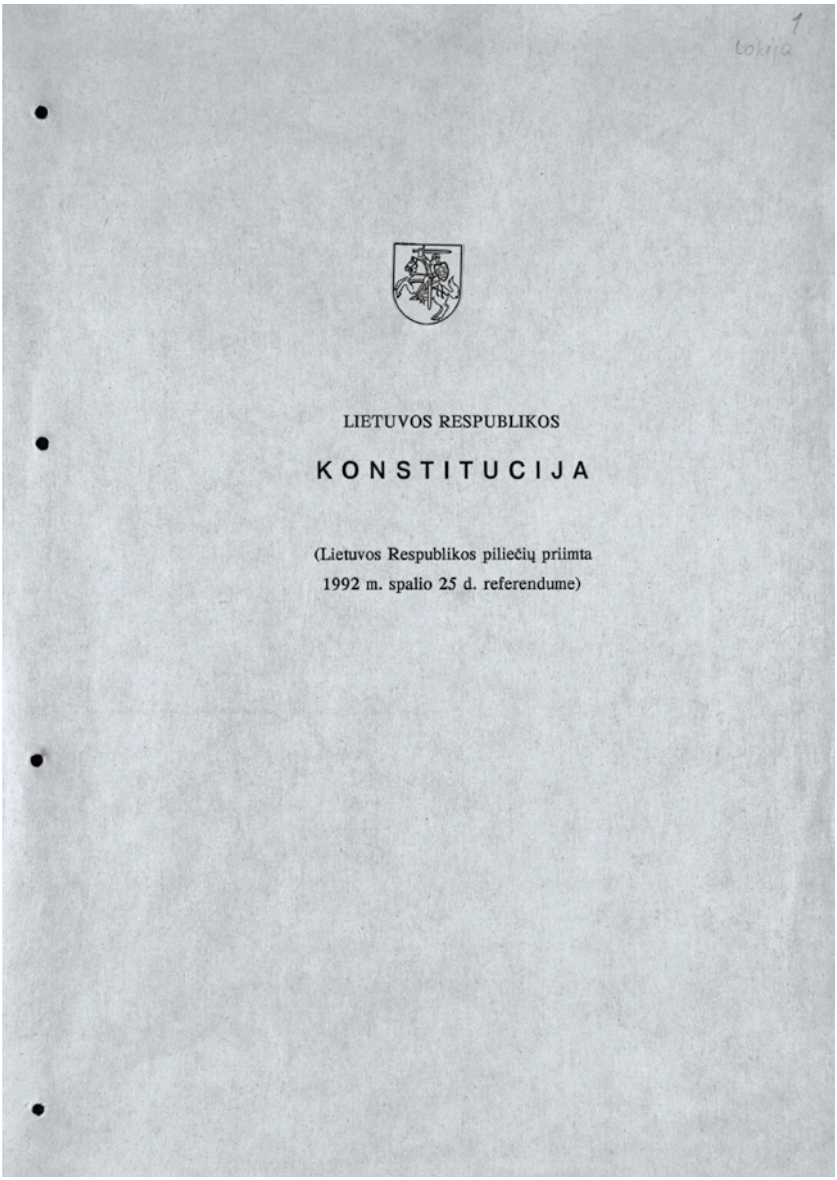
2. Pasiūlyti Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos frakcijoms papildyti darbo grupę savo atstovais.

3. Nustatyti, kad darbo grupė įstatymo projektą turi parengti ir pateikti Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumui iki 1991 m. gruodžio 1 dienos.

LIETUVOS RESPUBLIKOS
AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS
PIRMININKAS VYTAUTAS LANDSBERGIS

Vilnius, 1991 m. lapkričio 27 d.
Nr.I-2038

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimas „Dėl darbo grupės Lietuvos Respublikos desovietizacijos įstatymo projektui rengti sudarymo“
Lietuvos Respublikos Seimo archyvas f. 2, ap. 1, b. 49, l. 223

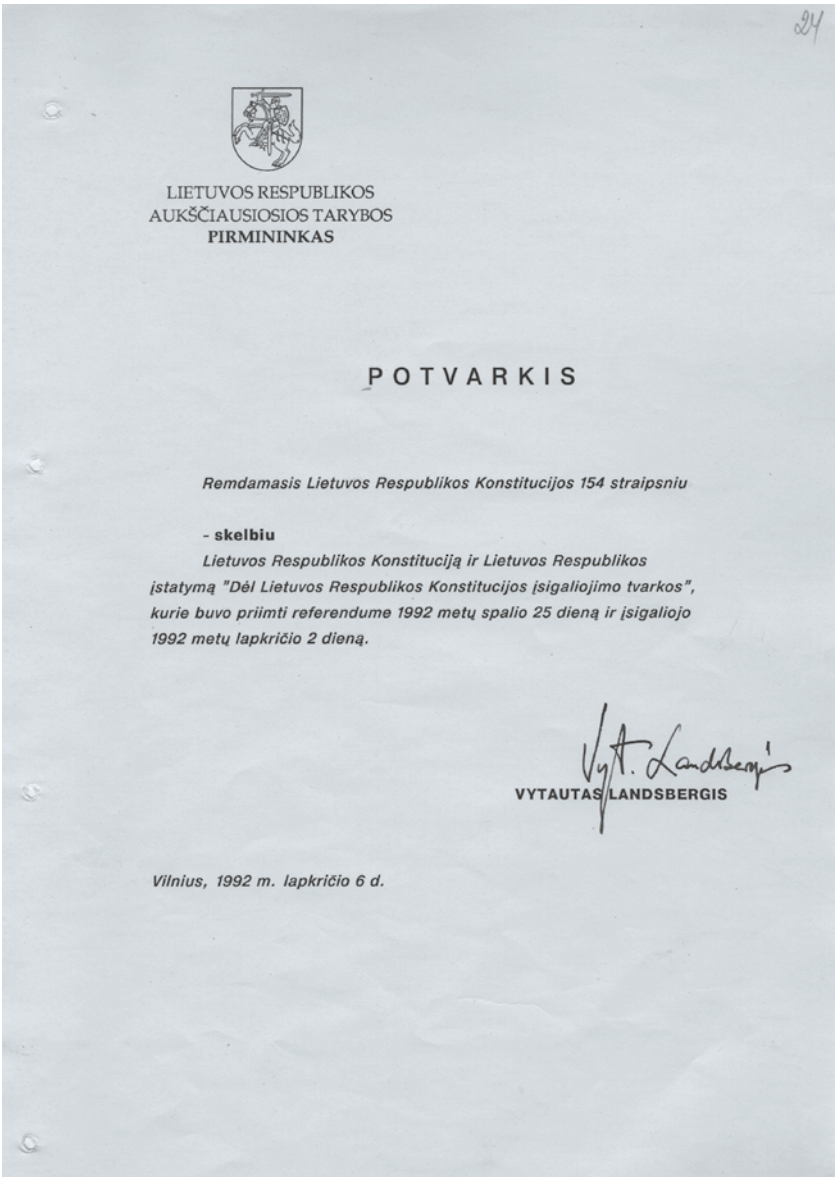

LIETUVOS RESPUBLIKOS

KONSTITUCIJA

(Lietuvos Respublikos piliečių priimta
1992 m. spalio 25 d. referendume)

Lietuvos Respublikos Konstitucija (Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume)
Lietuvos Respublikos Seimo archyvas f. 2, ap. 1, b. 77, l. 1

24

LIETUVOS RESPUBLIKOS
AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS
PIRMININKAS

POTVARKIS

Remdamasis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 154 straipsniu

- skelbiu

Lietuvos Respublikos Konstituciją ir Lietuvos Respublikos įstatymą "Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos", kurie buvo priimti referendume 1992 metų spalio 25 dieną ir įsigaliojo 1992 metų lapkričio 2 dieną.

Vyt. Landsbergis

VYTAUTAS LANDSBERGIS

Vilnius, 1992 m. lapkričio 6 d.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko potvarkis, kuriuo skelbiama Lietuvos Respublikos Konstitucija ir įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“.
Lietuvos Respublikos Seimo archyvas f. 2, ap. 4, b. 1676, l. 24

Atgimstanti savaranki Lietuva
fotografijose

Tautinės vėliavos iškėlimas Kaune

Romualdo Požerskio nuotrauka
1988-10-09
Lietuvos fotomenininkų sąjunga

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio steigiamasis suvažiavimas
Romualdo Požerskio nuotrauka
1988-10-23
Lietuvos fotomenininkų sąjunga

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio steigiamasis suvažiavimas
Romualdo Požerskio nuotrauka
1988-10-23
Lietuvos fotomenininkų sąjunga

Deputatų palydos į TSRS Aukščiausiosios Tarybos sesiją Maskvoje
Romualdo Požerskio nuotrauka
1988-11-26
Lietuvos fotomenininkų sąjunga

Laisvės paminklo atstatymas Kaune
Romualdo Požerskio nuotrauka
1989-02-10
Lietuvos fotomenininkų sąjunga

Sąjūdžio Seimo sesija Kauno muzikiniame teatre
Romualdo Požerskio nuotrauka
1989-02-15
Lietuvos fotomenininkų sąjunga

Nepriklausomybės šventės Kaune
Romualdo Požerskio nuotrauka
1989-02-16
Lietuvos fotomenininkų sąjunga

Paminklas partizanams atidengimas Varniuose
Romualdo Požerskio nuotrauka
1989-05-07
Lietuvos fotomenininkų sąjunga

Baltijos kelias. Ukmergė–Panevėžys, ties Šilais
Romualdo Požerskio nuotrauka
1989-08-23
Lietuvos fotomenininkų sąjunga

Sutinkant M. Gorbačiovą (kuris neatvyko)
Sąjūdžio mitingas „Laisvę Lietuvai“ Vilniaus katedros aikštėje
Romualdo Požerskio nuotrauka
1990-01-11
Lietuvos fotomenininkų sąjunga

1990 metų kovo 11-ąją išrinkta Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos vadovybė
Iš kairės: Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotojai Kazimieras Motieka
ir Bronislovas Juozas Kuzmickas, Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas Vytautas
Landsbergis, Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotojas Česlovas Vytautas
Stankevičius, Mandatų komisijos pirmininkas Aloyzas Sakalas ir Aukščiausiosios
Tarybos sekretorius Liudvikas Sabutis
1990-03-11 | Fotografas Vytautas Daraškevičius
Lietuvos Respublikos Seimo archyvas

Mitingas vyko SSRS vadovo, SSKP generalinio sekretoriaus Michailo Gorbačiovo vizito Lietuvoje metu. Nors svečias iš Maskvos siekė įtikinti lietuvius atsisakyti nepriklausomybės siekio, su mitingo dalyviais nesusitiko

Romualdo Požerskio nuotrauka
1990-01-11
Lietuvos fotomenininkų sąjunga

Jedinstvininkų mitingas prie TV pastato
Romualdo Požerskio nuotrauka
1990-04-05
Lietuvos fotomenininkų sąjunga

Rengiami teisės aktai Aukščiausiosios tarybos Pirmininko kabinete.
Iš kairės Vytautas Landsbergis, Jonas Tamulis, Virgilijus Čepaitis,
J. Mockevičienė, Vincas Ramutis Gudaitis, Juozas, Vytenis Povilas
Andriukaitis, Rimvydas Valatka
Romualdo Požerskio nuotrauka
1990-04-06
Lietuvos fotomenininkų sąjunga

V. Landsbergis. Aukščiausioji Taryba
Romualdo Požerskio nuotrauka
1990-04-06
Lietuvos fotomenininkų sąjunga

Lietuvos parlamentą saugoję savanoriai balsuoja Aukščiausiosios Tarybos rūmuose Lietuvos gyventojų visuotinės apklausos (plebiscito) metu
1991-02-09 | Fotografas Vytautas Daraškevičius
Lietuvos Respublikos Seimo archyvas /
Vytauto Daraškevičiaus asmeninis archyvas

Mitingas Vingio parke Lietuvos nepriklausomybės atkūrimui paremti

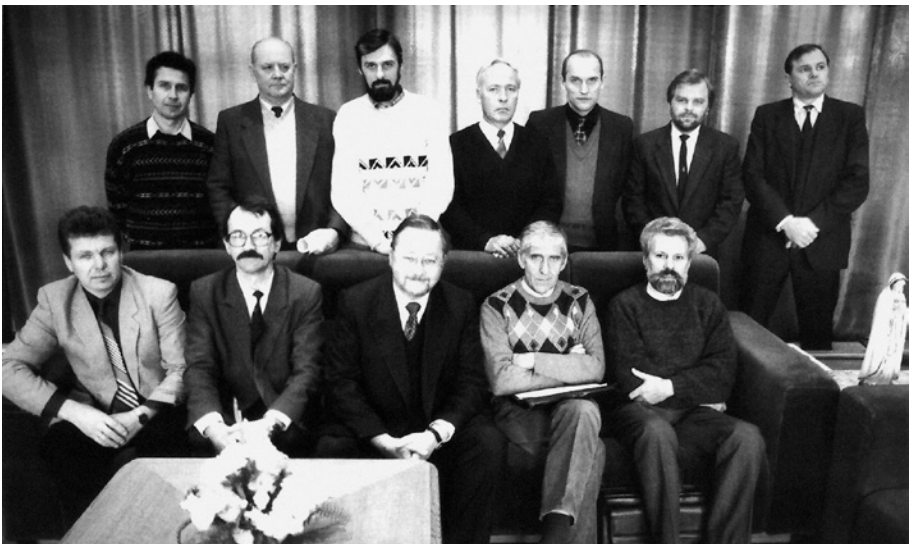
Romualdo Požerskio nuotrauka
1990-04-07
Lietuvos fotomenininkų sąjunga

Sausio 13-osios rytas prie Lietuvos parlamento

Romualdo Požerskio nuotrauka
1991-01-13
Lietuvos fotomenininkų sąjunga

Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo darbo grupė baigusi rengti Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektą.
Sėdi (iš kairės): Petras Giniotas, Romualdas Ozolas, Vytautas Landsbergis, Eduardas Vilkas, Kęstutis Lapinskas. Stovi (iš kairės): Vytautas Sinkevičius, Liudvikas Narcizas Rasimavičius, Aurimas Taurantas, Juozas Žilys, Egidijus Jarašiūnas, Šarūnas Adomavičius, Vytenis Povilas Andriukaitis
1992-10-07 | Fotografas Zenonas Nekrošius
Iš asmeninio Vytauto Sinkevičiaus archyvo

Užsienio spauda

Soutenant les « aspirations » des Lituaniens

Jean-Paul II veut favoriser le « dialogue » entre Moscou et Vilnius

Dans son message de Pâques, le pape Jean-Paul II a salué, le 15 avril, le « réveil des démocraties » et souhaité, en particulier, que les « fils de la nation lituanienne » puissent réaliser leurs « aspirations » grâce au « dialogue ». Le conflit avait été évoqué la veille au cours de l'audience accordée par le pape à M. Zagladine, conseiller de M. Gorbatchev. A Rome, on n'exclut pas une médiation du Vatican.

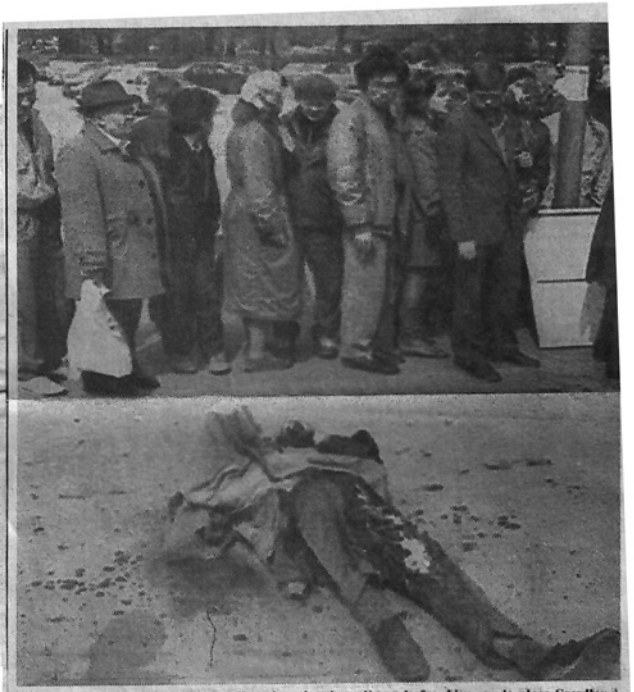
a renaissance des Églises de l'Est

PAQUES, la plus grande fête chrétienne, a été, pour la nière fois, célébrée librement ıubliquement dans tous les s d'Europe de l'Est (à l'excep-, bien sûr, de l'Albanie) : ses bondées à Moscou, Sofia, jue et Belgrade ; cierges allu- dans le centre de Bucarest, il y a peu, les Ceausescu fai- nt raser les églises ; marches aveur du désarmement et de aix en Allemagne de l'Est, n une tradition établie par les fistes de l'Ouest.

mot n'est pas trop fort : t bien d'une résurrection l s'agit. Des Églises hier ilites à la clandestinité, des ants soumis au bombarde- t de la propagande athée, prêtres empêchés d'exercer nt aujourd'hui une complète issance. Symboliquement, le e se rendra dans une aine, les 21 et 22 avril, en ıcoslovaquie. Là, il exprimera soutien à une Église catholi- qui fut l'une des plus persé- es et qui, sur le tard, devait ndre le combat pour la ocratie et la liberté.

Lire nos informations page 2

Paveikslėlyje „– Turiu jums prisipažinti, kad šiuo atveju esu už skyrybas...“
Publikuota laikraštyje „Le Monde“ Nr. 14065, 1990 m. balandžio 17 d.
Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

Cet homme, porteur d'un passeport lituanien, s'est immolé par le feu, hier, sur la place Sverdlov à Moscou, devant le théâtre du Bolchoï. Des miliciens sont rapidement intervenus, mais l'homme était dans un état désespéré. Bien qu'on ignore les raisons exactes de ce drame, l'origine lituanienne du suicidaire laisse à penser qu'il existe un lien avec l'épreuve de force engagée par le Kremlin contre Vilnius. (Photo AFP.)

Lituanie : Paris et Bonn au secours de Gorbatchev

Dans une lettre à M. Landsbergis, MM. Kohl et Mitterrand demandent à la république balte de « suspendre » sa déclaration d'indépendance.

Mitterrand et Kohl volent au secours de Gorbatchev. A l'issue du 55e sommet franco-allemand, hier, ils ont demandé à la Lituanie de « *suspendre* » sa déclaration d'indépendance.

● **Dans une lettre commune** à Vytautas Landsbergis, le président lituanien, ils précisent que l'interruption « *pendant un temps* » des effets de la décision du 11 mars faciliterait la négociation avec Moscou.

● **La déclaration d'indépendance** « *ne perdrait rien de sa valeur* », souligne le message, puisqu'elle s'appuie « *sur un principe universellement reconnu... l'autodétermination des peuples* ».

● **Cordialité retrouvée entre Paris et Bonn** : avant le Conseil européen de Dublin, samedi, cette réunion a confirmé que les divergences sur l'unité allemande étaient officiellement oubliées. (Page 3)

Sovietų sąjungai paskelbus blokadą Lietuvai, protestuodamas Stanislovas Žemaitis susidegino Maskvoje
Publikuota laikraštyje „La Figaro“ 1990 m. balandžio 27 d.
Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

Les Lituaniens plébiscitent leur liberté retrouvée

Moscou menace ? L'Occident hésite ? Peu importe. En Lituanie, seule compte l'indépendance...

Une victoire sur les mensonges et l'intimidation. Le président lituanien, Vytautas Landsbergis, restait modeste, samedi soir, quelques heures après la clôture du « sondage-référendum » organisé sur le territoire de sa République. Car c'est de triomphe qu'il aurait pu parler. La question était simple : *Souhaitez-vous la Lituanie comme état un État démocratique et indépendant ?* Et le verdict n'a pas été moins limpide : un taux de participation frisant les 85 % et un raz-de-marée dépassant les 90 % en faveur du « oui », selon les premiers résultats.

Verdict certes attendu, même si son ampleur a dépassé les espérances des militants indépendantistes. Message sans appel, surtout, à double destination : vers Moscou et Mikhaïl Gorbatchev, d'abord, pour lui rappeler la détermination d'une population peu encline à se laisser impressionner par les démonstrations musclées de militaires excédés ; en direction de l'Occident, ensuite, invité ainsi à étendre son soutien et à hâter sa reconnaissance d'États baltes

Même l'appel au boycott lancé par le parti communiste fidèle à Moscou n'a pas été complètement entendu. Si la participation a bien été plus faible dans les circonscriptions à forte population russe ou polonaise, les résultats, là aussi, témoignent au moins de l'hésitation du corps électoral. Longtemps hostiles au processus d'indépendance, les minorités de la République paraissent autant réticentes, désormais, sur la stratégie de reprise en main du Kremlin.

Parlement hérissé de barricades de fortune, mouvements inhabituels de camions militaires dans les rues de la capitale, arrivée de membres d'unités spéciales du KGB en tenue de combat : jamais sans doute consultation populaire ne s'était déroulée sous si haute surveillance. Et au lendemain du verdict, la vigilance ne s'est pas relâchée — les Lituaniens étant d'autant plus enclins à toujours redouter un brutal déploiement militaire que l'état-major soviétique, après avoir annoncé le début de manœuvres sur la Baltique, entourait, hier, ses intentions réelles d'un épais mystère.

À Moscou aussi, le silence était de mise. Seul le secrétariat du Comité central du Parti communiste avait indirectement réagi aux résultats de Vilnius. Mettant à profit un débat sur sa réforme interne pour stigmatiser *les conséquences graves et inévitables du triomphe du séparatisme*...

E. V. V.

Straipsnis „Lietuviai švenčia naujai įgytą laisvę“.
Publikuota laikraštyje „Le Soir“ 1991 m. vasario 11 d.
Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

Page 4 NORTHWEST HERALD Tuesday, April 10, 1990

opinion

Northwest Herald

DENNIS M. McNAMARA
Managing Editor

PETER L. STEGNER
Marketing Director

RICHARD F. PETERSON
Editorial Page Editor

guess that women who are always right

Recognize Lithuania

By R.T. DAVIES
Special to The Washington Post

By its failure to extend diplomatic recognition to the government of the Republic of Lithuania, the United States denies the Lithuanian people something we had given them every reason to expect of us once they had succeeded in freeing themselves from the domination of the Soviet government. What else were the Lithuanians to make of our 50-year-old policy of nonrecognition of their forcible incorporation into the Soviet Union, our broadcasts in the Lithuanian language over three radio networks and our annual proclamations of Captive Nations Day?

But now that the Lithuanians have freed themselves, the U.S. government says their new government lacks an essential component of the concept of sovereignty: effective control of the national territory.

This seems to have been no obstacle, however, when, on Dec. 20, 1989, the United States recognized the government of Guillermo Endara in Panama, even though President Endara controlled neither the Panamanian armed forces nor one inch of Panamanian territory, but, together with his colleagues, was dependent upon the U.S. armed forces for his physical safety.

Ample precedent exists in American diplomatic practice for the recognition of governments whose control over the territory of the states in question was not unqualified. During the period 1945-1989, the governments of most of the East European states had large contingents of Soviet troops on their soil. There was also a serious question of whether these governments could legitimately claim to represent the peoples over whom they held sway, a question that does not exist with regard to the present government of Lithuania.

Nevertheless, we maintained diplomatic missions in those countries because we did not wish to give their Communist governments an opportunity still further to isolate the people from contacts with the non-Communist world and because we wanted to reassure those peoples that the United States took a strong and continuing interest in their welfare and their eventual resumption of independence. For 40 years and more, we followed the practice summarized by President Nixon in his 1970 foreign-policy report to Congress: "It is not the intention of the United States to undermine the legitimate security interests of the Soviet Union. ... By the same token, the United States views the countries of Eastern Europe as sovereign, not as parts of a monolith. And we can accept no doctrine that abridges their right to seek reciprocal improvement of relations with us or others."

Since the United States has never recognized the incorporation of Lithuania into the Soviet Union, should not President Nixon's words apply as much to it as they did to Poland, Hungary, Czechoslovakia and East Germany in earlier days? In none of those states did the question of U.S. recognition ever hinge on their effective control over their territory. The same applies to the recognition policies of our NATO allies.

Judging by the statements of President Bush and official spokesmen, the real reason for U.S. reluctance to recognize the government of the Republic of Lithuania is a desire not to "provoke" President Gorbachev and thereby cause him to slacken his pursuit of perestroika and glasnost and change his policies on summit meetings and reductions in military forces and weapons.

But the current policies of the Soviet government are designed to correct deep, systemic domestic problems resulting from the abject failure of the policies of earlier Soviet governments.

President Bush's fear that U.S. recognition of Lithuania might result in reversal of these policies seems to indicate a belief that Gorbachev's reforms are not so deeply rooted in Soviet reality as many both in the U.S.S.R. and abroad had concluded. But if this is so and those policies are so easily reversible, wouldn't it be better to find out now rather than later?

Gorbachev contends that the matter of Lithuania is an "internal affair," and protests that those who take an interest in it are "interfering" in Soviet domestic politics.

(Davies was ambassador to Poland in 1973-78 and deputy assistant secretary of state for European affairs in 1970-72.)

Publikuota laikraštyje „Northwest Herald“, 1990 balandžio 10 d.
Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

Официальный отчет рисует мрачную картину советской экономики

По сообщениям западной прессы от 26 января, годовой отчет Государственного комитета статистики рисует мрачную картину общего положения советской экономики за прошедший год.

Согласно данным, содержащимся в отчете «Экономика СССР в 1990 году», все экономические показатели ухудшились более, чем когда бы то ни было за последние 40 лет. Наряду с валовым продуктом и с национальным доходом понизился даже прирост населения, в то время как повысились смертность и внешнеторговый дефицит.

Комментируя отчет, основные данные которого были преданы гласности ТАССом, С.Шаталин сказал, что правительство не принимает вообще никаких мер для предотвращения быстро приближающей катастрофы.

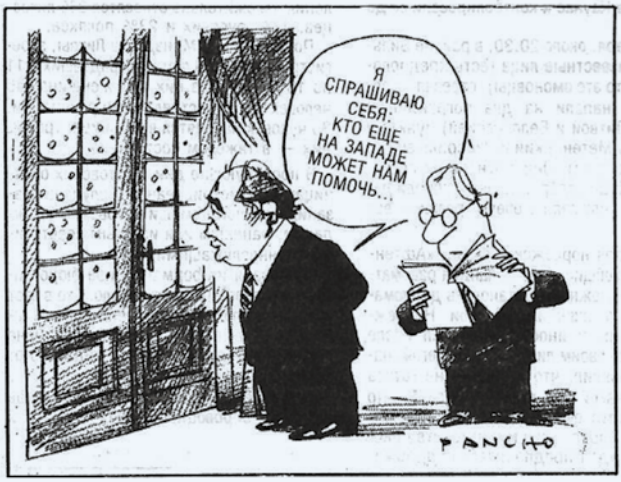
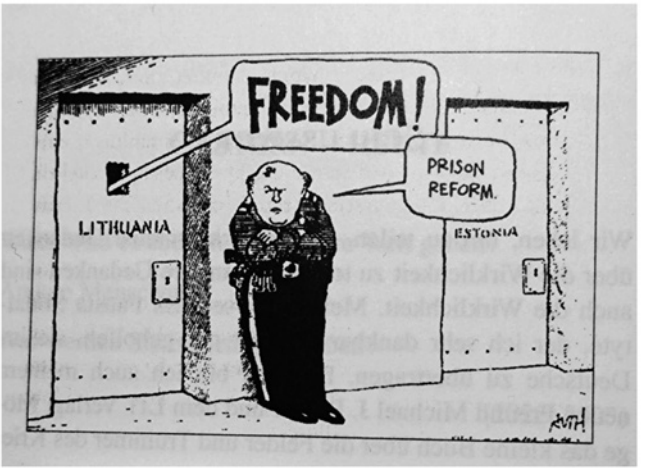

Рисунок из газеты «Монд»

Paryžiuje leidžiamo savaitraščio „Русская Мысль“ („Rusiškoji mintis“), Nr. 3864 1991 m. vasario 1 d. publikacija „Oficiali ataskaita piešia niūrų sovietinės ekonomikos paveikslą“. Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

Karikatūra publikuota laikraštyje „International Herald Tribune“ 1990 m. balandžio 17 d.
Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

SSSR brutalus elgesys Lietuvos atžvilgiu, stebint JAV ir Vakarų šalims.
Publikacija laikraštyje „Svenska Dagbladet“, 1990 m. balandžio 22 d.
Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

Литва: 91% — за независимость

Главным событием недели в жизни республики стал опрос 9 февраля. Право на участие в опросе было предоставлено гражданам Литвы в соответствии с законом о гражданстве от 3 ноября 1989 года. Военнослужащие без постоянной прописки и прибывшие в республику после 3 ноября 1989 года в опросе не участвовали. Граждане Литвы должны были ответить «да» или «нет» на вопрос: «Вы за независимую демократическую республику?»

Накануне дня проведения опроса во многих городах Литвы с военных вертолетов разбрасывались листовки, в которых анонимный «Гражданский комитет» призывал не участвовать в плебисците. Председатель Верховного совета Литвы В.Ландсбергис выступил перед жителями республики с заявлением, в котором выразил протест против вмешательства вооруженных сил во внутренние дела республики.

9 февраля в опросе приняли участие 84% граждан республики. Из них ответили «да» около 91%, «нет» — около 6%. Часть бюллетеней оказалась недействительна (заполнены не по форме). Самый низкий процент участия в голосовании — 15% — зафиксирован в районе Снечкуса (район компактного проживания нелитовского населения), самый высокий — 98% — в районе Шилуте.

Таким образом, за независимую демократическую Литву высказались 76,3% всего населения республики.

Окончание на стр.6

Рисунок из газеты «Монд».

Paryžiuje leidžiamo savaitraščio „Русская Мысль“ („Rusiškoji mintis“), Nr. 3866 1991 m. vasario 15 d. publikacija „Lietuva: 91 % už nepriklausomybę“. Asmeninis Vytauto Landsbergio archyvas

Konstitucija ir rezistencija

Ne mažiau kaip pusę XX amžiaus Lietuvos istorijos nusako SSRS okupacija su trumpalaike tuometės Vokietijos reokupacija ir pasipriešinimas joms – Tautos ir valstybės rezistencija.

Pamatinis teisinis Lietuvos rezistencijos elementas, nors istoriškai veikiau apeinamas, yra ir buvo valstybės Konstitucija. 1990 m. kovo 11 d. valstybės atkuriamųjų aktų komplekte yra du, užbaigiantys išsivaduojančios šalies konstitucinį virsmą arba restituciją, – aktas, ketvirtasis iš penkių, panaikinąs bet kokį svetimos valdžios primestų konstitucinių aktų veikimą Lietuvoje, ir penktasis – tą pačią naktį priimta laikinoji nepriklausomos šalies Konstitucija, pavadinta Laikinuoju Pagrindiniu Įstatymu. Tai buvo teisinės rezistencijos viršūnė, kurią balsuodami įsipareigojome ginti.

Kodėl buvo parinktas toks pavadinimas (užuot paprasčiau – Laikinoji Konstitucija), nežinau ir nemėginau tada aiškintis arba ginčytis. Galėtų prisiminti nebent Lietuvos Sąjūdžio valstybės atstatymo komisijos nariai. Man tai atrodė nelabai svarbu; tikrai svarbiau buvo priimti nedelsiant, neįsivėlus į ginčą, nors vėliau bent dviem atvejais aplinkybė, kad pavadinime trūko būtent šio žodžio, leido kai kam spekuliuoti, neva atkurtoji Lietuva „dar neturinti“ Konstitucijos.

Bet pamatas teisinei diplomatinei kovai buvo padėtas, ir į SSRS vadovų išpuolius, neva ekstremistų valdoma Lietuva atsisakanti eiti konstituciniu (atsiskyrimo!) keliu, galėdavome pareikšti, kad kitos šalies konstitucija mūsų neliečia, o Lietuvos (tą laikinąją)

Konstituciją mes turime, pagal ją konstituciškai ir veikiame. M. Gorbačiovas norėjo jėga paneigti mūsų Konstituciją ir jos garantuojamas žmonių laisves (viena temų pokalbyje su JAV prezidentu G. Bushu 1990 m. gruodžio 10 d. jo Ovaliajame kabinete Baltuosiuose rūmuose). Taip tebeatrodė sovietų tęsiama (įvairiais ultimatumais, piliečių grobimais ir kariniais bauginimais) konstitucinė agresija ir mūsų konstitucinė rezistencija *de facto* teisiniame ir tarptautiniame diplomatiniame lygmenyje. Ne veltui M. Gorbačiovas piktai reikalavo „grįžti į kovo dešimtąją". Savo ruožtu, kai B. Jelcino vadovaujama demokratinė Rusija 1991 m. liepos 29 d. sutartimi pripažino Lietuvos Respubliką atkurtą pagal 1990 m. kovo 11-osios aktus (implikuojant ir Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą), tai reiškė ir mūsų išsivaduojamosios konstitucinės rezistencijos pergalę. Ir nutrūktgalviškai išreikalauta Laikinosios priėmimo data – 1990 m. kovo 11-oji – pasirodė ne vien simboliškai svarbi.

Paminėjau, kad 1990 m. kovo 11-ąją AT priėmė ir atskirą aktą, naikinantį dviejų sovietinių konstitucijų galią Lietuvoje. Tai buvo L. Brežnevo vadovaujamos SSRS 1976 m. konstitucija ir pagal ją sukurpta vadinamosios LTSR konstitucija.

Labai griežtai pažvelgus galima buvo jų, kaip smurtu primestų ir Lietuvos neįpareigojančių pseudokonstitucijų, nė „nenaikinti" specialiu aktu, nes teisiškai jos ir tebuvo nulio vertos. Antai jau 1940 m. okupantų primestoji Lietuvos sovietų socialistinės respublikos konstitucija vienu „plastmasinių rankų" pakėlimu atidavė visą Lietuvos žemę ir kitus turtus SSR Sąjungai. Negi teisiškai tai ko nors verta? Bet 1990 m. dar atrodė, kad ir niekalo naikinimas yra svarbus; iš esmės tai buvo deklaratyvus žingsnis, aiškiai visam pasauliui sustatantis dalykus į savo vietas. Be to, eidami nepriklausomybės atkūrimo keliu, buvome pasinaudoję ir kai kuriomis anų aktų nuostatomis.

Istoriškai svarbu priminti ir paryškinti taip pat kitus trijų okupacijų laikotarpio (1940–1990 m.) konstitucinės rezistencijos žingsnius.

1941 m. Birželio sukilimas ir jo paremtoji Laikinoji Vyriausybė (LV) nors nežymiai, neakcentuodami, bet palietė ir konstitucinius dalykus. Taip jau pirmasis sukilėlių atsišaukimas iš Kauno radiofono skelbia, kad „atstatomas Lietuvos suverenumas“. Savo ruožtu formalus LV vadovas K. Škirpa, vokiečių užblokuotas namų arešte Berlyne, bent po mėnesio mėgina informuoti dalį pasaulio, kad Nepriklausomybę vėl skelbianti Lietuva toliau vadovaujasi sovietų panaikinta, matyt, 1938 m. Konstitucija. Tai pažymėta jo 1941m. liepos 23 d. memorandume [Vokietijai artimų] Italijos, Ispanijos, Japonijos, Bulgarijos, Suomijos, Vengrijos, Rumunijos ir Slovakijos ambasadoriams ir pasiuntiniams[24]. Pavieniai pėdsakai dokumentuose signalizuoja, kad ši teisinė intencija verta tirti. Pati LV Lietuvoje, iškart atkūrusi buvusią ligi 1940 m. aneksijos vidaus ir savivaldos santvarką, taigi pagal vėliausią šalies konstituciją, vis dėlto, regis, orientuojasi į ankstesniąją, demokratiškesnę 1922 m. konstituciją. LV uždavinys esąs „palaikyti krašte tvarką ir perduoti valdžią sudarytai pagal Konstituciją nepriklausomos Lietuvos Vyriausybei“[25]. Sukilimas „aktyviai pabrėžė tautos valią nusikratyti visomis primestomis SSRS gyvenimo formomis ir grįžti prie savo nepriklausomos valstybės konstitucinių formų“[26]. Sykiu konstatuota, kad „A. Smetonos režimas buvo nustūmęs į šalį dalį lietuvių visuomenės“[27]. S. Raštikis yra tuomet aiškinęs, kad K. Škirpa akcentuojąs ne 1922 m. parlamentinę, o 1938 m. prezidentinę kons-

[24] Škirpa, K. *Sukilimas*. Vašingtonas, 1973, p. 460–463.

[25] Memorandumas apie teisinę Lietuvos būklę ir faktinius santykius bolševikų okupacijai Lietuvoje pasibaigus. Iš LANDSBERGIS, V. *Rezistencijos pradžia*. Vilnius, 2012, p. 39.

[26] *Ibid*., p. 51.

[27] *Ibid*., p. 54.

tituciją todėl, kad ši jam palankesnė kaip premjerui[28]. Yra žinoma ir K. Škirpos, ir A. Smetonos, sėkmingai pasitraukusio iš sovietų okupuojamos Lietuvos, požiūrių į Sukilimą ir prezidento prerogatyvas prieštara. LV, beje, niekur nežymėjo, kad Lietuva turinti teisėtą Prezidentą egzilyje, tarsi palikdama tuos konstitucinius ir teisinius dalykus ateičiai. O gal, jeigu jai, atsidūrusiai vienoje fronto pusėje su Vokietija, teks prisiimti pasmerkimą, kad Prezidentas liktų nepasmerktas? Paskutiniuose LV dokumentuose, kaip antai oficialiame 1941 m. rugpjūčio 5 d. Memorandume okupuojančios Vokietijos valdžiai, matome Vyriausybę raiškiai kalbančią Lietuvos vardu ir laukiančią savo valstybei Vokietijos kaip **kitos valstybės** pripažinimo.

Apie jokį liepos viduryje sudaromą Ostlandą – nė šešėlio. LV tiki (taip jos rašoma), kad „Vokietijos Reicho vadovybė pripažins Lietuvos valstybės tolimesnį gyvavimą“. Būtent: sukilusios 1941-ųjų Lietuvos konstitucinė laikysena pasireiškė ir tuo, kad LV ignoravo – nesikreipė į vokiečių paskelbto „Ostlando“ valdytoją H. Lohse, siekė vietinių kontaktų su Wehrmachtu, o iš aukštųjų tartum civilių pareigūnų – su Lietuvai valdyti paskirtuoju Adrianu von Rentelnu. Šis galų gale priėmė LV *in corpore*, kad jai pateiktų kolaboracijos pasiūlymą ir čia pat tarsi paleistų (LV darbą „laikąs baigtu“), tuo veiksmu savotiškai ir **pripažindamas,** kad Lietuva turėjo tokią nekolaboravusią, tad savą, autentišką Vyriausybę.

Kai nesėkmių prispausta Vokietija 1944 m. pradžioje leido generolui P. Plechavičiui kurti vokiečiams nepavaldžią (pagal pagrindinį susitarimą) Lietuvos kariuomenę (realiai vis dar nesant Lietuvos valstybės!), tai gali būti matoma kaip ypatingas, nors trumpalaikis, teisinis bei statuso fenomenas tolydžio ir visais būdais siekiant **savos valstybės**. Savanoriai, po anksčiau boikotuoto SS legiono, dabar atsiliepė nelyginant tūkstančių piliečių referendumu: turėkim

[28] Škirpa, 24 išnaša, p. 404.

savo kariuomenę, turėsim ir valstybę! Žinoma, okupantai susivokė ir neleido, sunaikino.

Kita, visiškai ir neabejotinai nepriklausoma Lietuvos kariuomenė kūrėsi grįžtant antrajai SSRS okupacijai. Pogrindžio ir miškų struktūros, karinėse apygardose išplėtojusios ir teisinę statutų bei teismų bazę, ir informacines bei socialines tarnybas, bemaž neįmanomomis sovietų karinės okupacijos ir Raudonojo teroro sąlygomis reiškė tęstinį savo žemėje kovojančios valstybės buvimą. Ta būsena, kariuomenės ir valstybės egzistavimas okupuotoje žemėje dar po pusės šimtmečio gavo ir vėl atkurtos valstybės įstatyminę raišką. Taip Antroji Respublika 1996–2009 m. kelių įstatymų aktais nustatė, kad ana partizanų kariuomenė yra Lietuvos savanorių kariuomenė, o jos vadovybė – vienintelė teisėta valdžia SSRS okupuotoje ir aneksuotoje Lietuvos žemėje.

Specialiu 1999 m. įstatymu Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Prezidiumo sukurta ir pasirašyta 1949 m. vasario 16-osios Deklaracija yra paskelbta mūsų tęstinės valstybės teisės aktu. Visi signatarai pasirašė jį ir savo gyvybėmis. Dabar ši deklaracija, kuri 1990 m. atkuriant valstybę tebebuvo nežinoma, teisiniu turiniu ir istorine reikšme byloja kaip dar viena ypatingo laikotarpio ir ateičiai adresuota Lietuvos konstitucija. Jos tekste atsiranda net sąvoka „konstitucijos dvasia“ (būtent, kad reikėsią orientuotis į 1922 m. Konstitucijos dvasią). Kai kurie straipsniai ten tokie paprasti ir aiškūs, jog verta kartais prisiminti, kad tai galiojantis teisės aktas. 1999 m. ir 2009 m. Seimo aktai nustato, kad „1949-02-16 Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos deklaracija yra Lietuvos valstybės teisės aktas“; pagal šios deklaracijos nuostatą vestai laisvės kovai vadovavęs LLKS Prezidiumo pirmininkas Jonas Žemaitis turėjo įgaliojimus po okupacijos „vykdyti Respublikos Prezidento pareigas iki susirenkant Seimui“; faktiškai jis buvo ne vien kariuomenės, bet ir valstybės vadovas. Tai netiesioginis teisinis atsakymas ir

gudragalviams, kažką vis įtikinėjusiems, kad veiksni valstybė gali neturėti vadovo.

Belieka dar kiek grįžti prie vėliausiojo laikotarpio – dabartinės Lietuvos Respublikos Konstitucijos kūrimo ir skelbimo. Ir ji yra rezistencinė, nes įkūnijo Tautos pasipriešinimą ir pergalę. Kovų atgarsiai joje kartu su tebeliekančių grėsmių nuorodomis atsispindi dviejuose Konstitucijos kūnu tapusiuose atskiruose aktuose. Svarbiausias yra Konstitucinis įstatymas **„Dėl Lietuvos valstybės“**, įtvirtinęs 1991 m. vasario 9 d. plebiscito rezultatą ir sykiu nustatęs realiai neįveikiamus barjerus, jei koks nors Lietuvos parlamentas, kad ir visas nupirktas ar po nagano vamzdžiu pastatytas, palinktų atsisakyti šalies nepriklausomybės. Tik visuotiniu plebiscitu ir tik trimis ketvirtadaliais visų piliečių balsų – štai preventyvus pasipriešinimo saugiklis… Antrasis svarbus konstitucinis aktas – **„Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“**, į bet kurias atnaujintas Rytų sąjungas arba sandraugas – „niekada ir jokiu pavidalu…“ Jau plito Maskvoje kuriamos koncepcijos ir projektai, kaip toliau valdyti į nepriklausomybę kylančias pokolonijinio SSRS laikotarpio tautas. Lietuva pati sau tai konstituciškai uždraudė teisiniu pasipriešinimo aktu visiems laikams, nors budrumo dėl brukamų posovietinių „erdvių“ negalima prarasti ligi šiol.

Darbas rengiant ir priimant šią Konstituciją truko bemaž visą Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo kadenciją. Inicijavęs Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas tapo ir naujosios Konstitucijos koncepcijos rengimo komisijos pirmininku (buvo nutarta užduotį padalyti į du etapus – susitarti dėl konceptualių dalykų, supažindinti Tautą, o po to jau rengti visą tekstą referendumui). Pirmąjį etapą įveikėme greitai, o į antrojo pabaigą atėjome vėlokai, po daug energijos pareikalavusių 1991 m. mūšių ir politinių virsmų. Čia negaliu nepaminėti, kad 1991-ųjų gruodį vėl tęsiant

darbus ir sudarant deputatų komisiją Konstitucijos projektui parengti Komisijos nariu siūlytas AT Pirmininkas buvo viešai įžeistas ir pasitraukė; laikinąją Komisiją sudarė kiti 12 deputatų. Likimas vis dėlto lėmė, kad bemaž metus dirbusi Komisija dėl savo skilimo į dvi konceptualiai nesutariančias grupes neįstengė paruošti vientiso ir sutarto projekto. Tada AT Pirmininkas, paragintas deputato E. Vilko, arbitraliai įsikišo, pasiūlė visiems rinktis pas jį, skatino kompromisus, ėmėsi *de facto* pirmininkauti, ir taip bemaž paskutinę akimirką pavyko parengti Konstitucijos projektą, pateikti jį parlamentui ir Tautos referendumui. Tame kelyje buvo daugybė kur nors aprašytinų kolizijų ir jas įveikiančio ryžto – gausi medžiaga išties dramatiškai Konstitucijos istorijai, kurią kas nors kada nors parašys. Iki paskutinio momento veikė ir Pirmininkui nežinomi, gal apskritai sunkiai suvokiami politiniai psichologiniai sindromai, dėl kurių baigiamieji Konstitucijos priėmimo ir įsigaliojimo etapai apsivėlė paradoksaliomis situacijomis bei kontroversijomis.

Konstituciją lydėjo jai prilyginti papildomi teisės aktai, o kai kurie poįstatyminiai (įsigaliojimo ir pan.) nuostatai buvo įrašyti tiesiai į Konstitucijos tekstą. Antai čia pat glaudėsi prieš dešimt dienų pasirodęs įstatymas „Dėl referendumo Lietuvos Respublikos Konstitucijai priimti“ (kada ji „laikoma priimta“) ir tą pačią spalio 25 dieną referendumu balsuotas įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“.

Iš karto matome, kad Konstitucijos priėmimas ir jos įsigaliojimas – abiejų įvykių datos – yra skirtingi dalykai, kitaip net negu paprastuose įstatymuose; o konkretus Konstitucijos įsigaliojimas grimzta chronologijos prieštaravimuose.

Antai pati Konstitucija 151 straipsnyje nustato, kad ji įsigalioja kitą dieną po referendumo rezultatų oficialaus paskelbimo (specialus įstatymas dėl Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos kažkodėl nieko nesakė apie datą, nustatyta tik padėtis po įsigaliojimo).

Konstitucijos 71 straipsnis vėlgi nustatė, kad kiekvieną referendumu priimtą aktą „ne vėliau kaip per penkias dienas privalo pasirašyti ir oficialiai paskelbti Respublikos Prezidentas“, o jei ne – jis įsigalioja vėliau, kai pasirašo ir paskelbia Seimo Pirmininkas. Tačiau 151 straipsnyje nurodytoji laiko nuostata prieštarauja tos pačios Konstitucijos 7 straipsniui: „Galioja tik paskelbti įstatymai“. Paskelbtas vien **balsavimo rezultatas** ir paskelbtas pagrindinio šalies **įstatymo tekstas** – tikrai ne tas pat. Konstitucija po balsavimo (nors jau priimta) dar nebuvo paskelbta. Neaišku, ir kaip interpretuotinas balsavimo „rezultatų oficialus paskelbimas“. Matyt, ne žodžiu kur nors kam nors, o teisės aktu, bent jau Vyriausiosios rinkimų komisijos protokolu, kai jis atsiranda viešumoje. Toks aktas būtent ir atsiranda paskelbtas „Lietuvos aide“ 1992 m. lapkričio 5 dieną. Pagal Konstitucijos 151 straipsnį, ji įsigaliojo kitą dieną, ir išties lapkričio 6-ąją dabartinėje Konstitucijos salėje įvyko iškilmingas Konstitucijos pasirašymo ir paskelbimo – promulgacijos – aktas (ar toks paskelbimas – štai turim, pasirašau, visi mato Konstituciją ant stalo – yra tolygus paskelbimui spaudoje, nebūčiau tikras). Kodėl AT Pirmininkas, kuris pagal naują Konstituciją jau ir laikinasis prezidentas, savo tos dienos potvarkiu teigia, kad abu aktai – Konstitucija ir įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ – yra būtent įsigaliojęs lapkričio 2 dieną, – šiandien jis negalėtų atsakyti. Tegul tiria mokslas. Man visai aiški lapkričio 6-osios promulgacija, o teisininkai choru kalba ir rašo lapkričio 2-ąją.

Bet nei oficialūs protokoliniai rezultatai, nei įstatymų tekstai tada dar nebuvo paskelbti. Apie referendumo rezultatų patvirtinimą galbūt lapkričio 2 dieną sužinojo kam nors draugiška „Tiesa“ ir tuoj, lapkričio 3 dieną, trinktelėjo skelbimą: „Konstitucija įsigaliojo!“ Tai atleistina, nes kairiojo laikraščio redakcija dar nebuvo skaičiusi pačios Konstitucijos, kada ir kokiomis sąlygomis ji įsigalioja.

Be kita ko, nesilaikyta nė okupacijos laikotarpio tvarkos, dar nepakeistos, kaip skelbiami įsigalioja įstatymai. „Ne vėliau kaip per dešimt dienų po jų priėmimo <…> skelbiami lietuvių ir rusų kalbomis“.

Istorikams gali pasidaryti įdomu: kodėl tokia sumaištis? Nejau tik dėl kelių dienų? Ar buvo sukirsta lažybų?

Kol kas pasidalysiu privačia prielaida.

Piktuose opoziciniuose laikraščiuose tuomet buvo rašoma visokių nesąmonių. Rinkimus pralaimintieji valdžios neatiduos! Rengs perversmą, laistysis kraujo jūros! Beje, kas netiki, tepasiskaito „Respubliką“. Gal iš gudriau įbruktų arba ir savaiminių LKP baimių (ne iš kitur) kilo tie visi datų ir įsigaliojimų gudravimai, Konstitucija priimta nė balsų iki galo nesuskaičiavus, įrašius dieną ir valandą dėl visa ko avansu pačioje Konstitucijoje! Akivaizdi reikmė – Konstitucija teįsigalioja kuo greičiau, šalin konstitucines sąlygas, nereikia nė valstybės vadovo parašo (jeigu jis, klastūnas, nesirašys, jeigu nešauks nei seno, nei naujo Seimo?)…

Tegul prisimena ką nors prisimenantieji, kodėl taip liūdnai tose datose kapstėmės.

Praėjo 20 metų, turime vis dėlto neblogą ir gelbstinčią Konstituciją. Kažkur sulindo agitavusieji nebalsuoti už ją – turiu dar tokių „patriotinių“ afišų, liko ir prisiminimų apie intrigas, keistus nežinia kieno interesus. Gal kada išaugsime.

Pranešimas konferencijoje „Lietuvos konstitucingumo raida“, skirtoje Konstitucijos 20-mečiui, 2012 m. spalio 26 d.
Lzinios.lt, 2012-10-30; „XX amžius“, 2012-11-03

„Valstiečių“ referendumas ir Lietuvos Respublikos Konstitucija

Specialios referendumo debatų laidos vedėjas Edmundas Jakilaitis: <…> Referendumo iniciatoriai ir šalininkai: Pranciškus Šliužas, Rita Jusienė ir Darius Kuolys; referendumo oponentai: Vytautas Landsbergis, Remigijus Šimašius ir Julius Sabatauskas. <…> Vienas referendumo siūlymų – pakeisti Konstitucijos 47 straipsnį ir išdėstyti jį taip: „Žemė, vidaus vandenys, miškai, parkai nuosavybės teise gali priklausyti tik Lietuvos Respublikos piliečiams ir valstybei. Lietuvos Respublikai priklauso išimtinės teisės į oro erdvę virš jos teritorijos, jos kontinentinį šelfą bei ekonominę zoną Baltijos jūroje. Lietuvos Respublikai išimtine nuosavybės teise priklauso žemės gelmės, taip pat valstybinės ir bendruomeninės reikšmės vidaus vandenys, miškai, parkai, keliai, istorijos, archeologijos ir kultūros objektai. Valstybinės ir bendruomeninės reikšmės gamtos išteklių išgavimo ir naudojimo klausimai sprendžiami tik referendumu. Žemės sklypai nuosavybės teise įstatymo nustatyta tvarka ir sąlygomis gali priklausyti užsienio valstybei jos diplomatinėms ir konsulinėms įstaigoms įkurti.“ <…>

E. J.: Pone Landsbergi, ar sutiktumėte, kad šis referendumas yra tautos atsakymas į valdžios ir visuomenės susvetimėjimą?

V. L.: Tam tikra prasme galbūt ir taip. Tai terpė, kurioje galima mėtyti įvairius populistinius dalykus ir susilaukti dėmesio arba pritarimo. Bet žiūrėkime ne į detales, o į visumą, kuri pateikta, nes labai griežtai pasakyta ir pačios Vyriausiosios rinkimų komisijos, kad nėra jokio varianto balsuoti už kai kuriuos referendumo punktus, o nepritarti arba abejoti, susilaikyti dėl kitų. Ne, tu balsuoji arba už kiekvieną, arba prieš kiekvieną.

E. J.: Taip buvo surinkti parašai.

V. L.: Gerai, tai tokia tvarka – gauname dovanų paketą, kaip senais gerais laikais univermage: jei tau reikia deficitinių kojinių, tau kartu duoda Brežnevo raštus. Dabar matomas kažkoks Lenino metodas – perversmas staigiai ir iki galo. Nes tu pabalsavai „taip" ir būdamas aukštesnė valdžia – tauta, įsakei Seimui: „Lietuvos Seime, įsakau tau per du mėnesius, liepą ir rugpjūtį, pašalinti atsiradusius prieštaravimus pačioje Konstitucijoje ir panaikinti arba pakeisti įstatymus". Juk tai nerealūs dalykai.

<…>

V. L.: Galiu pakartoti, ką jau sakiau, jog tai įsakymas pagal ketvirtąją sprendimo dalį – būtent įsakymas Seimui panaikinti arba pakeisti įstatymus, kurie ligi šiol reguliavo privačią nuosavybę. Pavyzdžiui, bendrovių nuosavybė – ją reikės nacionalizuoti priėmus šitokį Konstitucijos straipsnį, ir kitas piliečių teises į nuosavybę pritaikant prie naujojo straipsnio. Kas dabar yra, net neatitiks, įvairūs įstatymai, jie eina lauk. Tam reikalinga įstatymų taisymo arba naikinimo išraiška, todėl darbui turit du mėnesius, Seimo nariai, kaip geležinėms klumpėms sunešioti. O neįvykdę tautos valios netenkat legitimumo galbūt išvis ką nors daryti ir patys einat lauk. Bet pirmiausia turit atšaukti Konstitucinį įstatymą dėl narystės Europos Sąjungoje. Tą pasakė Konstitucinis Teismas.

<…>

V. L.: Šioje diskusijoje kai kas buvo pasakyta aiškiai ir atvirai – ponia Jusienė pasakė aiškiai ir atvirai: „Mums nusibodo šita valstybė". Būtent tai ir matome, kad visi argumentai yra pasipiktinimas valdžia, jos kritika. Aš irgi galiu pasakyti daug kritikos valdžiai, bet nesutinku, kai tai verčiama valstybės atmetimu ar paneigimu: mat ji tokia prasta, kad „mums nusibodo". Ir gerbiamas D. Kuolys pripažino: bendroves reikia naikinti pagal šį įstatymą. Aš suprantu, kodėl tam pritaria ponai Paleckis, Bugakovas, beveik kaip Burokevičius, kadangi spendžiamas valstybės likimas ir **santvarka**. Šią

santvarką reikia pakeisti. Ponas Šliužas turi nuostabią konstituciją, kur visiškai kitokia, pasakiška santvarka.

<…>

E. J.: Pone Landsbergi, kaip Jūs supratote formuluotę, kad valstybinės ir visuomeninės reikšmės gamtos išteklių išgavimo ir naudojimo klausimai sprendžiami **tik referendumu**?

V. L.: Pirmiausia noriu Jums patarti, kad Jūs nemėgintumėte laikyti diskusiją logikos ribose, nes tada Jūs priskiriamas kaip ketvirtas asmuo tiems, kurie nori laikytis logikos. O dabar: ką reiškia žodis „bendruomenė“, „bendruomeninė“. Aišku, kad galima interpretuoti ir taip, ir kitaip. Konstitucijoje to neturėtų būti. „Man naudinga, tai aš taip. – Tai tu prieš Konstituciją! – O man naudinga, tai dabar aš pagal Konstituciją taip.“ Šiame projekte privelta tiek dalykų, kad iniciatoriai dabar paskubom taiso. Jau skelbia, kad dėl žvyrynų bus atskiras įstatymas. O ar bus atskiras įstatymas dėl molynų? Podirvio vanduo. Mes tik prieš išgavimą pramoniniu būdu! To neįrašyta. Parašyta „išgavimas“, ir viskas. Tai ar žmogus savo sklype gali ką nors išgauti, ar ne? – Kaip nutars kažkas, o ne jis pats. Jis net negalės pasiremti Konstitucija.

<…>

Debatai dėl žemės pardavimo, LRT, 2014-06-27

Kalėjimo tvarka, demagogijos perlai. *Po okupacinę 1940 m. rugpjūčio 25 d. LTSR konstituciją pasidairius*

Vos trims savaitėms tepraėjus po 1940-ųjų rugpjūčio 3-iosios, kai užgrobėja SSRS popieriuje „inkorporavo“ Lietuvą į savo raudoną ryklio kūną, vietiniams lėlių teatro deputatams buvo liepta pabalsuoti už *feikinę* LSSR konstituciją. Šios tekste, nors melagingais

žodžiais, pasakyta vergovės esmė, koduotas kalėjimo siaubas, iš kurio tautai teko kovose vaduotis ištisus 50 metų. Su sąlyga, jei išliks. Tik pasidairykim, kas ten 1940 m. vasarą dėstoma, užkariautojų nustatoma. Straipsniuose, kurių numerius nurodau[29].

1. „Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika yra socialistinė darbininkų ir valstiečių (tik! – *V. L.*) valstybė." Dar valstybė? Su sienomis rytuose ir vakaruose? Kai ką žr. paskutiniame 118 straipsnyje, būtent, kad sostinė yra Vilnius.

2. „Politinį Lietuvos TSR pagrindą sudaro darbo žmonių atstovų Tarybos, įsigalėjusios (!) **nuvertus** dvarininkų ir kapitalistų valdžią ir įkūrus proletariato **diktatūrą**." (Tą J. Stalino, anuometę.)

3. „Visa valdžia Lietuvos Tarybų Socialistinėje Respublikoje priklauso miesto ir kaimo **darbo žmonėms**, darbo žmonių atstovų Tarybų asmenyje." Žr. toliau dėl TSRS piliečių teisių Lietuvoje pagal 18 straipsnį.

6. „Žemė, jos gelmės, <…> valstybės suorganizuotos stambios žemės ūkio įmonės (tarybiniai ūkiai, mašinų traktorių stotys ir kt.) (ar jau buvo 1940 m. Lietuvoj? – *V. L.*) yra valstybinė nuosavybė, t. y. visos [TSRS] liaudies turtas". Žemė – ne jūsų.

11. „Lietuvos TSR ūkinį gyvenimą nustato ir jį kreipia **reikiama** linkme **valstybinis liaudies ūkio planas**, kuriuo siekiama <…> **stiprinti TSRS nepriklausomybę ir tvirtinti jos gynybinį pajėgumą.**"

13. „**Savitarpinei pagalbai įgyvendinti** <…> Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika laisvu noru **susijungė** su lygiateisėmis Tarybų Socialistinėmis Respublikomis" – Rusija, Ukraina, Gudija ir kitomis, iki ką tik aneksuotų po sandėrio su Hitleriu

[29] Pagal knygą „Lietuvos valstybės konstitucijos". Sud. K. Valančius. Vilnius: Mintis, 1989, p. 90–112.

„Karelijos–Suomijos TSR, Moldavijos TSR, Latvijos TSR, Estijos TSR“ – į sąjunginę valstybę.

„<…> Lietuvos TSR užtikrina TSR Sąjungai <…> **teises, nustatytas TSRS Konstitucijos 14-ojo straipsnio**.“ Už to straipsnio ribų LTSR išlaiko „savo suverenines teises“, kiek jai formaliai palikta. Kitų teisių netekusi.

14. „Lietuvos TSR susideda iš apskričių“ – Alytaus (ir kt., abėcėlės tvarka), Seinų (šių žemių dalybos tarp Vokietijos ir Sovietijos dar neužbaigtos!) ir t. t.[30] Klaipėda neegzistuoja, ją SSRS buvo atidavusi tuometei sąjungininkei Vokietijai.

15. „Lietuvos TSR pasilaiko sau **teisę** laisvai išeiti“ (arba laisvai, arba amžinai – „navieki“ neišeiti) iš SSRS.

17. „**TSRS** įstatymai yra **privalomi** Lietuvos TSR teritorijoje“ (ir iš teritorijos į nežinią jau išvežtiems gyventojams).

18. „**Kiekvienas Lietuvos TSR pilietis yra TSRS pilietis**.“ (Todėl baudžiamas kaip bėglys baudžiauninkas, jei savavališkai apleidžia SSRS, bet ne Lietuvą.) SSRS piliečiai turi visas teises Lietuvoje (kai kurie praktiškai net privilegijas).

41. „Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Taryba („vyriausybė“ – *V. L.*) **leidžia** nutarimus ir potvarkius, remdamasi ir **vykdydama TSRS bei Lietuvos TSR įstatymus**, TSRS Liaudies Komisarų Tarybos nutarimus bei potvarkius <…>“

47. „Lietuvos TSR Liaudies Komisarai („ministrai“ – *V. L.*) leidžia įsakymus ir instrukcijas <…> remdamiesi ir vykdydami **TSRS** ir Lietuvos TSR **įstatymus,** TSRS Liaudies Komisarų Tarybos nutarimus bei potvarkius“ ir t. t.

77. „Teisingumą Lietuvos Tarybų Socialistinėje Respublikoje vykdo Lietuvos TSR Aukščiausiasis Teismas, apskričių ir liaudies teismai, o **taip pat specialūs TSRS teismai**, steigiami TSRS Aukščiausiosios Tarybos nutarimu.“ (Šie nebeminimi nuo 1978 m.)

[30] Dėl Seinų apskrities šios „konstitucijos“ 16 straipsnis buvo tuoj pat peržiūrėtas.

85. „Teisėjai yra nepriklausomi ir klauso tik (SSRS – *V. L.*) įstatymo.

86. „Vyriausia priežiūra <…> Lietuvos TSR teritorijoje atliekama tiek **TSRS Prokuroro betarpiškai**, tiek per Lietuvos TSR Prokurorą."

87. „Lietuvos TSR Prokurorą skiria **TSRS Prokuroras** <…>"

88. „Apskričių ir miesto prokurorus skiria Lietuvos TSR Prokuroras, **TSRS Prokuroro patvirtinimu** <…>"

89. „Prokuratūros organai savo funkcijas vykdo nepriklausomai nuo bet kurių **vietinių organų** (!) klausydami **tik** TSRS Prokuroro."

95. „<…> Visokį rasizmo ar tautinio išskirtinumo (bet ne klasinio!) ar neapykantos ir paniekos skelbimą (pvz., tautos tesą laikinos – *V. L.*) – baudžia įstatymas."

96. „Religinių kultų atlikimo laisvė ir **antireliginė** (ne religinė! – *V. L.*) **propagandos laisvė** pripažįstama visiems piliečiams."

97. „Socialistinei **santvarkai** (t. y. režimui – *V. L.*) **sustiprinti** Lietuvos TSR piliečiams įstatymu garantuojama" žodžio laisvė ir t. t.

Aišku, tai nėra laisvė siūlyti keisti režimą.

98. Visasąjunginė Komunistų Partija (bolševikų) yra **visų** „darbo žmonių organizacijų vadovaująs branduolys". Tad organizacijų, kurioms nevadovautų komunistai, negali būti.

103. „Asmenys, kurie kėsinasi į visuomeninę socialistinę nuosavybę (kontroliuojamą VKP(b) – *V. L.*), yra **liaudies priešai**."

105. „Tėvynės (SSRS, ne Lietuvos – *V. L.*) išdavimas – priesaikos (kam? – *V. L.*) laužymas, persimetimas priešo (supančio SSRS – *V. L.*) pusėn, žalos darymas **karinei valstybės galiai**, šnipinėjimas – baudžiamas visu įstatymo griežtumu, kaip pati didžioji (didžiausia tarp galimų – *V. L.*) piktadarybė."

114. Kiekvienas išrinktas atstovas „bet kuriuo metu gali būti **atšauktas** rinkėjų daugumos nusprendimu <…>"

118. „Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos (nors ji tėra „sąjunginės valstybės“ dalis su ribotomis kompetencijomis – *V. L.*) **sostinė** yra Vilnius.“ Tai reikšminga.

Maskva kaip aukštesnės valdžios vieta ir visos valstybės centras bei sostinė neminima. Baltarusijos SSR pretenzijos į Vilnių jau atmestos būtent Maskvoje, galimai sekant Stalino–Hitlerio paktu. Ten buvo sutarta atsižvelgti į Lietuvos interesus. Šiuo atveju jie sutapo su Stalino interesu.

Tiek įdomybių, kurios paaiškina daugelį okupacijos ir pavergimo peripetijų per visą pusę šimtmečio.

Tarp jų – ir Atgimimo pastangas vaduotis konstituciškai.

* * *

Pasidairius ir toliau

Rinkinys, kuriuo pasirėmiau (žr. 1 išnašą), pažymėtinas ir tuo, kas jame yra, ir tuo, ko nėra.

Būtent nėra pirmosios okupacinės „konstitucijos“ tikrojo teksto, palikta tik 1940-08-25 data, kai lėlių teatro „liaudies seimas“ pakėlė rankutes. Vėlesniame tekste visos „Sovietų Sąjungos“ ir sovietų Lietuvos perrašytos į „tarybų“. O iškart priimtoji buvo kiaurai sovietinė, neabejotinai Maskvoje iš anksto parūpinta. Kaip tie Raudonosios Armijos strateginiai žemėlapiai, kuriuose jau 1938 m. Lietuva įvardyta (rusiškai) „Lietuvos SSR“.

Kai sudarytojas K. Valančius ir „Minties“ leidykla 1989 m., taigi dar sovietmečiu, klastojo tokį pažymėtiną dokumentą, galėjo ir daugiau ko pakaitalioti. Reikalingas kritinis leidinys.

O vėliau minimos jau Lietuvos „tarybų“, nebe sovietų, „respublikos“ atspindi tuose „pagrindiniuose įstatymuose“ ir įdomių politinių „kismų“ (čia jau nūdienos išmanusis žodynas).

Antai: 1976–1977 m. „konstitucijoje“, palyginti su 1940-ųjų, įrašytos naujos „kooperatinės ir kolūkinės nuosavybės formos (atskirų kolūkių nuosavybė, kooperatyvinių susivienijimų nuosavybė“ (5 straipsnis); atsiranda ir detaliai surašyta, ką turi „kiekvienas kolūkio „kiemas“ (7 straipsnis). Tą leidžiama turėti, ne daugiau. Nuo 1978 m. kiemai išnyksta.

Ūkinį gyvenimą Lietuvoje nustato „valstybinis liaudies ūkio planas“ (nutylint imperinį **SSRS** planą), bet pakartojant siekį „tvirtinti TSRS nepriklausomybę ir stiprinti jos gynybinį pajėgumą“ (11 straipsnis). Nepriklausomybė – tai tik nuo užsienio imperialistų, kaip Rusijoje ir dabar. Ir karinė ekonomika „gynybai“ nuo klasinių priešų ligi dabar.

Dar aiškiau ir atvirai brežnevinėje 1978 m. „LTSR konstitucijoje“: „Lietuvos TSR valstybinis ekonominio ir socialinio vystymo planas yra vieninga TSRS valstybinio ir ekonominio vystymo plano sudedamoji dalis“ (139 straipsnis), būtent „sutinkamai su pagrindiniais TSRS liaudies ūkio ekonominio ir socialinio vystymo uždaviniais bei kryptimis“ (ten pat). Nepasirinksi.

Nauji dalykai, *feikiniai*, bet įrašyti 1977 m. leidinyje, yra: „Lietuvos TSR turi teisę užmegzti betarpiškus (!) santykius su užsienio valstybėmis, daryti su jomis susitarimus ir keistis diplomatiniais ir konsuliniais atstovais“ (16-a straipsnis); „Lietuvos TSR turi savo respublikines kariuomenės formuotes“ (16-b straipsnis).

1978 m. versijoje tebelieka kažkokia „teisė užmegzti santykius“ ir net „dalyvauti tarptautinių organizacijų veikloje“, net „kompetencija“ atstovauti respublikai tarptautiniuose santykiuose, bet sava kariuomenė išnyksta net popieriuje.

Liaudies kontrolė kovoja su „vietininkiškumo pasireiškimais“, t. y. gina visasąjunginę stagnaciją. Nuo 1940 m. tą turbūt vykdė „Lietuvos TSR Valstybės Kontrolės Liaudies komisaras“, paskui „Lietuvos TSR Liaudies kontrolės komiteto Pirmininkas“, o 1978 m.

„Liaudies kontrolės organai kontroliuoja, kaip vykdomi valstybiniai planai ir užduotys, kovoja su valstybinės drausmės pažeidimais, **vietininkiškumo**, žinybinio požiūrio į darbą (?) pasireiškimais“.

Ir 1977 m., ir 1978 m. (neva skirtingos „konstitucijos“) Lietuvos TSR Prokurorą skiria TSRS Generalinis Prokuroras“ (1977 m., 87 straipsnis; 1978 m., 163 straipsnis).“ „Aukščiausią priežiūrą“ ištisai ligi 1990 m. įgyvendina „TSRS generalinis prokuroras ir **jam pavaldūs** Lietuvos TSR prokuroras bei žemesnieji prokurorai“ (1978 m., 162 straipsnis).

1978 m. jau leidžiama „individuali darbinė veikla“, o kolūkiečių „darbo laiko ir poilsio trukmę reguliuoja kolūkiai“. Demokratinis beteisiškumas, „socialistinė“ baudžiava.

Tokių stebuklų gausu.

Svarbūs ir išaiškinimai. Antai **valstybinė nuosavybė** yra „visaliaudinė“, t. y. visos SSRS. Kova su ta uzurpacija prasideda tik 1988 m. pataisomis. Bet net 1989 m. pradžios dar naujesnės, laisvesnės Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos konstitucijos projekte droviai nutylima, iš kur atsiras Lietuvos TSR prokuroras… Tąsyk ir didysis susirėmimas jau Kovo 11-osios Lietuvoje, kai funkcionuoja kurį laiką dvi prokuratūros: Lietuvos Respublikos ir „LTSR“. Augėjaus arklides pradeda mėžti Kovo 11-oji.

2023 m.

Vytautas V. Landsbergis

Apie baltą popieriaus lapą

Kažkada buvome stiprus ir draugiškas lituanistų kursas Vilniaus universitete (1980–1985), organizavome kūrybinius festivalius, pilietines akcijas, leidome pogrindinį „Sietyną“, dainavome R. Lileikio dainas. Ir kai tik Lietuva atgavo nepriklausomybę, išsyk

delegavom vieną gabiausių kursiokų Darių Kuolį į kultūros ministrus, prozininką Valdą Papievį į jo patarėjus, o iš metais jaunesnio kurso Aurelijų Katkevičių į Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko patarėjus. Liudvikas Jakimavičius ir aš drauge dėliojome tekstus Gintaro Varno „Šėpos“ teatrui… Ir visi ėmėm veikti kultūrinės ir politinės Lietuvos laisvėjimo linkme, kaip ir daugelis ano meto „sąjūdistų“.

Metai ėjo ir pamažu politika ėmė nebe vienyti, o skirti. Ypač spartus subyrėjimas įvyko po Garliavos įvykių, kai Dariaus Kuolio ir Liudviko Jakimavičiaus paakinti kai kurie kursiokai dar bandėme ieškoti tiesos toje situacijoje, kurią dabar daugelis jaučiam kaip „juodąją skylę“, nusiurbusią ar net pajuokusią tuo metu brendusias pilietines intencijas.

Po to takoskyra tarp kursiokų ėmė plėstis, didėti, kai kurie (gal ir dėl mano pavardės ar mano artimųjų politikoje) ėmė veikti aršiai vieni patyčių frontuose, ir buvusios kursiokų vienybės bei stiprybės nebeliko.

Tada surašiau liūdnesnį laišką kursiokams, apgailestaudamas, kad mūsų kolektyvinis darinys galėjo duoti Lietuvai žymiai daugiau negu davė. (Aišku, gal ir natūraliai išsisėmėm, suirzom sendami ir nebeliko poreikio jaunatviškiems azartams veikti kartu).

Nusiunčiau tą laišką kurso draugams – V. Gasiliūnui, D. Kuoliui, V. Papieviui, S. Kanovičiui ir kitiems, sulaukiau tykaus pritarimo, atodūsio, bet nieko daugiau.

Skvarbesnis buvo nebent Sergejaus Kanovičiaus pamąstymas, kad santykius gal ir būtų galima gražinti, atnaujinti, bet turėtume susėsti prie balto popieriaus lapo ir pradėti nuo nulio. Išsišnekėt, atleist, paleist ir užmiršti. Ir vėl veikti kartu – bet jau pagal naujas, naujai sukurtas buvusių draugų taisykles.

Dabar viruso akistatoje prisiminiau tą Sergejaus laišką ir pagalvojau, kad gera mintis – ne tik mūsų kursiokų atveju, bet ir didesnėje politinių ir visuomeninių priešpriešų/patyčių perspektyvoje. Ar nevertėtų ir čia daug ką „nunulinti“ ir pradėti nuo švaraus popieriaus lapo? Nebėr dabar kada spjaudytis vieniems ant kitų, įjunkim pauzę ir palaukim, kol pasibaigs koronė. Tada galėsim toliau įprastus lietuviškus erzalus tęsti, jei dar bus noro. Ir jei bus kam.

Jeigu įvyktų toks kursiokų ir ne tik kursiokų, bet ir buvusių pilietiškų bendruomenių „restartas“, įdomu, kokias naujas taisykles galėtume patys sau pasiūlyti… Arba kokias naujas taisykles pasiūlytų politikai, esantys pozicijoje ir opozicijoje, kad kuo mažiau burbuliuotume į vandenį tuščiai eikvodami energiją. Nebegalima naujo vyno įpilti į senus vynmaišius, idant neužsinuodytume dar labiau.

Beje, Sąjūdžio laikais ir menininkų sąjungos buvo itin aktyvios, neliko nuošalyje – siūlė ir strategavo naująją, būsimą Lietuvą. O ką, jei „Balto popieriaus taisykles“ pradėtų siūlyt pirmiausia jie arba nacionalinių premijų laureatai?

Kokias naujas „balto lapo taisykles“ galėtų pasiūlyti etikos nepametę ir patyčiomis neužsikrėtę žurnalistai?

Kartais privačiai susirašinėdamas su išmintingesniais už save, paklausiu – o ką jie mąsto apie šį laiką ir kaip jame reiktų elgtis. Mikalojus Vilutis anądien atrašė tokius trumpus pasvarstymus:

„Visą savo politiką aš remiu Platono pasakymu apie tobulą valstybę: kiekvienas turi dirbti savo darbą, kurį geriausiai sugeba, ir nesikišti į kitus.

Sakoma, didžiausias kultūros priešas yra neišmanymas. Tą patį, mano galva, galima pasakyti ir apie valstybę.

Man įtartina yra demokratija, leidžianti man balsuoti. Aš neišmanau nei politikos, nei ekonomikos, nei teisės, nei istorijos. Ar man,

ar vištai suteikti balsavimo teisę yra tas pats. Bet aš turiu autoritetą ir juo tikiu, nevargindamas savęs svarstymais.

Tikiu Napoleonu, kuris pasakė: geriau vienas blogas vadas negu du geri. Todėl, mano galva, ne laikas kalbėti apie demokratiją pandemijos metu, reikia vieno išmanančio žmogaus diktatūros“.[31]

Iš V. Landsbergio archyvo.
Po kurio laiko šis sūnaus tekstas, perkomponuotas ir išplėtotas, bet tuo pačiu pavadinimu, buvo paskelbtas Delfi.lt (2020-04-02)

Iš laiško teisininkui Linui Baubliui

<…>

Filologija kitąsyk noriai verčiama jurisprudencija, tai vėl svyravimų arba spekuliacijų kelias. Kaip kam norėtųsi ar naudinga. O Jūsų darbas (*Teise.Pro*, 2023-03-08) pagelbsti norintiems daugiau tiesos.

<…>

Nuo Laikinosios Konstitucijos laikų matau senus mūsų dviprasmiškumus arba neišsiaiškinimus, kurie dar ataidi ir Jūsų tekste.

Ar teisėta buvo kuri nors svetima ir primestinė teisė („teisė“) okupuotoje šalyje?

Ar ta abejotina teisė „galiojo“, ar tik neišvengiamai *veikė* tam tikru metu užgrobtos ir perkrikštytos Lietuvos teritorijoje? (Čia precizikos iki šiol nėra.) Gal ji buvo tik *taikoma*, o taikė neteisėta jėgos valdžia. Tada teisingiau būtų manyti apie kokią nors „tvarką“, kaip tvarkomasi, apie to meto buvimo taisykles, nevadinant jų teise. Ypač kai taisyklės atneštinės, svetimos.

---

[31] Įžūli laisvūno mintis, gal paaiškinanti, kodėl „Smetonos laikai“ tautoje neminimi bloguoju (autoriaus past.).

Galų gale, ar pagrįsta priešinti sąvokas „teisiškai“ ir „faktiškai“, lenkiant į tai, kad jeigu ko nors „teisiškai“ nebuvę (tiesiog neparašyta teisės aktuose, spraga), tai nebuvo ir faktiškai? Nors beveik visiems aišku, kad buvo. Tuo atveju gyvenam ne faktų, ne faktiniame pasaulyje (J. Bulavas jį vadino „realia Konstitucija“, kai veikia *n* dalykų, nerandamų formalioje Konstitucijoje), o fikcijų, filologinių išvedžiojimų pasaulyje. Beveik socialistinis realizmas.

Ir dar su tokiais orvelizmais, kad jeigu ko nors doktrinoje arba Laikinojoje Konstitucijoje neparašyta, tai tuo nerašymo būdu ir „parašyta juodu ant balto“. Deja, darželinukai mato, jog neparašyta.

<…>

2023-04-07
Asmeninis archyvas

Jeigu pagal Laikinąją

Pastaruoju metu pasirodo nemaža tyrimų bei artėja parengtų publikacijų apie atkurtos nepriklausomos Lietuvos, Antrosios Respublikos, konstitucines ištakas ir pagrindus.

Tai mūsų naujausioji istorija, kurios nuosekliai parašytos vis dar stokojame. O per spragas lenda visokių spekuliacijų, ypač apie valstybės valdžios sąrangą pirmuoju 1990–1992 m. laikotarpiu. Atsiranda išvedžiotojų, kurie aiškina, kad jeigu to meto Laikinajame pagrindiniame Įstatyme (Laikinojoje konstitucijoje) ko nors nebuvo įrašyta, tai gyvenime, tikrovėje to ir nebuvę. Pvz., žodžių „valstybės vadovas“. Popierius keliamas aukščiau už politinį gyvenimą, realų būvį ir atmintį. Įdomiausia, kad itin reikšminga matoma ne tai, kas įrašyta Laikinojoje konstitucijoje, o tai, ko joje nėra! Jeigu nėra, tai ir nebuvo… Su tuo nesutiktų a. a. akademikas Juozas Bulavas, kurio mintį ilgame privačiame dialoge gerai įsidėmėjau:

„reali konstitucija yra kitokia, ji visuomet pranoksta formaliąją konstituciją, todėl ši vis taisoma, papildoma“.

Su realistais nelengva, tikrovė yra tikrovė, tad formalistai susikūrė ir prireikus naudoja manevrą: „teisiškai nebuvo“. Panašu į „suverenitetą sudėtyje“, o paprastai skambėtų – buvo, bet nebuvo. Pamatysim, kad tąsyk „nebuvo“ labai daug ko.

Nūnai pažvelkime ir į istorinį popierių, kuris tikrai buvo AT priimtas, patvirtintas tą pačią 1990-ųjų kovo 11-ąją, po to nuolat papildomas.

Taigi kovo 11-osios naktį Lietuvoje priimta Laikinoji valstybės konstitucija. Joje kai ko išties nebuvo, dėl tų momentų ligi šiol ginčijamasi. Buvo ir sovietinio balasto, mat norėjosi vienybės.

Bet jeigu eisim pagal Laikinąją, tai pasirodys, kad Kovo 11-osios šalelėje nebuvo nei valstiečių, nei proto bei kirvio darbininkų. Nei mokytojų, nei kunigų, nei daktarų. Jokių luomų, tik įstabi išimtis kolūkiečiams. Privilegija! Vieninteliai, žiūrėkim apie tai toliau.

Aišku, nereikėjo minėti nė valstybės vadovų. Tegu vadovauja, jei sugeba. Popieriuje, valstybės atkūrimo akte, buvo Tauta – irgi be valstiečių, darbininkų ir kokių nors vadovų. Laikinojoje konstitucijoje nebuvo nė tautos atstovybės, tik deputatai ir tarybos, dar pareigūnai. Jokių atstovų. Nors ir šampaną liaudis gerdavo būtent per savo atstovus, o tauta darė stebuklus, juk prisimenam.

Iš to ir šių dienų idėja žengti balsais atgal į vis dar netobulą ateitį. Be konstitucinių piliečių valstiečių, tarkim, jeigu jie per savo vadovus trokšta tebebūti kolūkiečiais.

Net su darbo valandų ir atostogų trukme, kurią nustato ne įstatymas, ne valstybė, o pats kolūkis! (Realiai, kolūkio pirmininkas). Ir su pensija, kurią tau skiria, jeigu skiria, tavo gerasis kolūkis… Taip Laikinojoje konstitucijoje.

Ilgi pasiilgimai. „Šeimą gina valstybė“ (irgi ten). Bet nepasakyta, kad ją gina ir sveikas protas, ir tradicija, ir pavydūs sutuoktiniai,

ir ypatingos viešos organizacijos, prireikus šturmuojančios kokį Seimą. Nepasakyta! Todėl tokios nekonstitucinės šeimų gynybos tarsi neturėtų būti.

Beje, viename didžiųjų pamatinių Europos dokumentų pasakyta, kad žmogus gimsta laisvas. Tačiau ši prigimtinė teisė neįrašyta Lietuvos konstitucijose. Pagal **neįrašymo** doktriną [E. Kūris] tai reikštų, kad atitinkamos individo laisvės neturėjome ir neturime. Laikinojoje įrašyta tik sąžinės laisvė (turintiems sąžinę) ir teisė į gyvenamąjį plotą tartum bet kurioje šalyje. Taip šis klausimas uždarytas.

Vis dėlto, su kokiu dideliu autoritariniu aplombu nebūtų porijama apie amžiams uždarytus klausimus, linkiu mums likti disidentais.

Protas tenebūnie uždarytas.

Tiek žinių ir perspėjimas, kad žengę gera valia „pirmyn į praeitį“, neatrodytume pasauliui juokingi.

2023-04-01–06

Paskelbta 15min.lt (2023-05-08)

Kalba Abiejų Tautų Konstitucijos 230-ųjų metinių minėjime

Jūsų Ekscelencijos, gerbiami kolegos, visi klausytojai!

Pažymime svarbaus Europai ir mūsų regiono šalims istorinio valstybių teisės akto sukaktį. 230 metų, kai Lenkijos ir Lietuvos Ketverių metų Seimas priėmė du pamatinius aktus (abu pavadinti įstatymais (*Prawo-Prowa*)), kurie sudarė integralią konstitucinę visumą. Taip susiklostė, net iš karto, kad jau pirmasis aktas – Valdžios įstatymas – kalbose ir tekstuose tuoj vadinamas Konstitucija, avansu numatant Abiejų Tautų delegacijų sutartą ir karaliaus

pažadėtą antrąjį įstatymą – Abiejų Tautų tarpusavio įžadą. Netrukus atsirado ir jis su būtinais svarbiais dvinarės šalies sandaros ir teisių postulatais.

Taigi istorinė Lenkijos ir Lietuvos konstitucija yra dviejų integralių dalių ir korektiška būtų ją vadinti Abiejų Tautų Konstitucija. Priimta dviem ypais – pusmečio atstumu, tais pačiais 1791 metais. Jeigu reikia, žymėkim dviem datom. Antroji data net svarbesnė, *finis coronat opus*. Kūrinį karūnuoja baigmė.

Matydami visumą, turime tuometį unikalų reformatorišką konstitucinį sprendinį, priimtą abiejų delegacijų sutarimu, kuris nustatė, monarchui Stanislovui Augustui Poniatovskiui laiminant, dviejų istoriškai artimų šalių ateities būvio pagrindus.

Ateičiai nebuvo lemta įsikūnyti – neleido supykę gobšūs kaimynai, per keletą metų galutinai pasidaliję žemes ir ištrynę Abiejų Tautų Respubliką iš Europos žemėlapio. Rusijos imperatorė Jekaterina Antroji nesusilaikė neišplūdusi tos ATR naujoviškos pastangos, pavadinusi ją „Varšuvos revoliuciniu maru“. Imperatoriai neleido marui plisti, gesino laisvės dvasią.

Tačiau Abiejų Tautų Konstitucija lieka ir liks kaip įžymus istorijos dokumentas, vertas pagarbios atminties ir apmąstymų ligi šiol.

Abu aktai papildo kits kitą ir turiniu, ir stilistiškai. Šia prasme tai dviejų epochų jungtis.

Valdžios įstatymas kurtas Apšvietos amžiaus dvasioje. Visiems piliečiams.

Įžadas – barokinis, aristokratiškas, tvirtai liudijąs apie seną bajorų uniją.

Abiejų Tautų Konstitucijos istorija ir struktūra nelyginant arka su dviem abejopai papildančiomis atramomis atspindi dualizmą ir svyravimus.

Ar čia viena respublika su savo vienijančiu Valdžios įstatymu, ar tradiciškai dvi valstybės, lygiateisės vienoje federacinėje jungtyje?

Jei Valdžios įstatyme rengėjai išvengė net Lietuvos vardo, droviai slėpdami jį po Abiejų Tautų formule, tai Įžade Lietuvos (arba LDK) vardas skamba visavertiškai, oriai; penkiais papildančiais Konstitucijos postulatais ištaisomos net Liublino unijos skriaudos. „Stanislovo Augusto darbas užbaigia Žygimanto Augusto darbą“ (proginio medalio tekstas), taisydamas ano klaidas. Čia didžioji Įžado reikšmė. Skuboje nesiimta rengti jo lietuviškai, vertimas siejamas su kiek vėlesniu Napoleono žygiu, bet dvi pirminės „provos“ dėl valdžios ir dėl miestų „mūsų valstybėse“ yra įstabūs seniausieji valstybės aktai jau lietuvių kalba! Istorikų darbas – analizuoti ir atskleisti visą žodyno turinį. Kad ir žodžiai „tėviškė“, „ponystė“ (valstybė, viešpatija)…

Lietuvai kaip politinei tautai abiem atvejais Seime vadovavo kunigaikštis Kazimieras Sapiega, Lietuvos artilerijos generolas, Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės konfederacijos maršalas. (Vadinasi, ir valstybinės lietuvių delegacijos didžiajame Seime lyderis.) Puikus mūsų laikų istorikas ir šviesus žmogus Juliuszas Bardachas, išsamiai tyrinėjęs tą laikotarpį, 2001 m. leidinyje rašo:

„Turime aukštai įvertinti lietuvių ir lenkų parlamentarų sumanumą ir apdairumą. Jie sugebėjo kovą dėl savarankiškumo derinti su pastangomis reformuoti valstybės santvarką, išlaikyti unijos tradiciją ir išsaugoti LDK kaip jos subjektą. <…> Galima manyti, kad jeigu lietuvių tauta išlaikė savo identitetą ir valstybingumo tradicijas, tai yra ir dalelė nuopelno tų asmenų, kurie Ketverių metų Seime Abiejų Tautų Respublikos rėmuose sugebėjo sėkmingai ginti LDK atskirumą (= subjektingumą) ir teises.“

Lietuva, kaip ir Lenkija, tuomet žengė pirmyn modernizuodamos abiejų valstybių gyvenimą ir plėsdamos žmonių teises tebesant monarchijai ir luomams. Tad be Prancūzų revoliucijos radikalizmo, o pagal savo brandą ir galimybes. Jekaterinai Antrajai ir tai jau atrodė žingsniai, pranokstą „prancūzų beprotybes“, grėsmingi

aplinkinių imperijų interesams. Matyt, jos todėl ir susimokė Abiejų Tautų Respubliką išvis panaikinti.

Savo ruožtu Lietuvos ir Lenkijos teisinis nuoseklumas galėjo pabūti pavyzdžiu ir Vakarų Europos revoliucionierių laikysenai. Abiejų Tautų Respublika darė ir projektavo didžiąsias permainas – ateity jau ir luomines – be giljotinos. Čia neskambėjo šūkiai: „Aristokratus ant žibintų!“ Ketverių metų Seimas niekad nebūtų sumąstęs Vandėjos valstiečių skerdynių. Kiekvieno žmogaus, lygaus ir laisvo, realios teisės buvo jau netoli, bet Napoleonas vėlavo ateiti. Nepajėgė atnešti rusų imperijai savos tvarkos, juolab Kodekso, ir Rusija dar pusei šimtmečio, sudeginusi Maskvą, didvyriškai apgynė savo baudžiavą. Pasiglemžė ir Lietuvą su puse Lenkijos. O jos prisimindavo Abiejų Tautų Konstituciją.

Tada, gerokai pranokstant Rusijos atsilikimą, per bajorų-miestiečių lygybės virsmą pagarbiai pastebėta ir valstiečių liaudis. Mužikai valsčionys. Valstybė turėsianti juos globoti nuo žemvaldžių savivalės.

Štai didieji lūžiai, kuriuos ligi šiol prisimename.

2021-05-05, Vilnius, Valdovų rūmai

Ilgoji šaknis

Turėjome Lietuvos statutus, kai dar nei lenkai, nei rusai kaimynai tokių nacionalinių kodeksų neturėjo.

O jau Pirmajame Lietuvos Statute, kurį Seimas priėmė Vilniuje 1529 m., yra įstatymu apibrėžtos ir svarbios valdžių galios. Pavyzdžiui, karaliaus galių ribos. Tai žmonių – pirmiausia bajorų – atžvilgiu. O ir kiti laisvieji žmonės – ne vergai. Tad Statutai – ne vien

papročių teisė, pakelta į valstybinę, bet ir feodalinės luominės valstybės valdymosi sąranga, gana konstitucinė. Su kolektyvia Ponų taryba.

Skelbiant 1990 m. atkuriamą nepriklausomą valstybę, jos Laikinojoje Konstitucijoje ir pagrindiniame Kovo 11-osios restitucijos akte primename sau ir pasauliui, kad turime autentišką istorinę atramą ir Lietuvos Statutuose.

Nepaminėtas, gaila, dar vienas teisės aktas ir pamatas; tai – senosios Abiejų Tautų Respublikos (ATR), tad ir Lietuvos kartu su Lenkija, 1791 m. Konstitucija. Jos reikšmė net ligi šiol, regis, nėra svariai apmąstyta. O juk tai seniausias išlikęs valstybės būvio tekstas lietuvių kalba!

Parengė tą vertimą – lietuvišką tekstą – Abiejų Tautų Respublikos antrosios tautos bajorai kur nors Žemaitijoje, norėję pabrėžti savo – Lietuvos, arba Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, – lygiavertiškumą, seną **subjektingo** buvimo šaknį.

Turime pagrindo ir dabar tai daryti. Nelyginant papildyti konkrečiu faktu patį Kovo 11-osios aktą.

* * *

Jau eilę metų garbingai minime Abiejų Tautų – Lenkijos ir Lietuvos – 1791 m. Gegužės 3-iosios – Spalio 20-osios Konstituciją.

Ją 1791 m. priėmė didysis Ketverių metų seimas ir ji buvo pirmoji Europoje. Susidėjo iš dviejų dalių: Valdžios įstatymo (*Pastanawimo Rondaus*) ir atskirai priimto Abiejų Tautų tarpusavio įžado. Tai irgi įstatymas (*Prawo*). Todėl dvi atraminės datos – su dar mažesniais tarpiniais aktais.

Tai reikšmingas lietuviškos valstybinės politikos ir istorijos įvykis, ateičiai likęs iškalbingas dokumentas. Mat Ketverių metų seime sumaniai veikė Lietuvos atstovų – šios politinės Tautos pasiuntinių – konfederacija, vadovaujama kunigaikščio Kazimiero Sapiegos. Verta žinoti pagrindinių aktų autorius. Antai konkrečiai

pasirašiusių Įžadą kaip įstatymą Lietuvos signatarų vardai nuo K. Sapiegos ir K. Platerio iki [Žemaičių] žemės teisėjo Adomo Rupeikos, valdžios įstatyme įtvirtinę dviejų valstybių, arba dominijų („ponysčių“), buvimą vienoje federacinėje Respublikoje. Tuo žygiu ištaisyti Liublino unijos šališkumai.

Projektą parengė Lietuvos deputatai, o Seimui teikė tos parlamentinės konfederacijos maršalas, Lietuvos artilerijos generolas, įkalbėjęs ir lenkus, ir karalių, K. Sapiega. Kalbėdamas Seime jis paminėjo ir Lietuvos subjektingumo principą.

Signatarai galėtų būti garbingai įamžinti kurioje nors Seimo erdvių. O abiem Tautoms valdžias potencialiai nustatęs **PASTANAWIMS RONDAUS** kartu su Įžadu laukia atskiro mokslinio išleidimo.

* * *

Šiaip ar taip žiūrėsim, tai seniausias žinomas ir rankose laikomas valstybinis aktas lietuvių kalba; jo vertimas atsirado netrukus po lenkiškos ATR konstitucijos, atrodo, Napoleono karų laikais. Ne kitaip, kaip su maištingomis lietuviško valstybingumo aspiracijomis, pagrindžiant istorinę Abiejų Tautų sąvoką ir skirtį. Kas ta antroji tauta?

Štai ant stalo, ponai broliai ir piliečiai, jei reiks, Konstitucija lietuvių kalba! Antroji Respublikos **titulinė tauta**, sertifikatas.

Čia politinis aspektas, o pati akto kalba irgi verta visokeriopo dėmesio. Versta žemaičio arba Žemaitijoje, ieškant, gal pirmąsyk, nacionalinio politinio žodyno. Daug žinių ir įdomybių.

Iš valdžios (arba vyriausybės) *Rząd* turime lietuviškai žemaitišką Rondų, Randų, Rundą. Verčiant galvota. *Ojczyzna* – Tėviškė. Abi tautos – *giminės*. Visa tautos kariuomenė stovi *Ponystėse* Lenkų Karūnos ir Didelios Kunigaikštystos Lietuvos. Stovi dransiai. Svarstyti – rokuotis.

Rokuokimės. Buvo dviejų tautų dvi ponystės – viešpatijos.

* * *

Iš pažiūros atsietuose tautų istorijos laikotarpiuose, net ir per šimtmečio ar dviejų intervalą, gali reikštis ir analogijos, ir tęstinumai.

Taip būtų, jei pažvelgtume į Lietuvą ATR pabaigoje ir SSRS pabaigoje. Mąstančiai šalies sąžinei teko ieškoti gyvybinių išeičių.

Pirmuoju atveju politinė ir etninė tauta, kurios tapatybė net Valdžios įstatyme mėginama ignoruoti, ištrinti neva aukštesnio unitarinės valstybės tikslo vardan užuot plėtojus federalizmą, ši tauta kyla priešintis. Tiesiog gina feodalinės ir jau Apšvietos laikų Lietuvos subjektingumą. *Pastanawime Rondaus* lenkiškai tai vadinama „udzielność". Toks buvo K. Sapiegos parlamentinis pareiškimas.

Antruoju atveju konsoliduota kovose istorinė etninė, bet ir atvira tauta eina į laisvę nešdama vėl prarasto XX amžiuje valstybinio subjektingumo ir nepriklausomybės vėliavą. Siekių tąsa.

Užsispyrimas, kai kurių peikiamas kaip beviltiškas, vis dėlto turi prasmę ir net atneša viltį. „Atgavę viltį" – to laikotarpio mano knygelė apie sąjūdinę Lietuvą.

Visi mūsų XIX amžiaus sukilimai maitinosi viltimi ir žadino viltį.

* * *

Kartu su valstybės užgrobimu 1938 ir 1940 m. ir jos panaikinimu, prievartiniu inkorporavimu į Vokietiją (1938 m.) ir SSRS (1940 m.) neteko veiksmingumo ir jos įstatymai bei 1938 m. Konstitucija.

Primestos Lietuvai sovietinės pseudokonstitucijos nelaikomos vargšės nesamos valstybės konstitucijomis[32], o tuo ilguoju laikotarpiu veikę sovietiniai tvarkomieji – baudžiamieji įstatymai iš

[32] Gana ilgai ir atkakliai tai buvo daroma (LTSR „konstitucijų" versijos, redakcijos), tuo būdu paslapčiom peršant okupacijų laikotarpio „priklausomą valstybingumą". Oksimoronų *show*. Laikas jau susitarti. Baigti.

dalies buvo legitimuoti vėl atkurtos nepriklausomos valstybės pirmaisiais aktais.

Kas neprieštarauja Kovo 11-ajai, **veikia** ir toliau. Taisysim palaipsniui! Tik vengtina būtų juridinė samprata „galioja“. Kas? Okupanto „teisė“? Kovo 11-osios aktuose šen ten ir neapsižiūrėta.

O senų sovietinių įstatymų neišvengtas **veikimas** konstituciškai nesovietinėje Lietuvoje primena biblinį perspėjimą, kad nedera naujo vyno pilti į senus vynmaišius. Deja, teko tai daryti su geromis ir ne visai geromis pasekmėmis.

Neturėjom tos prabangos, kad naujo vyno lauktų ir nauji vynmaišiai. Vertėmės ir senaisiais, kad tik neprarastume laiko.

ATR pabaigoje, kai Lietuva ėmė kilti į savarankišką statusą federacinėje Respublikoje net su laikinuoju bendru karaliumi, istorija nebesuteikė laiko atsigauti iš *liberum veto* ir *parlamento polacco* gadynės.

Jau buvo ceitnotas. Ir susimokę kaimynai neleido.

O XX a. paskutiniame dešimtmetyje Lietuva kai ko neleido Sovietijai. To ši neatlaikė, neišgyveno. Ir atgaivinti nepavyks.

2023-05-10

Vytautas Landsbergis

KONSTITUCIJŲ DALYKAI

Lietuvos naujausios istorijos papildai.
Pasakojimas dokumentais apie 1988–1992 metų laikotarpį Lietuvoje

Kalbos redaktorė Monika Rutkauskienė

Viršelio dizainas Sauliaus Bajorino

Viršelyje – V. Landsbergis. Aukščiausioji Taryba. 1990-04-06.
Romualdo Požerskio nuotrauka. Lietuvos fotomenininkų sąjunga.
ePaveldas.lt
Leidinyje panaudotos fotografijos: Romualdo Požerskio (psl. 7, 130, 132–140, 142, 144–146, 148, 150); Vytauto Daraškevičiaus (psl. 141, 147); Zenono Nekrošiaus (psl. 152).
Vaizdo siužetas Valentino Ryčkovo

Tiražas 400 egzempliorių

Išleido Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, 08303 Vilnius
www.mruni.eu

Spaudė UAB „Petro ofsetas“,
Naujoji Riovonių g. 25C, LT-03153 Vilnius